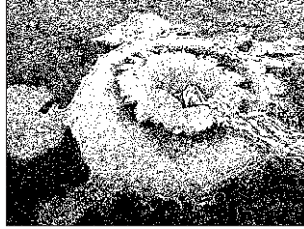

forrás

37. ÉVFOLYAM 2005. 5. SZÁM

<i>Faludy György</i>	3	Megvakulok? (vers)
<i>Krzysztof Varga</i>	4	Bildungsroman (Pálfalvi Lajos fordítása)
<i>Pálfalvi Lajos</i>	21	Egy lengyel író magyar regénye
<i>Marsall László</i>	23	Egy kitalált természeti nép töredékes jegyzései (vers)
<i>Buda Ferenc</i>	28	Anagrammák
<i>Bálint Péter</i>	30	Egy kretén vallomása
<i>Tandori Dezső</i>	43	A Rossz Reménység Foka (vers)
<i>Varga Imre</i>	44	Madách; Tájkép-vázlat; Tél; Elközelítő; Túlzás; Találkozás; Aki vagy; Esti madár; Neve nélkül (versek)
<i>Kalász István</i>	46	Az ég alatt
<i>Keszthelyi Rezső</i>	49	Három fejezet (vers)
<i>Nagy Gábor</i>	51	Bosszús, közönyös dal; Könyörgés áldomásért; A pajta (versek)

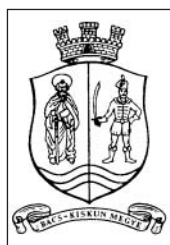
Lövétei Lázár László	54	Pizsamában; (Cetlik az ágy körül) <i>(versek)</i>
Balogh Tamás	56	Manusz Kristóf
Szuromi Pál	70	A kétkeziek fohása <i>(Tóth Menyhért: Parasztok)</i>
Nicolae Balotă	75	Dsida Jenő (1907–1938) <i>(Vallasek Júlia fordítása)</i>
Bence Erika	79	Egy „későszeccsessziós” vajdasági magyar térregény <i>(Szenteleky Kornél: Isola Bella)</i>
Heltai Nándor	89	Tóth László levelei Gulyás Pálhoz
Farkas László	97	„Egyszál magam” <i>(Raffai Sarolta arcvonásai leveleiben)</i>
Kerényi Ferenc	101	Az írói szótárak hasznos voltáról <i>(Beke József Zrínyi-szótára kapcsán)</i>
Jenei Gyula	104	Az újratereztett múlt <i>(Körmendi Lajos: A táltos kincse)</i>
Zelei Miklós	107	Kényszerzubbony után zubbonykényszer <i>(Tódor János: Aluljárók népe)</i>
Bán Tünde	111	A kolozsvári Napkelet <i>(Folyóirat-irodalom a Trianon utáni Erdélyben)</i>
Benes József		<i>grafikai sorozata</i>

forrás

SZÉPIRODALMI, SZOCIográfIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT •
Megjelenik havonként • Főszerkesztő: Füzi László • Bács-Kiskun

Megyei Önkormányzata és a Katona József Társaság folyóirata • Kiadja a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Forrás Kiadója. Felelős kiadó: Füzi László • A kiadóhivatal címe: Kecskemét, Katona József tér 8. Telefonszám: 76/480-824 • Internet-cím: www.rkk.hu/forras • forras@mail.datanet.hu • Szedte és tördelte: VideoPix Bt. Tel.: 76/508-160, videopix@fibermail.hu • Nyomdai kivitelezés: Szilády Nyomda Kft., Kecskemét, Mindszenti krt. 63. Felelős vezető: Boros Gábor ügyvezető igazgató

A szerkesztőség tagjai: **Buda Ferenc** (főmunkatárs), **Pintér Lajos**, **Szekér Endre** (főszerkesztő-helyettes) **Bosznay Ágnes** (szerkesztőségi titkár). A szerkesztésben közreműködnek: **Dobozi Eszter**, **Komáromi Attila**. • Szerkesztőségi órák munkanapokon 10–12 óra között. Telefonszámok: 76/504-204 (főszerkesztő), 76/504-202 (szerkesztő), (telefon, fax). Levélcím: Kecskemét, Postafiók 69. 6001. Szerkesztőség: Kecskemét, Katona József tér 8. • A borítón Benes József Forrás című munkája • A borítót és a tipográfiát tervezte: Zalatnai Pál • Kéziratot nem örzünk meg és nem adunk vissza! • Terjeszti a Magyar Posta Rt. Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóság, és a regionális részvénytársaságok • Előfizethető a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelőfizetési Irodában (Budapest, XIII. Lehel u. 10/A, levélcím: HELIR, Budapest 1900), ezenkívül Budapesten a Magyar Posta Rt. Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóság kerületi ügyfélszolgálati irodáin, vidéken a postahivatalokban. Előfizetési díj egy évre 1650,- Ft. • Index: 25947 • HU ISSN 0133-056X

Faludy György

Megvakulok?

*Tegnap éjjel, az ágyban, mint szokásom
nagyon soká olvastam verseket.
Most reggel tíz. Gyönyörű télidő.
Az égen apró, szabdalt fellegek.*

*Ujjongva tartom karomat magasra
(üdvözlés az időnek, ez elég)
s megborzongok a rémülettől: látom
kezemet, de nem ujjaim hegyét.*

*A dívány fölött, az olasz festményen
oldalt meggörbült az ezüst keret.
A pamlagra ugrom s kézzel tapintom:
nem volt soha ennél egyenesebb.*

*Leülök az asztalhoz és a hírlap
után nyúlok közönyösen, pedig
nemhogy csak sejtem, de tudom előre,
hogy a borzalom csak most következik.*

*A fő címeket jól bírom szememmel,
de a szabványos, apróbb méretű
sorok csak hosszú, piszkosszürke foltok,
nincs köztük egy olvasható betű.*

*Kizártak az olvasás gyönyöréből.
Nem tudom, ki írta, ha kézbe kapom
a levelet, sem azt, mit magam írok.
A könyvtáramat is kidobhatom.*

*Hát így vagyunk. S maradt-e vakon bennem
a versírásához még erő elég?
Mi lesz velem? Megyek a gyalogúton,
balról mankóm. Jobbról a feleség.*

Krzysztof Varga

Bildungsroman

A Keleti pályaudvar reggel hétkor úgy néz ki, mint Európa eső után. Minden ízében acélos, vasas, gépszíros és panaszos. Ez a fém és a gőz, a sínpár, a fütty, a sípszó és a csikorgás, a menetidő, s mindenekelőtt az indulási és az érkezési idő kora, mert hát mit számít a vaksötétben vagy az ablakból nyíló tájon megrengve megtett több száz kilométer, csakis az a pillanat érdekes, amikor lassan megmozdul a szerelvény, kicsit még rángat, mielőtt fölveszi a ritmust, és amikor lendületét veszve begördül a peronra. S bár nem várnak ránk fúvószene-karok, csak gyorsbüfék, így is az érkezés pillanata a legizgalmasabb, mert most már föltápáskodhat az ember, és lassan – minden sietség nélkül, hisz a végállomáson vagyunk – leveheti a táskáját a csomagtartóról. A többi idő alvással, olvasással, fogyasztással telik, szól a zene a walkmanból, beleolvad a kerekek korántsem egyenletes, hanem szinkópákra töredező, hol eltűnő, hol hirtelen visszatérő, zakatoló ritmusába. Egy óra az étkezőkocsiban, még egy óra a folyosón, amikor csakis a tájat figyeljük, esetleg autohipnózist is végezhetünk a magasfeszültségű vezeték tartó oszlopokat bámulva. Aztán órák hosszat üldögélünk a fülkében, emlékezetünkbe idézve a vonaton elkövetett gyilkosságokról szóló krimiket, megborzongunk izgalmunkban, amikor egyszer csak beérünk az alagútba. Néha azt a megpróbáltatást méri ránk a számítógépes helyfoglalási rendszer, hogy útítársunk lelki szemetesládája legyünk. Éjszakai órák, korgó gyomor, rossz szájíz. Aztán a Keleti.

Frissítő hűvösség árad szét közvetlenül az imént föllocsolt járda fölött, fülsértően nyikorognak a csomagokkal megrakott kocsik, a kerekek csikorgása mélyen behatol az ember halántéka mögé, mert olyan finom és vékony, mint a kopolyú, és már nem is távozik onnan. Rekedtes hangon rikkant valaki, ezt törzsi csatakiáltások követik. A büfék meleg kávé, brióst, hideg párizsi szeletet és Traubisodát kínálnak. Sonkás szendvics, csokoládé, nápolyi. Két kövér rendőr harciasra pödörte a bajszját, de a nadrágszíjuk slamposan lecsúszott, röhejesen himbálózik rajta a gumibot, a bilincs, a térképtáska; lomhán vonszolják magukat a peronon. A rutin, az unalom és a koleszterin – mindez együttvéve lehet vagy húsz százalék, hiszen a többi nyolcvan az víz. A katonai rendészet járőrei túlzott buzgalommal lesik a bakákat, akik nincsenek maguknál a kialvatlanságtól, azon törik a fejüket, hová meneküljenek – a Bükkbe, búbánatos kis partizán-

(regényrészlet)

csoportot szervezni, vagy a biztrobán keressenek fedezéket az ellenség tűzereje ellen, és hajtsanak fel nyugodtan egy kupica cseresznyét némi kísérvél, reggeli szíverősítőként.

A Keleti reggel hétkor úgy néz ki, mint Paul Delvaux képei, aki beteljesületlen vágyaktól fújtató mozdonyokat, roppant vastömegeket és idegbajos bölcsészlányokra hasonlító, szoborszerű, mégis hajlékony, szép arcú meztelen nőket festett. A fiatal nők gyengéden, finoman átölelik egymást, miközben csenevész, púpos, nyálcsorgató vénemberek sétálgatnak köztük hosszú kabátban, hátratett kézzel, a mohó vággyal eszményi arányban keveredő, alig leplezett irigységgel bámulják a testeket, amelyek még nincsenek kitéve az öregedés, a kiszáradás vagy a rothadás tökéletes folyamatának. Példás hivatalnokok és írók, beteges értelmiségiek, a nemzetek lelkiismeretei, belső emigránsok, az utópiából iszkoló szökevények, antiutópiákba készülődő utazók, az eltűnt idők forrásaihoz vándorló zarándokok, akik fáradhatatlanul keresik az elveszett frigyládát, az eltűnő nyomokat, magányos vadászok, szárnyas fejevadászok, akik aszteroidákat vesznek üldözőbe, úrhajókat vezetnek a semmibe vezető csillagködökbe, pszichopata autóstopposok, csapdákat kiagyáló elmés konstruktőrök, idegi alapon lehetnek látnokok vagy világtalanok, a tükör túlsó oldalán állnak, emlékeiket precízen csiszolható ékszerészek, húsevő növényeket természetnek, démonokat rejtő dobozkákat gyártanak, a pokol tüzeit vizionáló, megszállott festők, vándor szemfényvesztők, vadállatok idomárjai, hullamosók, önpusztító orvosok, új narkotikumok feltalálói, a más dimenziókba vezető utazások teoretikusai, idült betegségekben szenvedő művészek, magányos bosszúállók, akik úgy ápolgatják magukban a halált, mint egy kényes kis növényt, nem létező országok és földrészek térképét rajzolható kartográfusok, a harmadrangú irodalmi művekben és filmekben szereplő szörnyetegeket kitaláló zoológusok, és ti mindannyian, gyanús vonatokból kiszálló kedves utasok, talán nem teljesen világos és érthető, de rendszerint elég érdekes okokból érkezettek, vagy csak a megszokás hozott ide benneteket, mert ennek így kellett lennie, miért is ne, hisz valahogy csak ide kellett jönnötök, bár én már évek óta autóval járok erre, mindig ugyanazon az útvonalon, és miután megtettem ötszázhuszonhat kilométert, mindig ugyanott tévedek el, kis kerülőt teszek, majd félórás tévelygés után valahogy visszatalálok az útra, és még látom az erdőbe iszkoló manót, aki kicserélte előttem az útjelző táblát, vagy az apatikus melósok csapatát, amint cigarettahamuval szórják tele az országot, mert már unják, hogy legalább öt éve javítgatják ezt a rövid szakaszt, bár annak semmi jele, hogy haladnának is vele, csak az őket pusztító szörnyű betegség lesz egyre előrehaladottabb. Itt vagytok, csillagközi utazók, a rémségek tárházából szabadult, életre kelt bábuk, sakkozógépek, császári csodafegyverek, gólemek, Frankensteinek, sárból, fáradságból és betonból gyúrt emberek, ravaszul kitalált szerkezetek, ahol megbújnak a titeket irányító törpék. Itt vagytok, bódéba rejtőzve szendvicset árultok, vasutasnak, szerelőnek, rendőrnek vagy katonának öltöztetek, elegáns hölgyek úti kosztümjeibe vagy a férfiak öltönyeibe bújtatok, akik simára borotvált arccal járnak, mégis látszik rajtuk, milyen idegesek és kialvatlanok. De hol vannak Paul Delvaux csontvázai? És a meztelen

nők? Itt a vas és a meztelen nők korát éljük a XIX. századi várótermekben. Talán éppen tavasz van, és péntek vagy vasárnap, amikor elaltatja az éberséget a gipszszobrok tökéletes nyugalma.

Hát igen, régebben reggel hétkor szálltam le a Báthoriról, mint egy páncélvornatról, nagy, piros, csővázás hátizsákkal, méltóságteljesen vonultam le a két lépcsőfokon a nedves aszfaltra, a tizenhárom órás üléstől fájt az ülepem, a gerincem, a farkcsontomtól kezdve egészen a nyakcsigolyáimig, ahol megint ropogott valami, elzsibbadt a lábam, a kezem meg mind a hét fejem. Megsokasodott a fejem, nehezen mozdult, mint egy betontömb, vészjóslóan ingadozott, háromszor vágta le, de mindig újranozott, tüzet okádott, mérget fröcskölt. Az én hét fejem, hét születésem és hét halálom. Leszálltam, mint Báthori király Pszkovnál, méltóságteljesen, kidüllesztett hassal, térdre hullottak előttem a vad népek, hatalmas vekni kenyereket nyújtottak felém eres kezek. Fekete tornacipőm előtt hevert a kiütött város. Magam mögött hagytam az üres fülke áporodott levegőjét, a keskeny folyosó cigarettafüstjét – olyan sűrű volt, mint a puding –, azt a pár rejtkehelyet, amelyet felfedeztek a pedáns vámosok, a cigánylány szégyenét, akit megerősszakoltak a részeg bányászok, még Komárom előtt rángatták be a fülkéjükbe, aztán egymás után mindegyik a magáévá tette, az ajtónál ülők kezdtek, és az ablaknál ülők fejezték be. Mivel a másodosztályú fülkében minden hely foglalt volt, nyolcan lehettek.

Az én csontvázam, kedves Paul Delvaux, az én csontvázam ropogós, mint a pattogatott kukorica, mint a chips, olyan ropogós, mint egy tábla rizses csoki. Reklámozható tévében és rádióban, a városból kivezető forgalmas utak mellett kiragasztott óriásplakátokon – a csontvázam baconnal, paprikásan, a csontvázam sósan vagy pikánsan, az én csontvázamra, kedves Paul Delvaux, nagyon jól csúszik a sör, de biciklitúrán és sátorozáskor is jól jön, ha elhagyjuk a várost, és kinn a szabadban piknikezünk, nincs ennél jobb rágsálnivaló. Ha kéznél van a csontvázam, csak úgy repül az idő, nem olyan nehéz kivárni, hogy elinduljon a vonat. Csak annyit kérek, ne töröljék a zsíros kezüket az üléshez. Kérem, ne csúfítsák el a fülkét, gyűrjék össze a zacskót, és a szemetesbe dobják, ne az ülés alá. Kérem, ne dobálják és ne köpködjék a csontvázamat. Ha megszomjaznak, igyanak rá valamit. Nagyon fel lesz dobva a csontváz, ha Traubisodát isznak rá. Az én csontvázam, kedves Paul Delvaux, hímnemű, és Traubisodára áhítozik, az viszont nőnemű. Olyan rég nem ittam Traubisodát. Olyan az nekem, mint a te meztelen nőid, kedves Paul Delvaux, oly távoli, s oly közeli.

A Keleti reggel hétkor a pokol utolsó köre, különösen ebben, vagy egy egész más évszakban, és tizenhárom óra utazás után, amikor mindvégig sötétség borította a Földet, és gonosz kipárolgások mérgezték a levegőt a nyirkos, szeles időben. A Keleti reggel hétkor szétrobban a koponyám legmélyéig hatoló fájdalomtól – majd' kiugrik tőle a szemem –, a csomagokkal megrakott kocsik nyirkosságától, a büfé orrfacsaró, émelyítő bűzétől, a rövid, hirtelen félbeszakadt kiáltástól, a hosszú nyelvű kalapács hangjától, amely a vagon lágy, a Balkánhoz hasonlóan puha alhasát kopogtatja, a fékcsikorgástól, a fújtatástól, az üdvözlő szavaktól, a dal rövidke refrénjétől, a vasalt cipők kopogásától, a tisztára sikált lépcsők hangjától, a vasúti talpfák szagától.

A Keleti a legfelsőbb mag. Innen futnak szét a villamossínek sugarai, a metrósínnek bőr alatti fémszállai, a taxik útvonalai, a Szent István és a varázserejű pogány hősök lábához vezető zarándokutak, a csodás, csodatévő vízhez, antik romokhoz vezető vándorutak, innen induljon útnak, aki kihalt állatok prémjével borított, fából készült kulacsra, vagy a pusztán készült hosszú, pattogó és süvítő karikás ostorra vágynak, amelynek a szadomazochista szalonokban is igen jó hasznát vennék, innen indulnak a zsíros, fűszeres, egészségtelen ételek beszerzését szolgáló kulináris expedíciók, a keringési és az emésztőrendszer megbetegedésével végződő kirándulások.

A Keleti az utolsó helyek egyike, ahol még császári és királyi a milió, ahol a falakban, mélyen konspirálva, XIX. századi betegségek baktériumai rejtőznek, itt húzódik a határ, amelyet nem szabad átlépni, itt, az üvegből és vasból készült kupola alatt érnek véget a vágányok, ezért a vonatok óvakodnak attól, hogy kiessenek az utcára, mint egykor a Gare Montparnasse-ról, az esetet meg is örököltette a fényképezőgép akkor még korántsem tökéletes szeme, hisz mindez a XIX. század vége felé történt, amikor még nem végzett olyan szörnyűséges pusztítást a képzeletben a technika. Egyébként innen is kiesett egyszer egy vonat. Vagy az a Nyugatiban történt?

A Keletiben hétkor kezdődik a világ. Az első kávék, cigaretták, az első rituálék. Kezdődnek a játékok és a megpróbáltatások.

Harminc éve járok erre a hegyre. Látni innen az egész várost. Látom, mintha a képzelet kiguvadt szemei előtt nőnének ki, a budai hegyek gömbölyded domborulatait. Különösen most, október elején, amikor a folyó lapos partjához nyomul, pattanásokként borítják el a házak, és érzem, hogy közeledik az ősz, most izlelhetem meg a levegőben a halál finom aromáját. Némelyik fa már sárgul és vörösödik, a többi még őrzi zöld színét, helytáll, mint a keresztes lovagok a hitetlenek tengerében.

Szeretem ezt a helyet, az örökkévalóság szimbólumát sejtem benne. Ha letarolnák némelyik lejtőit, lehetőleg a folyó felőli oldalon, itt lehetne, a világ legszebb temetője. Exhumáltathatnánk a holttesteket az egész város és a környék nekropoliszaiból, és elrendezhetnénk őket, mint egy szanatórium lakóit, nyugágyban hevernének a teraszokon, ahonnan szép kilátás nyílik, nézhetnék az emlékeiket a Duna vizében. Sírok, kilátással a folyóra és a város lapos partjára, mint a szobák, kilátással a tengerre. Télen szél fújja, hótakaró borítja, itt, a magasabb részekben nem mocskolja be a havat a város váladéka, nem szállnak ilyen magasra az égéstermékek Pest főútvonalairól, ide nem jutnak el a csepeli gyárkémények füstfelhői. Tavasszal minden kitavasodik, kizöldülnek a hegyek, új levelek hajtanak ki, egyre sűrűbb a lomb, nyáron a záporosó is zöld lesz a hatalmas bőségtől, mint a bébiétel, az illatok gazdagsága fájó és fullasztó az allergiásokra kilótt virágporoktól. Ősszel a hegy úgy lesz egyre színesebb, hogy meg tudják valósítani önmagukat a rossz tájképfestők, aztán történjék az, aminek történnie kell. A buszsofőrök és mindazok, akik megteszik ezt az utat hegynek föl, már nem is tudnak erről, elfelejtették, hogy így megy ez, nem figyelnek erre a műemlékeket és a népviselet-utánzatokkal megrakott standokat ellepő turisták,

vége kell hajtaniuk az útikönyvekben előírt, számozott feladatokat. Hisz meg kell nézni a Parlamentet és az Operát, hajókázni is kell a Dunán, meg sétálgatni a Váci utcában. Ott pedig, fenn a hegyen, szép egyenletesen sorjáznak egymás mellett a megboldogultak, skót kockás pokrócokkal takaróznak, megigazítják a párnát a fejük alatt, pedig nincs már szemük, orruk és fülük, nézik a folyót, ahogy úsznak rajta a sétahajók, jól megrakott dereglyék viszik a szentet északról délre vagy délről északra, vízibuszokkal szállítják az utasokat a szigetre, figyelmesen nézik a várost, ahol meghaltak, ahol csábítóan, bár kissé rikítóra kikent, púderezett és illatosított szépségek járnak az utcákon, különleges lakkokkal rögzített frizurájuk a legnagyobb szélben sem bomlik szét, és azt beszélnek róluk, hogy luxuskokottok. És talán tényleg azok is, méregdrága kurvák, de persze van stílusuk, el tudnak beszélgetni a kormány társadalompolitikájáról, a tőkepiacon bekövetkezett árfolyam-emelkedésről és -csökkenésről, a külföldi konszernek új beruházásairól, még a legújabb regényekről is, amelyek pont most jöttek divatba, és azokról a versekről, amelyeket nem lehet nem ismerni. Frizura-sisakkal és terepszínű kezeslábassal, köpennyel álcázzák magukat, ezüst- vagy aranszínű, csillogó kis hátizsákokban szállítják a felszerelésüket, rézszínű ragyogó csatokkal díszített, magas szárú, fűzős bakancsban járnak. Ők is oszlásnak indulnak, leválik az arcukról a fülük, az orruk, kifolyik a szemük, mint a záptojás belseje. És kiterülnek a nyugágyukon a budai hegyekben, és onnan nézik a várost, ahol meghaltak, a hidakat, amelyek összekötik a holtak partját a még élők partjával. A még élők partján szép lányok sétálnak majd az olcsó szentimentalizmust kiszűrő kezeslábassal és különleges sisakban, amely megvédi őket a fölösleges dolgoktól, a filmekből ellesett párbeszédektől, azoktól a tolatkodó daloktól, amelyek merengő hangulatba akarnak ringatni, a gyermekkori emlékektől és az ízléstelen bókoktól.

Nyugágyakban pihennek majd a gondolkodók, filozófusok, írók, esszéisták. Szétrohadt ajakkal vitatkoznak azon, hogy miért nagyobb Kant Lukácsnál, Derida Bahtyinnál, megtárgyalják Bibó esszéit, Göncz kitartását, Varga könyveit. Háború előtti szerelmekről folyik a disputa, esetleg az új regényről, amiből nem maradt semmi, vagy a káoszelméletéről, a fraktálokról, a cyberpunkról, a hipertérről, a virtuális valóságról és arról, hogy feloszthatók-e a kvarkok. Julia Kristeváról, Anaïs Ninről és Germaine Greerről vitatkozó halott feministák, monarchisták és balosok, radikálisok és centristák, konzervatívok és liberálisok, hagyományőrök és haladók, ott vannak mind együtt a szép budai hegyekben, üres szemgödrökkel nézik a folyót és a város túlsó partját, ahol buszok, villamosok, taxik, kukásautók rajzanak a főútvonalakon, vonít a sziréna, mint a temetői hiéna. A kis mellécutcákat, ahol még mindig hiába keresnek parkolóhelyet a kis szappantartóknak látszó autók, ahol az egyik kapualjból a másikba surrannak a gyilkosok, ahol kínkeservesen kapaszkodnak föl a hajlott hátú öregasszonyok a magas lépcsőkön megközelíthető kis élelmiszerboltokba, ahol mindig lezárja az utat egy szemeteskonténer. Nézik a kereszteződést, ahol koldusok és rikkancsok nyüzsögnek a zöldre váró kocsik között, ahol kigyulladt egy autó, és a sofőr örült kétségbeeséssel az arcán próbálja menteni a menthetőt, kis tűzoltó készülékből fújja a habot a lángokra.

Lengyelországból Szlovákián át vezet az út Magyarországra. Csacát, Zsolnát, Túrócszentmártont és Garamszentkeresztet is érintjük. Körmöcbánya is útba esik. Körmöcbányán rögtön az országút mellett van a temető, teraszosan kapaszkodik föl a hegyoldalra. A teraszokon emberek állnak a síroknál, és föléjük hajolnak. Imádkoznak, a földre vagy az égre szegezik a tekintetüket, a virágokat igazgatják, megtisztítják a sírköveket, eltüntetik a leveleket és a mocskos eső nyomait. A legtöbbjük öregasszony, fáj az elmeszesedett gerincük, amikor férjük, fiuk, nővérük sírja fölé hajolnak, akiket lefejezett az infarktus, a daganat és a tranzitállomássá vált kisváros unalma. Mint a moziban, egyre magasabban helyezkednek el a megboldogultak újabb meg újabb sorai. Kis tábla áll a temető mellett *A bánat háza* felirattal, valahová a belvárosba irányítja a gyászolót vagy a kíváncsi utazót. Temetőváros, talán csak profi gyászolók, sírásók és temetőszolgák, hivatásos siratóasszonyok, főállású sírrablók lakják, akik egy erre szakosodott cégnél kötnek biztosítást a holtak kellemetlen következményekkel fenyegető átkai ellen. Élnek még itt háziurak, koporsókészítők, a krematórium kemencéit készítő szakemberek, hiszen kell lennie krematóriumnak Körmöcbánya városában, az is lehet, hogy ezek a magas házak az országút jobb oldalán gigantikus hullatárolók, szekrények, ahová betolják a holttesteket, vagy már csak az urnákat, mert itt a hegyvidéken sziklás a talaj, nagyon kemény, ezért a sírok nem lefelé, hanem fölfelé nőnek, a szennyes felhőket karcoló építmények sorakoznak a hegyoldalban (ezen a környéken mindenütt kis gyárak termelik azt a rettenetes bűzt, amely rejtett folyosókon, titkos átjárókon nyomul be az autóba, azt az orrfacsaró égésszagot), világ sírjai, irány fölfelé, nem rejtőzhetnek állandóan a föld alatt, mutassátok meg arcotokat a világnak, kedves halottaink, ti mind, akiket szerettünk. Csaca és Zsolna között, ahol a hegyek sötétjébe vezet a keskeny és kanyargós út, ahol gyakran száll le a köd, két várrom áll egymással szemben a magasba nyújtózó hegyeken. Mintha a félig leomlott tornyok lőréséből fröcsögnék átkaikat az elhúzó autókra a romokban rejtőző gonosz szellemek. Bár nem látni ott fej nélküli asszonyt, kísértetté vált lovagot s lovat, nem hallani lánccsörgést, eltűnő léptek zaját, átkozódást, és azt sem látni, hogy beteljesülne az átok, mégis van valami a levegőben. A várromokban gonosz gondolatok, lelkiismeret-furdalások, egzisztenciális félelmek, rögeszmék, alkonyatkor mindig visszatérő rémségek rejtőzködnek a nappali fény és a motorzúgás elől.

Kevés holttestet láttam életemben. Nagyapám volt a kevés számú megboldogult egyike, aki az utamba akadt. Lepedővel nyakig letakarva feküdt a kórház hullaházában. Légúti bántalmakban halt meg. Meg lehetett nézni a kis ablakon át, hogy ne tegye ki magát fölöslegesen az ember a hullaház hidegének, még megfáztam volna. A nagyapám feküdt középen, a két oldalán két halott, ugyanúgy állig betakarva, ő volt hármuk közül a legnagyobb és a legméltóságtelegebb, következésképpen nyilván a legnehezebb is, mert amikor vállukon vitték az őszi temetőben, vigyázniuk kellett, nehogy megcsússzanak a nedves faleveleken, amelyek mint a banánhéjak, csoportosan elhelyezett csapdákat képeztek a frissen kiásott gödörhöz vezető úton, márpedig ha elesik valaki, eltörheti a lábát, arról nem is beszélve, hogy csupa sár lesz a kabátja és a nadrágja. Útközben más nyitott sírok mellett haladtak el, amelyeket a vonatkozó előírásoknak meg-

felelően kijelöltek felszámolásra, mert már régiek voltak, és nem látogatta őket senki, csak a helyet foglalták, ezért meg kellett szüntetni őket. Eltávolították a sírköveket, kiemelték és ismeretlen helyre szállították az elkorhadt koporsókat, ahogy annak idején téglát téglára rakva építették a csendes kriptát, most úgy választották el egymástól a téglákat, nem mindegyik engedett, ezeknek már nem sok hasznát veszik. Oldalt egy hatalmas buldózer tolt a kupacba a sírkövek maradványait és a sírok oldalfalait – sárga volt, mint a temetői virágok –, harminc-negyven méterrel odébb egy halom régi koszorúból és gazból szállt a füst.

Gesztenyét szedtem, úgy megtömtem a kabátom és a nadrágom zsebeit, hogy már nem fért be több, nem is törődtem a gyászolókkal, már hullott a gesztenye a zsebeimből, egyre türelmetlenebb lett a tömeg, most már mindenki haza akart menni, hogy fölmelegítse magát belül a levessel, túl hosszú volt a beszéd, és mi tagadás, dögunalmas, kezdett csípősebb lenni a hideg, befújta a szél a nők szoknyája alá, és a férfiak nadrágszárában garázdálkodott. Aztán hazamentünk a jó meleg otthonunkba, ahol forró húsleves várt, és kivehettem a zsebeimből a gesztenyét (már ami nem szóródott el útközben), és szétválogathattam a készletet alak és nagyság szerint, hogy aztán gyufaszálakkal összekötve új minőséget hozzak létre belőlük, embereket és lovakat alkossak, amelyeket megülhetnek ezek a gesztenyeemberek. És így jött létre az egész gesztenyehadsereg, a büszke és néma, húséges, harcra fölesküdt, soha meg nem hátráló armádia, mozdulatlanul állt, fősorakozva a nagyszoba padlóján, ahol nemrég még egy bot kopogott, de most csak a nagy fekete telefon csörgött gyakrabban, nyilván nagyon nehéz volt a kagylója, mert látszott az erőfeszítés az arcán, ha fölemelte valaki.

Tíz-tizenöt évvel később halt meg a nagymamám, őt nem láttam halva, csak haldokolva, mert sokáig haldoklott, kínok között, imádságot suttogva, tökéletesen tudta, mi történik vele, a rák lassan fölfalja belülről, és amikor eltemették, szinte nem is volt súlya, csak a burka maradt, a belül üresre vajt tok. Azt hiszem, egyedül is elbírtam volna akkor a koporsót, a karomra vettem volna, mert a nagymamám a halála előtt akkorára töpörödött, mint egy ötéves kislány, igaz, sosem volt magas, és azt hiszem, ha varázsigékkel sikerül életben tartanom még néhány hónapig, teljesen eltűnik, és akkor nincs gond a temetésre. Őt is valamikor ősszel temettük, utána volt halotti tor, és megint melegekedtünk, amikor hazaértünk a temetőből, ugyanabból a temetőből, bár akkor már nem nagyon érdekelték a gesztenyék (az is lehet, hogy makk volt, mint abban a barnás-zöldes rajzokkal illusztrált könyvben, ahol a gesztenyehadsereg mellett makkhadsereg is volt, és szörnyű háborút vívott a két armádia). A tor után következett a zsákmányon való osztozkodás. Közprédává váltak a malacok, vagyis a forradalom előtti orosz pénzermék, az 1919-es lengyel márkák, amelyek – mint volt alkalom ellenőrizni – nem értek semmit, egy bélyeggyűjtemény még a Főkörmányszósból, tele Hitler arcélével, különböző színekben, nehéz ezüstpénzek, Mickiewicz, Słowacki és Malczewski verseinek régi, megdohosodott kiadásai. Ott volt még a nagyapám pecsétgyűrűje, hosszú éveken át őrizte a nagyanyám, közös tor volt, egy nő és egy férfi búcsúztatója, pedig majd' tizenöt év választotta el a halálukat. Nekem jutott a pecsétgyűrű, s bár még növésben voltam, már akkor sem

akart rámenni egyik ujjamra sem, kivéve a kisujjamat, de hát az ember nem hord pecsétgyűrűt a kisujján, ezért nem is vettem föl egyikre sem. Pár évig anyám ékszerei közt hevert, kítűnt a készletből egy vékony arany karperec, egy türkizköves gyűrű meg egy másik, három kis smaragddal. De volt ott bizsu is, néhány tarkabarka műanyag gyűrű. Akiknek nem voltak ékszereik, kiállításokon tekinthették meg a drága- és féldrágaköveket, láthattak malachitot, achátot, alexandritot, akvamarint, topázt, nefritet. A nevük egyszer majd összekapcsolódik az irodalomelméleti kézikönyv szócikkeivel. Ugyanitt meleg óceánokból begyűjtött hatalmas kagylókat is kiállítottak, ezeket mindenki a füléhez szorította. A kaktuszkisállításokon a formák eredetiségét csodálták, bár biztos izgalmasabb lett volna peyotlot kóstolgatni, vagy legalább mérgező, gyilkos növényeket is bemutatthattak volna. Ó, a fekete hunyor, a mételykóró, a fülemülefű, a sisakvirág, a kutyatej és a szarkaláb, a beléndek és a gyönyörűség, érzéki belladonna lešmi-ani szépsége. A lepkekiállításokon a paradicsomi pillangók, fecskefarkú lepkék vagy Morpho cyprisek túhegyre szúrt tetemétől esett ámulatba a nép. A virág-nemesítők összejövetelein a rózsáktól volt elájulva mindenki, mégis ész nélkül vásárolták a vörös szegfűt a tömegeket megmozgató hivatalos rendezvényekre. És egy idő után kiderült, hogy nem ér semmit a pecsétgyűrűm, mert nem igazi a kő, a próba pedig elárulta az arany silány minőségét. És megértettem, hogy nem veszek belőle házat, nem jön ki belőle egy nagy utazás, és igazából nincsenek is elásott kincsek a megsárgult térképeken keresztel jelölt helyeken. És megmaradtak még a nagymama aranyfogai, és nem tudom, ki kapta meg, de a harc kíméletlen volt. Talán csak a fogaknak volt konkrét értékük, három nővér veszekedett értük, aztán anyám egyszer csak visszalépett, és mintha a legkisebb lány kapta volna a fogakat, aki egészen a nagymama haláláig vele lakott a Raclawicka utcai nagy, komor házban. A ház ötemeletes volt, lift nélkül, a sötét lépcsőház csak az ötödiken világosodott ki, valahol ott kezdődött a padlás, ott már éreztem a galambok jellegzetes szagát. Volt fény és meleg, ott szárították a hatalmas lepedőket, paplan- és párnahuzatokat, törülközőket és függönyöket. Ha keményítőbe áztatták őket, merevek lettek, úgy néztek ki, mintha bádogból lennének, porladnának és töredeznének, mint a vékony, kerek sajtos tallérok, amelyeket henger alakú csomagolásban árultak, vagy a szürke, törekeny és könnyű kétszersültek – ezek baromi egészségesek, ellentétben a friss, illatos fehér kenyérral és a ropogós, foszlós zsemelével. Pedig jobb volt a sült húsnál a friss kenyér, vastagon megvajazva, csúszott is rá a meleg kakaó. Állítólag meg is halhat az ember a meleg kenyértől, szörnyű kínok közt, bélcavarodásban múlik ki, ezért mindig is kockázatosnak tartottam a falánkságot. De mi szerettük a kockázatot. Télen megérintettük a nyelvünkkel a fagyos kilincset, s bár tudtuk, hogy odanőhet, és akkor nagyon fáj, többször is megismételtük. Fejre estünk a szőnyegporolókról, egyenest az érkező autók elé gurultunk, amikor megpróbáltuk átugrani a nemzeti színűre festett kis oszlopok közé akasztott láncot, amely elválasztotta a járdát az úttesttől. Kificamodott a bokánk, amikor betonpályán fociztunk, egyedül ostromoltuk az ellenfél kapuját, és fennakadtunk a kíméletlen hátvédeken, még ha nem is a földbe ferden beásott, kihegyezett karókba, hanem csak a lábukba ütköztünk. Aztán könyveket olvastunk a háborúról, és elképzelt-

tük, hogy nekirontunk a tüzet okádó géppuskáknak, miközben gejzirként fröcs-
csen a levegőbe az emberi testrészekkel kevert föld. Ó, ezek a testrészeink, ame-
lyeket figyelmesen nézegettünk mindenfelől: éjszakai lámpafényben vagy nap-
világnál, ha a napfény, leküzdve az ablak akadályát, behatolt a szobába, látha-
tóvá téve a levegőben vibráló porszemek sűrűjét. Pontosán megfigyeltük, mi
történik, de nem gondolkodtunk azon, mi lesz ebből. Ha nem tépnek szét a re-
peszek és az aknaszilánkok, ha nem olvadunk szét egy hatalmas robbanás el-
képzelhetetlen hűségében, mi lesz a testünkkel? Most már végig egyben marad,
vagy ellenkezőleg, kisebb-nagyobb darabokra válik szét? Ki tudja? És kinek van
savanyú cukorkája? Kinek ették meg a tízóraitját? Ki volt az a komor képű fér-
fiú, miért akasztották tökéletlen képmását a sárga falra? És hogy nézhet ki most,
amikor a dátumok szerint már nem él? A mi hasonlóan tökéletlen képmásainkat
is kiakasztják egyszer majd erre a falra? És mi lesz az ő képével, ha már nem ma-
rad hely, nem fér el mindegyik arckép, és el kell távolítani valamelyiket? Kit tá-
volítanak el, kit helyeznek törvényen kívül? Kit felejt el mindenki, és kire emlé-
keznek majd örökké? És mit jelent az, hogy emlékezni? Mit jelent arra gondol-
ni, hogy néz ki valaki, aki már évek óta nem él, és mit érünk ezzel? És mit gondol
az, aki nem él, ha a gondolat úgymond mindig megmarad? És miért nem
marad meg a test? Nem maradhatna meg a nem gondolkodó test? A tökéletlen
biológiai formában nem elegendő a puszta intuíció és valamiféle tudattalan túl-
élési érzék? És muszáj rendelkezni tudattal, ha egyszer nem hagyhatjuk el a
testünket? És ki van velünk, ki ellenünk? És ki kibe szerelmes, és kinek kell a
pofájába mászni? És miért nem?

A legmagasabb hegyen, az utolsón, amely után már nincs semmi, de még ha
van is valami, rejtve marad a kíváncsi tekintet, de még a gazdag képzelet előtt
is, ott van a világmindenség vége. A 21-es és a 90-es busz végállomása, a parko-
ló, a hideg és meleg italokat kínáló büfé, ennél följebb már csak ritka levegő ta-
lálható, és valamivel közelebb kerülünk a fák koronája fölött átsuhanó műhol-
dakhoz.

Ott van, kicsit lejjebb, rögtön a keskenyvágányú vasúton túl, amelyen egy ki-
sebbfajta kísértetvonat jár, szombat és vasárnap délután halott családokkal van
tele: halott apák halott gyerekeket lovagoltatnak a térdükön, rothadó ujjukkal
valahová előre, a fák közé vagy a sorompó előtt várakozó autóra mutatnak, ha-
lott anyák, balzsamozott arcukon hullamosollyal. Ma itt vannak, egy hét múlva
biztos kimennek a Római-partra, sétálnak egy kicsit Aquincumban, vigyázatlan-
ul eltapossák a korábban elhaltak nyomait, akik évmilliókkal azelőtt hullatták
verítéküket a földre és a kövekre. Ott, a jobb oldalon van az új Aquincum, a mo-
dern romok közt találtak annak idején a környező országok úttörői és cser-
készei, hogy együtt, vállvetve – láb a lábhoz, koponya a koponyához – masíroz-
zanak, vidám dalokat énekeljenek, és színes kendőkkel integessenek. Hogy ké-
sőbb parancsnokaik elől elrejtőzve, a bokrok áthatolhatatlan sűrűjében, valahol
a pályán túl, ahol most kutyaikat állítanak ki és versenyeztetnek, savanykás fe-
hérbort igyanak. A tértől, melynek alaprajza a Nazca-fennsík ábráihoz hasonló-
an úrhajóknak szánt üzenet, csendes faszor vezet a romokban heverő, gazzal be-

nőtt amfiteátrumba. Késő este mindig ott ülök az évek óta üresen tátongó nézőtéren, a középső sorokban, nézem a színpadot, a megvetemedett padlózatot és egy régi széket, amelyről már lepattogzott a festék, ez minden díszlet. Körös-körül sűrű trópusi dzsungel. Egyetlen ijesztő és vakító lámpa világít meg, rovarok rajzanak körülötte. A sötétben valami gonosz és kifürkészhetetlen rejtőzik. Képes vagyok órákig üldögelni itt, bár hús perc után már fölállok, lemegyek a színpadra, nyugodtan járkálok, fölmondom a klasszikusokból megtanult részleteket, bár, azt hiszem, itt nem adtak elő klasszikus műveket, csak vásári látványosságokkal szolgáltak. A göcsörtös padon fekszem, nézem a fekete égboltot, a walkmant hallgatom, mint minden éjszaka, leszámítva azokat az éjszakákat, amelyeket még itt kell töltenem. Idegesen járkálok a színpadon, megnézném, mi van a háttérben, de nincs ott semmi, az égvilágon semmi, visszamegyek hát a színpadra, járkálok körbe-körbe, tanácstalanul nézek a fák sűrűjébe, félek.

Aztán amikor végre rászánom magam, márpedig rá kell szánnom magam, elindulok az enyhén lejtő fasorban, elmegyek az este kilenckor záró vendéglő mellett, csak az időmet pazarolom, ha útba ejtem, ráadásul az ételek neve sem mozgatja meg a fantáziámat, megyek a pálya felé, elhaladok a lakatlan ház mellett, kivilágított telefonfülke áll előtte, olyan szerepet tölt itt be, mint a világítótorony a tengerparton, utána egy hosszú ház következik, ott sem lakik senki, aztán még egy, ahol kísértetek tanyáznak. Bokrok közé érek, majd mindennek vége szakad. Igen, pontosan ott van a szakadék, ahová belezuhannak az emberek, az állatok és az autók. És fejjel lefelé repülnek, végtagjaikkal hadonászva és hangtalanul kiáltva, nyerítve, vinnyogva, fújtatva. Vagy lassan, méltóságteljesen hullanak a mélybe, közben csak tánclépéseket, különös mozdulatokat tesznek a levegőben, párokat, kisebb csoportokat, informális társaságokat alkotnak. Aztán eltűnnek a mélyben, hogy sose kerüljenek elő onnan.

Elindulok vissza. Nyugodt léptekkel, zenét hallgatva. A vendéglő, mint rendszeren, zárva, a fák sűrűje mögött derengő lámpák, mint mindig, a fény illúzióját keltik. Több helyről is nézhetem a világot. Az első az emeleti fürdőszoba, az ablakából a végtelent látom. A második az út, balra a városba, jobbra ismeretlen irányba vezet. A harmadik a kilátó, a kedvenc helyem. Úgy állok ott, mint a csatamezőt figyelő hadvezér, alant civilizációk sorsa forog kockán, még nem tudom, hogy történész szemmel nézve döntő csata vagy teljesen jelentéktelen ütközet lesz. Habozom. Akkor vagyok a legszebb, amikor habozom, és azon gondolkodom, mi marad azokból az évekből, amelyek talán nem is voltak. Ha felülről nézek a városra, amely nincs tudatában létezésemnek, azon töröm a fejem, elpusztul-e más városokkal együtt egy kozmikus katasztrófában, füstölgő romhalmazzá vagy minden lakosát magába záró szarkofággá változik. Tudja-e majd bárki is, hogy létezett, és a várost benépesítő lakók átérték a maguk kisebb-nagyobb elragadtatásait, szerelmeit, szépséges habozásait, bénító rettegéseit. Hogy képeket festettek, verseket írtak és dalokat énekeltek. Bár a többség nem gondolt a halálra, amikor minden reggel a metrón tolongtak, ellepték a főútvonalakat, a nagy szupermarketeket, régi kedvenc ruhaboltjaikat és presszóikat, ahol, híven a régi hagyományokhoz, ugyanazt a kávé itták, ez mégis az öngyilkosok városa volt. S bár ebben a városban statisztikailag a Föld bármely városában regisztr-

rált öngyilkosságok többszörösét követték el, lakói mégsem gondoltak a halálra, csak a kávéra. A reggeli kávézásra, amikor az ablakból nézték az utcát tisztára mosó esőt vagy a pocsolyákat kiszárító napot, az eget elsötétítő viharfelhőket, a közeledő hófelhőket. Az érkezés után és távozás előtt megivott munkahelyi kávéra, vagy arra, hogy útban hazafelé beülnek egy kávéra valamelyik ismerősükkel egy presszóba vagy bisztróba. Nem nagyon gondoltak a halálra, mint ahogy arra sem, hogy ez a város egyszer talán megszűnik létezni, de rájuk személy szerint egész biztosan ez vár, míg a kávé nagy valószínűséggel tovább létezhet. A kávéhoz ásványvizet ittak, krémes süteményt ettek, zenét hallgattak, regényt olvastak. Szabad estéiken moziba jártak. A film után betértek egy kávéra a presszóba, elüldögéltek, cigarettáztak, a kései időpontban már kihalt utcákon tett sé tával fejezték be az estét. Mielőtt lefeküdtek volna aludni egyedül vagy a szeretőjük, hitvesük mellé (bár a válási statisztikák is ugyanúgy rekordokat döntögettek, mint az öngyilkossági adatok), egy pillanatig (nyilván inkább hosszabb, mint rövidebb ideig, mert koffeintúladagolás után nehéz elaludni) elmerengtek az életükön, vagy legalábbis a legújabb munkahelyi, netán egészségi problémákon (mert, mint a riasztó statisztikai adatokból kiderült, a város lakóinak egészségi állapota tragikus, sőt katasztrófális volt). Aztán sokuk öngyilkosságot követett el. A legközelebbi két utcában és a munkahelyen elgondolkodtak azon (amikor koszorúra gyűjtöttek), mi lehetett az oka. Emlgették az unalmat, a magányt, a frusztrációt, a szerelmi csalódást, és talán még néhány más valószínű indokot is felsoroltak, de sosem vizsgálták a metafizikai kontextust. A statisztikát nem szabad becsapni.

Béla tudott a statisztikáról, figyelmesen olvasta a napi- és hetilapokat, nézte a tévéhíradót, hallgatta a recsegő Kossuth rádiót. Ismerte a statisztikusok fáradságos munkájának eredményeit, tudta, mit tehetnek ezekhez hozzá a szociológusok, a rendőrség és a városi hatóságok emberei. Az égvilágon semmit. Legalábbis semmi értelmeset. Akkor hát mire háríthatják a bűnt? A finnugor génekre, hisz a hasonló helsinki statisztikák rádöbbenenek, mekkora csapás Finnországban az öngyilkosság? Finnországban sötét van, hideg, ijesztőek a hatalmas térségek, itt meg világos van, meleg, és semmi sincs messze, bár sokan úgy tartják életben az utazás mítoszát, hogy képesek egy egész napot rászánni arra, hogy eljussanak Budapestről Veszprémbe, mintha legalábbis ezer kilométerre lenne. Egyébként is, van még valami a két-három hasonló szón kívül, ami összeköt? És az miért pont az öngyilkossági hajlam lenne? Béla sose érezte úgy, hogy hirtelen öngyilkos gondolatok törnének rá. Ellenkezőleg, állandóan vitalitásról árulkodó gondolatai támadtak, ezek egy idő után, mihelyt elérte azt a kort, amikor már tényleg komolyan el kell töprengeni a halálon, egy szatír gondolataivá váltak. Ezért ragasztotta tele nagy mellű meztelen nők képeivel (mindig vízparton domborítottak – stégen álltak, vitorlás árbocába kapaszkodtak, homokban térdeltek a strandon) a szekrényajtók belső oldalát, ezért tartott szexuális izgalmat a fehérneműs szekrényben. Megfordult az utcán a nők után, figyelte provokatív mozgásukat a tévében. Na és ott volt a sport. Hisz nemcsak az öngyilkossági statisztikákat ismerte, hanem a futballmeccsek eredményeit is, több évre visszamenőleg. Emlékezett a fiúkra az „aranycsapatból”, megmutatta őket a fényképe-

ken, a tévében, amikor a világbajnokságok előtt felidéztek a világcupa történetét. Tényleg ismerte őket. És nem csak a focistákat. Ismert egykori bokszbajnokokat, tartalékokat, futókat és ugrókat. Sokan már nem is élnek közülük, egy részük nyomorban, elfeledve haldoklott. Egy pillanatra föléledtek Béla emlékeiben, bár biztos nem is tudtak erről. Talán nem is érezték, amikor fájó testük régi, rozszant ágyukban feküdt, elsötétített szobában próbálták fölidézni a dicsőség pillanatait. Meglepte őket, hogy nem tartott örökké. Gyakran kérték arra, hogy meséljen valamit. Mesélj valamit, Béla, unszolták kávézás vagy borozás közben, vagy azt mondták – Béla bácsi, meséljen valamit Puskás Öcsiről vagy Papp Laci-ról. Béla imádott mesélni, szívesen hallgatta magát. Ilyenkor megfélekedezett a koráról és a sokféle statisztikákról (kivéve a sporteredményeket). A Kossuth rádió megint recsegni készült.

Igen, természetesen én is tudtam róla. Mindannyian tudtuk. Én is ismertem a statisztikákat. Ismertem a leggyakoribb útvonalakat, akárcsak az udvarokon át vezető rövidített utakat. Emlékezetembe véstem az egész városon (pontosabban a jobb parti, lapos oldalán) át vezető utat. Tudtam, hogy lehet gyorsabban közlekedni rajta. Egész napokat töltöttem céltalan kóborlással. Csak azért, hogy fáraszam magam. Levettem a cipőmet, amikor hazaértem a városból, előkaptam a hűtőből egy üveg Traubisodát, és szemmel látható élvezettel kortyolgatva a hideg üdítőt kinéztem az ablakon a városra, vagy legalábbis arra a kis darabkájára, amely belefért az ablak négyzetébe. Az erkélyről több mindent lehetett látni – harminc-negyven métert a balra kanyarodó utcából, a jobb oldalon is látszott belőle egy kevés, a játszótérrel a háttérben. Az erkélyről látni lehetett néhány közeli házat, ismerős járókelőt, biciklistát, állagmegóvó színekre festett, ismert márkájú autót. Körös-körül nyugtalanító nyugalom holt. Körös-körül Zugló volt.

Zugló, a titokzatos kerület. Macskaköves út vezet ide a belvárosból, ezért az utazás elég zajos, jellegzetes zörejeket hallunk valahonnan az utcaövek közül, a mikroszkopikus teremtmények lakóhelyéül szolgáló résekből. Ha nem autóval, akkor sárga villamossal, zötykölődő 67-essel jövök. Himbálózik a kaszni, nagy nehezen araszol a Thököly úton, átvergődik valahogy a Hungária körúton, a zsúfolt kereszteződésben, majd a vezető és az utasok minden izomerejét igába fogva halad a Nagy Lajos király útja felé. Az aorta jobb oldalán elágazik egy ér, amelyet egykor Lumumba utcának hívtak, ma már egész más neve van. Ezért amikor megkérdeztem egy helyes lánytól, hol a Lumumba (Lumumba, lumbágó, lambada) utca, tökéletes kézmozdulattal hátravetve sötét hajzuhatagát, búbajos mosollyal így felelt – *sose hallottam róla*, és csak az idősebbek bólogatnak két sárkányfejükkel, mintha vezényszóra helyeselnének, *igen, igen, itt van*. A Lumumba utca előtt még van néhány keskeny, falevéllal borított kis utca, ahol két-három emeletes társasházak dudorodnak ki a földből. A Tallér és az Újvilág utca környékén alighanem mindig is ugyanazok a családok laktak. Ősz hajukat mesterien ondoláló, csatok és tük állványzatával föltornyozó, ápolt öregasszonyok etették a macskáikat, nagy lusta nyulakat tenyésztettek a szemétdomb mellett álló ketrecekben, aztán száz- vagy százötven éves korukban haltak meg

rákban. A fiaik ócska melegítőben ögyelegtek a kertben, vagy egész nap tévét néztek, közben fehér fröccsöt ittak, cserélgették a szifonban a patronokat, mint a tüzéségi lövedékeket, infarktusban haltak meg. A feleségek évtizedek óta megállás nélkül mosogattak, és méregerős presszókávét főztek, a kislányaik és a lány unokáik, mert ez a nők bolygója, fára másztak, átrohantak a széles Thököly úton a villamos orra vagy az autók kitért szörnypofája előtt a túlsó oldalra, a boltba édességért meg Traubisodáért, eszelős tempóban tekertek a derékszögben kanyarodó kis utcákban, metálszínben csillogó, csöngővel és dudával felszerelt biciklijük idővel majd a pincében rozsdásodik, aztán eltűnik, mint Erzi hegedűje vagy Zsuzsa dzsúdóruhája. Szombat délelőtt családi bevásárlás a Sugárban, mert ez így megy, ki kell vonulni a mosóporokkal és a legkülönbözőbb italokkal megrakott polcok közé. Kell venni zöldségeket, tartalékolható húst, nem feledkezve meg a füstölt sonkáról és a szárazkolbászról, pirospaprikát, tubusos tormás és kapros majonézt, butuska macikat és nyuszikat ábrázoló rajzokkal dekorált csokoládét, szifonpatront (ne felejs el patront hozni, mert apát megüti a guta!), a császári és királyi városok látképével díszített kávétejszínt, valamilyen fehérbort ebédre (ma csirkét eszünk, nem, végre nem paprikás krumplit, pörköltet vagy lecsót, hanem csirkét), meg rum is kell az esti teázáshoz, kezd hideg lenni, már nem sokáig bírjuk rumos tea nélkül. Mi kell még? Van még egy kis idő, pár dolgot még át kell gondolni. Vagyis: be kell adni a vekkert az óráshoz, mert ez már kibírhatatlan, nem vagyunk mi állatok, hogy hónapok óta ne legyen egy normális ébresztőóra a háznál, kesztyű is kéne télire, meg olyan hosszú botra szerelt szivacs (hogy is hívják, nem emlékszel, Zsuzsa, tudod, olyan biszbasz, ha magad felé húzod, összehúzódik a szivacs és kiengedi a vizet, ha visszanyomod, kisimul, és moshatod vele a járólapot, az üveget, még a falat is, persze csak akkor, ha lemosható festékkel kenték le, nem érdekes, majd megkérdezem a boltban), kell venni tömítőgyűrűt a kávéfőzőbe, mert kifolyik a kávé, és koszos lesz az asztal, de az biztos, csak valami szaküzletben kapható. Muszáj valamit kezdenünk magunkkal, Zsuzsa, mert különben szórtanul eltűnünk, mint itt mindenki körülöttünk, mint az öreg Pista bácsi, mint a mindig kócos és borostás Sándor a második emeletről, vagy az a vén szipirtyó, aki Laci mellett lakott. Nem emlékszel, hogy hívták? Lyukas dorkóban járt a vén szakadt, de adott magára, mindig nagy csokor száraz virággal mászkált, biztos a plafonról is virágcsokrok vagy gyógyfüvek lógtak nála, máskor meg hangát hurcolt magával, a jó ég tudja, hol szedte össze, mert mindig épp hazajött valahonnan, állandóan a város környékén portyázott. Állítólag volt egy húsz évvel fiatalabb szeretője. Nyolcvan felé járt, mindig vörösre festette a haját, hetykén masírozott hosszú, cigányos szoknyájában és vastag pulóverében, Isten tudja, mi mindennel teletömött hátizsákjával a Tallér utcában. Törtük a fejünket, mi lehet abban a hátizsákban. Pókok, bogarak, döglött patkányok, kígyóméreg dunsztos-üvegben, nyál, levágott macskafej, varázsiggel teleírt könyv, akasztott ember köteléből levágott darab, gyíkfarak. Ha eszünkbe jutottak a Monarchia hanyatlása idején játszódó filmek, úgy képzeltük, akkor lehetett fiatal. Kis csitri korában akár Ferenc Józseffel is találkozhatott, talán volt egy udvarlója, aki, mondjuk, huszárezredben szolgált, mert akkor még egy kisvárosban lakott, ahol ko-

moly helyőrség volt, és minden ünnepnapon találkoztak a Szent István-templomban a misén, a lány szerényen lesütötte a szemét gyászruhában pompázó, bigott nagynénje mellett, a szép egyenruhában megjelent vékony legény jelentőségteljesen simítgatta a bajszeit, borotvált arca kipirult. Néha sikerült titokban találkozniuk, kaptak egy szobát orvos barátjuktól, aki szifilisszel kezelte a katonákat. A prostituáltaknál szedték össze, tele volt velük a város, mert mindenki érezte, hogy elkerülhetetlenül közeledik a nagy háború, addig is szerették volna kedvüket tölteni, hogy örökre emlékezetükbe véssék az alkohol és a nők ízét, és ha meg kell halni a császárárt, ne az ő nevével, hanem ezzel az ízzel a szájukon haljanak meg, nincs hát abban semmi különös, hogy már az első estén elverték a zsoldjukat, olyan boldogan szórták a pénzt, amilyen örömmel elhatalmasodtak a testen a dugóhúzó alakú spirillumbaktériumok. A nagynénjét is kezelte ízületi gyulladással, így ha éppen nem volt templomban, akkor meleg vizet tömlővel a hátán nyöszörgött. Abban sincs hát semmi különös, hogy egymásba botlottak. Tegyük fel, hogy pár nappal a végzetes szarajevói lövés előtt veszítette el a szüzességét. Fájdalomban és boldogságban. A huszár virradatkor indult útnak az egész ezredével, és valahol az olasz fronton halt meg. Később már nem is látott férfiakat, eltekintve a városba hozott százalmas emberroncsoktól, az egyenruhájukat és büszkeségüket veszített élőhalottaktól, némelyiknek százalmas csonk állt ki a törzséből, elég morbid vicc, ha ilyet látott, utálkozva fordult el, lehet, hogy felismert valakit a háború előtti időkből, aki talán ott állt mellette a vasárnapi misén, közvetítő szerepet játszott az intim levelezésben, diszkrétan odacsúsztatott egy férfiparfümmel illatosított levélkét a nagy melegben is kesztyűbe bújtatott kacsójába. Egyszer csak a nők bolygóján találta magát, hisz nehéz lenne férfinak nevezni a zöldségest, aki maga is úgy nézett ki, mint egy fej káposzta vagy karfiol, a vak szabót, a púpos kovácsot, a hibbant harangozót, és végül a derék, idős ügyvéd urat, aki délután hozzájuk járt kávézni, lelkesen lovagoltatta a térdén, és közben azt mondogatta neki, hogy már nagylány, és aggasztóan sokáig tartotta a lány fehér térdén kidudorodó erekttől csúfított aszott kezét, madárszerű orrával megérintette a lány dús haját, és megmámorosodott az illatától. Szóval, csak nők maradtak, bár azok a különös illatú prostituáltak is észrevétlenül eltűntek, akiből korábban még olyan sok volt, most viszont, hogy elfogytak a kuncaftok, továbbálltak, máshol keresték a kenyeret és a trippert. Lassan bezárt minden, kiürült a kocsmák, a templom már nem az a hely volt, ahol vasárnap délelőtt meg kell jelenni, nem játszott már katonazenekar a főtéren, ahol azelőtt, mint az állatok a cirkusz kifutóján, peckesen jártak, kidüllesztett hassal parádézta a kövér jegyzők kövér feleségeikkel, kövér kislányaikat is magukkal vonszolva. Aztán alighanem elutazott abból a kisvárosból, mint oly sokan, ügyesen elhárítva a mocskos martalócok, a zsenge árura vadászó sintérek kéretlen csókjait. Vagy talán még mindig a nagynénje védelme alatt állt, aki rögtön a nagy háború után halt meg, az utolsó áldozatok közé tartozott, ő pedig férjhez ment egy bankárhoz a középosztályból, nem, nem volt nagy üzletember, csak egy hivatalnok a sok közül. Aztán talán ott is hagyta egy ígéretesen induló művészért, költőért, mert hirtelen megint előmászta a lyukból, mint a patkányok, a költők és a művészek, a forradalmárok, akik kiálltak a Tanács-

köztársaság mellett, ő is velük tartott, még mindig szép volt és fiatal, tehát nem keltett bizalmat, csak vágyakat szított. És talán később került a fővárosba, amikor elbukott a köztársaság, és rendet csináltak az országban, pincérnő lett egy lepusztult kocsmában, ahol a háború utáni lelki betegségekben szenvedő veteránok és munkások üldögéltek. Vagy fölvettek cselédnek egy gazdag házba, bár ez kevésbé valószínű, és ott viszonya lett a kenyéradói fiával, ez persze nem is végződhetett másképp, csak úgy, hogy kitették az utcára, és vége lett a szépen induló szerelemnek. Jó téma egy formailag nem feltétlen igényes, de mily megható regényhez, biztos szép film lenne a történetből. Vagy mégis sikerült fölkapaszkodnia valahogy a két háború közti város elitjébe? Talán kiszúrták egy kabaréban, ahol a görögök között táncolt, felfigyelt rá valaki, akinek voltak kapcsolatai, belegyönyörödött abba a két szép szemébe, vagy az akkor még hollófekezte hajába, esetleg volt valami megfoghatatlan az arckifejezésében, ami mindig erőt s egyúttal érzékiséget is jelent? Lehet, hogy kedvelt útitársnő lett, vasárnap elvitték kirándulni a városból, ment autózni, nyáron meg a folyóparton vagy a Margitszigeten piknikeztek. Lehet, hogy pisztolypárbajt vívtak érte? Ő persze ki tudta használni a helyzetet, ügyesen alakította az életét. Mivel tudta, hogy egy pillanat alatt elveszíthet mindent, pontosan meg kellett terveznie minden lépését, óvatosan haladt, mindig éber volt. Aztán, mint egy újabb influenzajárvány, jött a következő háború, ezt kissé bosszúsán és ijedten, ugyanakkor megértően is fogadta, mintha feltétlen szükséges, jobban mondva elkerülhetetlen lenne. Végére is csak kitalálták valamire azokat a tiszteket, akikkel az egész élete összefonódott, a piros arcú huszártól egészen a vadászpilótáig vagy a villámkarriert befutott vezérkari tisztig. De mire? Hát pontosan arra, hogy egy adott pillanatban elinduljanak a frontra, és ott úgy haljanak meg, ahogy azt férfiaktól elvárhatja az ember, büszkén és becsületben. Legalábbis ebben reménykedett. Hogy tiszthez méltó haláluk lesz. El sem tudta képzelni, hogy jajgatnak, ordítanak a rémülettől, utolsó erejüket összeszedve fohászkodnak az üdvözítőhöz egy híg latyakkal teli bombatölcsérben, egy lövedék letépte a lábukat, vagy végig fölhasította a hasüregüket, kiborítva a váratlanul kiszabaduló zsigereket. Gondolni sem akart arra, hogy hetekig haldokolnak a tetves tábori kórházakban, kicserépedett ajakkal, több száz sebesült között, és apró termetű, sápadt ápolónők törölgetik a homlokukról a verítéket. A közlegények halnak meg így, nem az ő tisztjei. Így haltak meg a költők és a festők, akiket volt alkalma megismereni, amikor vége lett a régi világnak, és sokan úgy döntöttek, mostantól az új világot dicsőítik dalaikkal és csalóka színekből, formákból összehozott kompozícióikkal. Ha még nem haltak bele a tüdőbajba, mert, mint észrevette, ebben a társadalmi rétegben igen népszerű volt ez a betegség. A háború után megint megpróbálta rendbe tenni az életét, bár nem voltak mellette a jól ismert férfiak. Amikor sorban állt kenyérért, azt hallotta, hogy elhurcolták a túlélőket valahová messze keletre, és nincs komoly esély arra, hogy rövid időn belül hazatérjenek, ha egyáltalán kiengedik őket valaha is. A Tallér utca környékére költözött, egy kis lakásban őrizte az emlékeit, néhány fényképet, a bizsut, amelyre senki sem áhítozott, talán még egy-két könyvet is. Pár ruhát, de azok már egyáltalán nem illettek az új divathoz. Mintha nem is igaziak lennének, hanem egy színhá-

zi kelléktárból lopta volna őket. Az keserítette el a legjobban, hogy már senki sem viszi a város környékére, ha túrának is még néhányan, őt nem hívják. Egyébként az is igaz, hogy alig voltak már ismerősei. Az új szomszédokról sikerült kiderítenie, hogy vidékről kerültek ide, és csak a háború végén jöttek ebbe a városba, gyanakodva méregették, sunyi megjegyzéseket tettek a kinézetére és a modorára, ribancnak vagy bolondnak mondták, ez bizonyos értelemben még mulattatta is, de néha, estefelé, amikor úgy meggyötörte a magány, mint a fejfőrcs, összepréselte, behatolt a koponyaüregébe, erőtlen zokogássá változott a nevetés. De hamarosan megszokta ezt az új helyzetét, munkát is talált egy gyárban, nem mondhatnám, hogy megszerette, mert ilyen dolgokat, ebben egészen biztos volt, nem lehet megszeretni, de szükségesnek, a vegetáció nélkülözhetetlen alkotóelemének tartotta, mert azt már tudta, hogy véget ért az élet, kezdetét vette a vegetáció. Később meg, amikor már hosszú évek óta hajnali négykor kelt, egyszer csak kirobbant belőle az életerő, talált egy húsz évvel fiatalabb szeretőt, akit biztos a volt szeretőiről, a letűnt világról szóló történeteivel csábított el, talán megmutatta neki azt a néhány fogazott szélű fényképet, elővette a szekrényből a régi lemezeket, és föltette a háborúból megmenekített régi gramofonra.

Ilyen gondolatok jártak a fejünkben, amikor elhúztunk mellette csodababiclinken a Tallér utcában vagy útban az ABC-be, ha elmentünk Traubisodáért megcsokiért. Vagy ha szombat délelőtt elmentünk bevásárolni a Sugárba, ő meg már hazafelé tartott a kirándulásról borzalmas kellékekkel tömött hátizsákjával és egy nagy csokor vadvirággal, amelyet nem árultak a sarki virágboltban, tehát vagy értéktelen volt, és akkor buggyant a néni, vagy tiltott füveket gyűjtött be, mixtúrákat és elixíreket főz belőlük, azoknak köszönheti, hogy még mindig ilyen fantasztikusan tartja magát, az viszont azt jelenti, hogy boszorkány.

Az ötvenes évek elején meghalt egy barátom, mondja Béla. Sportoló volt, mint én. Megfulladt, mert az orvosok összekeverték vagy rosszul adagolták a gyógyszerét. Vagy doppingkísérletek áldozata lett? Ott voltunk a temetésén egy másik, akkor még élő barátommal. Huszonnyolc éves volt Pista, amikor eltemették. Eszelős jól nézett ki, megőrültek érte a csajok. Magas volt, fekete hajú, csibészes mosolyú, de őszinte, becsületes, igaz barát, akire lehet számítani a bajban. Így maradt meg az emlékezetemben. Amikor ott álltunk a temetőben a sír sötét tatóngó, bűzös pofája mellett, és még mindig nem értettünk semmit, nem meszse tőlünk temettek valakit, aki hetvenegy éves korában halt meg. Akkor arra gondoltam, ilyen nincs, az emberek nem élnek ilyen sokáig, a barátom meg, aki mellettem állt a gyászolók első sorában, azt mondta: ilyen öregén már jogában állt meghalni, talán jobb is így neki. Gondolj csak bele: sorvadás, kontrollálhatatlan szervezet, elbutulás, műfogsor. A mi barátunk meg huszonnyolc éves volt, és hirtelen halt meg, méghozzá azért, mert egészséges akart lenni. Az egészségvágy is ölhet, mint az oxigénsokk.

Nyugodt, lusta délelőtt. A kis helyiségben húszéves oklevelek sárgulnak a falakon, köztük egy Európa-térkép az államok kifakult színeivel, a szekrény tetején üres pálinkásüvegeket lep a por, pedig itt inkább a bort kellene előnyben részesíteni. A piszkos ablaküveg mögött szőlőlugasok nyúltak a lapos végtelenbe.

Időnként kék traktorok érkeznek onnan, alig tudják vonszolni a szőlővel megrakott pótkocsit.

Minden barátom meghalt, eltűntek valahol, elpárologtak, mintha atomtámadásban pusztultak volna el, csak a fényképek maradtak. A vastag papír megsárgult, mint azok a csúf oklevelek, idétlenül mosolyognak rajta a megboldogultak. Ott vannak mind a fényképeken. Pista, pár hónappal a halála előtt, csípőre tett kézzel, hatalmas mellkasát kidüllesztve. Az is, aki kiment Argentínába, ott pedig nyoma veszett, talán valahol Bolíviában vagy Peruban lehet, meg az is, aki a háború utolsó napján veszett oda, amikor már mindenki azt hitte, hogy most már nem hal meg senki, és még az is, aki az ezer halálkanyar egyikében pusztult el, amikor az új versenyautóját járatta be, országos bajnok volt, pontosan így hálnak meg a nagy bajnokok. Ott vannak mind a fényképeken, most is tudok rólok, emlékszem rájuk. És más sportolókra is emlékszem. A futónőre, aki évek óta bénultan fekszik, és egyik orvos sem tudja megmondani, miért, a legendás futóra, aki most rokkantkocsiban ül, mindkét lábát térdből amputálták, pedig annak idején gyorsabban rohant, mint a párduc, vagy arra a kapusra, aki már bevonult a történelembe, egy évvel az után halt meg, hogy levágták az egyik lábát. Vagy mindazokra, akik nyomorban, elfeledve haltak meg, és el kellett adniuk olimpiai érmeiket régiségkereskedőknek, és senki sem ismerte föl őket a metrón vagy a lepusztult önkiszolgáló éttermekben, a sorban tülekedő vagy az utcán lökdösődő emberek keresztülnéznek a nagy bokszolókon, akik már olyan gyengék, mint a vérszegény gyerekek, elfelejtették már a nevüket és a győzelmeiket is. Nekem viszont egyre biztosabb a járásom, mondja Béla, nagy lendülettel föláll, és egy pillanatra kibillen az egyensúlyából.

Volt egyszer egy barátom, huszonnyolc éves volt, amikor meghalt, mondja Béla. Lehet, hogy most ő is ágyban fekvő beteg lenne, mindkét lábát amputálták volna már, vagy híres edző, parlamenti képviselő, tiszteletbeli elnök lenne. Az is lehet, hogy ő vigyorogna ránk az utcán az oszlopokra ragasztott plakátokról, ő reklámozna a választások előtt valami elborult programot, vagy ő lenne a honatyja, és minden állami ünnepen megtekintené a díszszemlét, fogadná a hódolatot, átadná a kitüntetések, megromlott hallása ellenére is örömmel venné az elismerő szavakat. Láthatjuk fényképein a családjával (a híres színésznőből lett feleség és két felnőtt gyerek – a lánya menő orvos, a fia nagy tudós, vegyész vagy fizikus) és kedves kutyájával (német juhász?, dobermann?, puli?). Persze az a legvalószínűbb, hogy egyszerű nyugdíjas lenne, nehezen járna, kikészült volna a megerőltető sporttevékenységtől. Talán itt ülne, és azt mondaná: volt egyszer egy barátom, Bélának hívták, nem tudom, mi lett vele, talán már meg is halt, most lenne hetvennégy éves.

Hetvennégy éves vagyok, mondja Béla, aznap már másodszor mesélte el ugyanazt a fél évszázados történetet, mert megesik néha, hogy elfelejti, miről beszélt egy perccel ezelőtt.

Pálfalvi Lajos fordítása

Pálfalvi Lajos

Egy lengyel író magyar regénye

A lengyel irodalomban volt már '68-as nemzedék, prominens képviselői abban az évben lázadtak – nyilván mindenki sejti, mi ellen. Krzysztof Varga 1968-ban született Varsóban, lengyel–magyar vegyes házasságban. Bár egészen távoli, kisgyermekkori emlékeket is őriz Magyarországról, és ma is gyakran jár erre, jól beszél magyarul, és figyelemmel kíséri az eseményeket, nem tekinthetjük e két kultúrához egyformán kötődő, klasszikus kétnyelvűségben élő mutánsnak. Varsóban nőtt föl, most is ott él, lengyel egyetemen, lengyel szakon végzett, a lengyel irodalmi és szellemi élet fontos személyisége, és persze lengyel író (akinek – ellentétben a hatvanas években született nemzedék más fontos egyéniségeivel – még meg sem kezdődött magyarországi pályafutása, pont neki nem...). Mégis különös érzés egy Krzysztof Varga nevű lengyel író Danilo Kiš nevű szerb íróról szóló esszéjét olvasni.

Tegyük fel, hogy vannak az irodalomban szerencsés nemzedékek, amelyek sokkal kedvezőbb körülmények közt készülhetnek az őrsváltásra, mint közvetlen elődeik vagy – 2005-ben ezt már nyugodtan kijelenthetjük – utódaik. Előbb kerülnek a csúcsra, és tovább maradnak ott (tudom, annyi „elveszett nemzedék” után ez még mindig szokatlanul hangzik).

A nyolcvanas évek második felében még senki sem gondolta volna, hogy komoly esélyeik lehetnek. Az irodalmi élet manicheista víziója valahogy így festett akkoriban: 1983-ban Jaruzelskiék föloszlatták az ellenzékivé vált írószövetséget, majd a selejtből létrehoztak egy új, politikailag megbízható szervezetet, erre épülne a hivatalos nyilvánosság, ez nem vállalható, viszont a hetvenes évek közepétől kezdődően kiépültek a földalatti második nyilvánosság hiteles publikációs fórumai, ott is szerencsét lehet próbálni. Most nem részletezem, hogy miért tartották sokan ezt is zsákutcának (nem megalkuvásból) – mindenesetre elgondolkoztató, hogy a nyolcvanas évek mindmáig a lengyel irodalom legnépszerűtlenebb, legkevésbé kutatott időszak, messze elkerülik az irodalomtörténészek (miközben a történettudomány egyre pontosabb képet ad a Jaruzelski-korszak „elfeledett évtizedéről”).

Ebben a patthelyzetben egyszer csak elkezdődött valami: az átpolitizált szamizdat lapok mellett a nagy korszakát élő lengyel punk kultúra fanzine-jei is közkézen forogtak, ezekből alakult ki néhány év alatt az artzine harmadik nyilvánossága, és ez már a fiatal nemzedéké volt.

Magyarországon nem szokás irodalomtörténeti korszakhatárnak tekinteni a rendszerváltást, hisz pont a marxista irodalomtörténészek tulajdonítottak meghatározó szerepet a történelem fordulópontjainak. Lengyelországban viszont sokan korszakos jelentőségű fordulatot látnak ebben: a legnagyobb koncepció szerint ekkor ért véget a lengyel irodalom két évszázados szimbolikus-romantikus korszaka, amelyet áthatott a közösségi élet metafizikája. Az írók elszakadnak a nemzeti ügytől, piaci és demokratikus körülmények közt alkotó, kockázatot viselő, egyéni sikerért küzdő szereplőkké válnak. Az új játékszabályokat persze a médiaforradalom logikáját jól ismerő legfiatalabb nemzedék tanulja meg a legkönnyebben, az ő érdekeiket szolgálja a korszakváltás retorikája (hiszen ezzel háttérbe szoríthatók a nyolcvanas évek sikerírói). Megindul a nagy átértékelés.

Krzysztof Varga kezdetben, a kilencvenes évek elején, irodalomszervezőként tűnik fel, Paweł Dunin-Wąsowiczcsal először a *Másodosztályú Parnasszus* című lexikonban, majd az *Itt vannak a költőitek* című versantológiában mutatja be a hatvanas években született nemzedéket, amely akkor veszi át a vezető szerepet a lengyel irodalomban. A két kultuszkönyv igen hamar fontos forráskiadvánnyá vált. A külalak és a szóhasználat egyaránt az irodalmi érték abszolutizálása ellen irányult. Mindenki szerepelt benne, aki elküldte az adatait és a verseit, az antológia második kiadásán pedig a következő feliratot olvashattuk a mosóporokon megszokott, fluoreszkáló zöld korongban: 25%-kal több vers, új csomagolásban.

Eztán kezdődött Krzysztof Varga prózaírói pályája. Regényeiből, elbeszéléseiből sok mindent megtudhatunk annak a nemzedéknek a bohéméletéről, amely a kevésbé pragmatikus nyolcvanas években szocializálódott, majd néhány év múlva azonnal kihasználta a váratlanul felkínálkozó fantasztikus lehetőségeket. A *Bildungsroman* (1997) abban különbözik a többi regényétől, hogy itt mélyebbre merülhetünk a főhős, e talányos önéletrajzi alak múltjába, aki a magyarországi emlékeit idézi a leggyakrabban. Nagy erővel jeleníti meg a már itt is egzotikussá vált tárgyi világot, a Sugár Áruházat, a Traubisodát, a sajtos tallért és a zuglói családok hétköznapijait a hetvenes-nyolcvanas évekből. Bár nem fenyeget az a veszély, hogy kifogynak a *szódavízzel hígított fehérborból* (ezt lengyelül nem lehetett másképp megfogalmazni), a vegetáció korántsem háborítatlan: monumentális haláltánc bontakozik ki az olvasó szeme előtt. Itt nyoma sincs a varsói bulik vodkától, afgán hasistól és egyebektől oly euforikus hangulatának, itt nem érezzük a lengyel korszakváltást és a kiépülőben lévő turbókapitalizmust pörgető energiákat. Ennél nyomatékosabban aligha adhatná tudtunkra a nem kívülálló, ezért udvariasságra nem is kötelezhető elbeszélő, hogy ez a nagyon is ismerős világ, úgy látszik, pusztulásra van ítélve.

Marsall László

Egy kitalált természeti nép töredékes jegyzései

I.

MézelőFa magva sebes vízbe potyog.
Éji Felső Világ képe a gyöngyös-szárnyas
idelent – Hullatja tollait.
Hullik a kutyák szőre, bőrük pirosodik.
Ugatnak.
Egyőnk dudorász.
Hangja a fülre tapadó Búgócsigáé.
Sok lányka nyöszörög.
Vizes fűz gallya füstöl, pattog a tűzben.
A Tűz teszi így.

Kőbörc odvába búvunk,
Mamó szoknyája mögé búvunk.
Mamó szoknyája alá búvunk.
Mamó dudorász, vízicsiga búgása hallatszik.
Sokan búgnak – aú-úú.
Pattintgatnak-csettegtetnek.
Sok láb dübög Naptámadatkor, Atuma megébredt,
Előnap más a Tűz – duhad-lappad.
Mondják a Tűznek kedve van.
Nincs búgás – nincs pattingatás.
A kutyák szőre hullik. Nem ugatnak.
Gyöngyösök hullatják tollaikat.
A MézelőFa magva mind lepotyogott.
A Víz lassudad és zöldell.

II.

Mondják – úgy kezdődik – az Ember körbejár.
Még egy kört jár, hogy ne féljen.
Kört a sötétben – ne féljen.

Alszik – ne féljen. Füttyöget is – ne féljen.
A Delfintől tanultunk aludni.
Késsel a MézelőFa kérge hántatik
derékig csigavonalban lefelé.
A kés nyelve kétélű, éjszaka négyélű.
Kölest piros nyelv forgat a szájban.
Nyelvünk már kétélű, éjszaka négyélű.
Ha szólnánk – meghalna valaki,
a saruvető mögött. Odabent a Tej keserű.
Oú-aú – kiszalad a kiáltásunk.
Kört jár hogy ne féljen.
Jön vissza a kiáltásunk – nem lel saruvetőt.
Tollas kicsikék felröppennek.
Tűz hamuhodik.
Az ember körbejár – ne féljen.

III.

Friss vakondtúrásról rögöcske elgurul.
jelenik rózsaszín orrhegy – szimatolja a Holdat.
Orrunkon át Hold tülekedik a szeméremtestbe.
Mi is vágyunk visszatapogatózni.
Lebegni-összegubózni Mamó-csontok mögött.
Meleg öbölben vagyunk Delfinek.
Rendül-hasad előttiünk – duhad ránk – csúszunk.
Nem szimatoljuk a Holdat.
Gurulunk kifelé – szanaszét.

IV.

Nézz bárhova oldalpillantással akár,
Öreg-kutya Húgom szimatol.
Talál rücskös köveken kormos kagylót.

Kagylókiért, Valaki belebúj – Gőz sívít.
Hívja. Combtöve szőre kopik – haja gyökig.
Öleli a követ – kodácsol-sikít.
Fehér szeme sötét – köldöke sír.

Gőzölög hamari vér – könnyezik.
Elzuhan – veti magát a kövesen.
Lába-tárva nyög – szüli a Delfint.

Nyalogatja kormos szeme részét.
Karolja – veszi ölbe – sikít.

*A Delfintől tanultunk beszélni –
Mondják az öregek.*

V.

*Papó emlékszik – omol sárga sár.
Omol – tai-ama mondta – „Ö-öt”.
Három. Hüvelyk-mutató-kisujj.
Se-re-gély. – Ka-ti-ca. – Kókupac.*

*Itt agyag volt. Tűz-skorpió jön.
Tüzet simogatni jó. Nem harap.
Víg vaui a kutya is. Hempereg.
Víz-sárga a kövér Hold.*

*Lejárnak vizet hordani. Asszonyok.
Tenni Tűzre. Tüzesebb a Tűz.
Víz gőzöl-csapódik. Így tesz.
Bagyulált szövedéken át facsarják.
Isszuk. A Száj fényes és habos.
Rágcsálni való füvek a szájban.
Nyelünk. Nyeldekelünk.*

VI.

*Mondták – égett az ember keze-bőre.
Utánozták a szűrő tövist – fájjon.
Jó ha erre-arra forog a sebben.
Már pöndörödik – pörkös – feketül.
A kutyák pirosak – szórtelen-meztelenek.
A Papó mondta – vagy más, „valaki sírt is” –
Tűz alóli tüzekből kifortyog minden.
Csicseregnek-hangoskodnak a Delfinek.
Mit mondanak? Olajjú-sűrű a kőpor.
„Hetet számlálj az ujjadon” – Hét.
Valaki mondta, hogy Ö – öt. Eztűnt.
Az Agyag bolondul. Kormos a bolond Agyag.
Fekete föld. Fekete arcok. A Víz kizöldül.
Az ember körbejár. Tesz meg alszik.*

VII.

*Az ember körbejár – Néz meg alszik.
Csak nézzük egymást. Az arc. A kéz. A láb.
Mindenki néz egy másikat. Csak egyet.
Másik-másikat. Szem-tüzek. Sok gyomor mordul.*

Éhes. Szivárog halvány lé a sebekből.
Nyalogatjuk. A nyelv nyalogat. Mire jó a nyelv.
Mekegni? Valaki gondolja: Tervet kifőzni.
Korsó a Tűzön. Vízet facsarnak bele. Zubog.
Ki az a Terv? Vízben kell kifőzni? –
Nem úgy mondja „Tervet kifőzni” „Víz-plu-zubb-zatty”
Éber a Tűz-Skorpió. A delfin alszik – meg van.
És van Tűz meg zöld. Papó álmában beszél.
„ha látunk – az jó.” A Tűz hamuhodik.
Darazsak másznak a forrójába. Zsugorodnak.
Szívjuk a cserépedény gőzét. Köpködünk.
Megfordulunk. A Delfinek hullámos otthona.
Mellünkben szárnyát emelgeti – szuszog a Madár.

VIII.

A MézelőFa levelestül reszket.
Kutyák maradéka a Saruvető alatt kapar.
Az ember körbejár. Tesz meg alszik.
Se sírás – se nevetés.
Papó tövig hámozza késsel a MézelőFa kergét.
Jobbról-balra csigavonalosan lefelé.
Régi csónakosok mondták – „Balsodrás”.
A „Sodrás” szó kipottyant a beszédből.
Mondják „hallottuk a göcsök csikorát.”
Mondták – „jobb-sodrása a késnek”
„a Delfin is így alszik a sötétség idején”.
Éjtájt átfordul a másik oldalára.
Szájban a nyelv aszalt Kiva-bogyót forgat.
Rágunk és nyelünk.
Riogását halljuk a Viharmadárnak.
Volt Saruvető. Kutyák bújtak át alatta.
Sok harapás. A kutyák vére is piros.
Mondták – „Ha valaki belenyál – kinyúlik.
Nem szuszog többé. Úgy marad.”

IX.

Ujjunkon kibökdössük –
Mutató ujj a Fa. A rákövetkező hosszú
a Fa puhácska kérge. Papó kése hántolja.
Hegyezi-szilácsolja. Váj a simájába lukat.
Öreg fivér áll papó vállán.
Nagy kővel a lábalattiba beleüti.
Földanya nem ordít. Túri.

Rést vernek bele. Kettőt.
Nagyujj felől meg a kicsiujj felől.
Teteje egyét a másikával összekötözik.
Megcsavart sás-kötelékkel.
Alul a Saruvetőt döngölik.
Pösze kicsike mondja – „küszöb”.
Ott fenn amannak neve „szemöldök”.
Ráhagyják. Eléggé lihegnek.
Asszonyok hordanak inni vizet.
Bot-ágakat sáskötelékkel szorosan.
a Saruvető fölé. Zárónak a szél ellen.
„Hüccs te birge! te Barom!”
Most „Háznak” mondják. Lépnek elég sokat.
Tüskebokorral körbekerítik. Van odakint-idebent.
Kint orádtás. Morgás. Belül félelem.
A benti Tűzből a Tűz-skorpió megszökik.
Másutt kel és megy aludni a „Nap” a Hold is.
Idegenes szagú a félelem.
Mintha megszöktek volna Valakik.

X.

Földből kiálló villás agancs.
Két hegyes ujj. Tenyerembe döf.
Lehet Övé – mondta „Ő – hét”.
Feje forró. Elnyúl a porban.
Nagyujja kiáll – mutat. Onnan jöttünk.
Atuma felé mutat. Atuma megébredt.
Óó! te fényességünk. Nekivágunk.
Útra válunk. Talpasan. Pipiskedve.
Szikráz a sárga por. Utama közeleg.
Sárga cseréptál – olyan.
Szemembe vágódik. Szikrák. Sötétség.
Fehéred. Közeleg. Fehérlő karikák.
Izzó cseréptál – olyan.
Nyakba vágódik. Nyáladzom.
Hasalok szőr-pokrócba. Belealszom.
Zöld van a számban. Delfin hínárral etet.
Tapossuk visszafelé. Ahonnan jöttünk.
Van, kinek járaskor más helyett fáj a lába.
Visszaérünk Atuma körme alá.
Teknőc-köröm alatt lihegünk.
Toccsan-lekoppán a viharmadár.
Kászálódunk. Heverünk Tamarit bokor alatt.
Sárga szírom hull a szememre.

Buda Ferenc

Anagrammák (Mama, rágnak!...)

„Játszani is engedd...”
(József Attila)

Társadalom

„Adat s morál.”
(Szécsi Margit)

Ma: sár-oldat.
Altasd, Ámor!
Ás, old, marat.
Látod saram?
Látom sarad.

Emberiség

Ég, beismer.
Eb sem ígér.
Régi sebem,
sebre ígém.

Politika

Aki lop: ti.
Piti akol.

Demokrácia

A morc ideák?
Cár koma, ide!

Privatizáció

Tó, víz, cári pia...
Ó, tíz pici ároa!

Harmadik évezred

*Kedvez? Hidamra ér?
Dere ér, hamvadzik –
vezérmarha, edd ki!*

Minisztérium

*Imé: muri-szint,
mini ész. Mi rút!*

Pénzintézet

Ez: néz, int, tép.

Adóhivatal

*Haladó vita?
Ható viadal?
Ali hada volt...*

Végrehajtó

*Rejt a hóvég –
terv, hajó ég.*

Jóléti rendszerváltás

*Joviál társ, szender lét.
Eneroált ló-száj. Térd is.
Al-sintér, de jól átversz!
(Ne írd: rálát. Szólj: téves...)*

Bálint Péter

Egy kretén vallomásai

Eddigi életem során meglehetősen sokszor éreztem magam hülyén, és hülyének is persze. Aki hozzám hasonlóan gyenge, és képtelen annak a látszatát kelteni, hogy elszánt megvédeni érdekeit: az állandóan vesztesre ítéltetett. Az ilyesfajta ember, többnyire önfejű és megfontolatlan is lévén, újra és újra fejfel megy a falnak, mert sosem tanul, csak a saját kárán; ritkábban találni olyat, aki jámbor módjára félreáll, mert tapasztalatból tudja, hogy a rövidebbet húzza. Ma már persze tudom, hogy bizonyos helyzetekben mit kellett volna tennem: ez megint csak arról árulkodik, hogy valami hibádzik nálam, ugyanis nem vagyok képes túltenni magam vereségeimen, s azon rágódom, amin ugyebár teljességgel felesleges, mintha utólagos okoskodással bármit is változtathatnék a történeten. Óh, én balga, hányszor és hányféle változatban pergettem le életem történetét lelki szemeim előtt! Erről persze nem szeretek fecsegni senkinek sem; egészen hülye azért mégsem vagyok. Elfogadom, hogy élhetetlen alaknak tartanak, egy senkinek, legyen, de fenntartom magamnak a jogot, hogy ebbéli állapotomhoz szelíd önkritikával viszonyuljak. Tessék nekem megengedni, hogy magam hozzak ítéletet és felmentést is baklövéseim számbavételekor, talán egyedül én vagyok az, aki, érintettsége okán, megfelelő bírāja és védője is önmagának.

Semmi kedvem nem volt Leitner professzor erdőbényi házába jönni; ellenben semmilyen indokot sem találtam arra, miért is utasítottam volna vissza baráti kérését, hogy ellenőrizsem: rendben van-e minden a „birtokon”. Végére is az ő szolgálatában állok, s ezt a fajta „intézői” megbízatást fölfoghatom kikapcsolódásként, amiben amúgy sem volt részem évek óta. Mégis haboztam rögtön igent mondani, egyszerű oknál fogva: félek a teljes magánytól. Egészen más dolog, ha az ember néhány órára marad magára, s örömét leli abban, hogy félrehúzódhat, kizárólag a lélek dolgaival foglalkozni, de tudja, bármelyik pillanatban felszámolhatja elszigeteltségét, mintha valóban távol kerül az ismerős világtól, megfosztva az érintkezés lehetőségétől. Jómagam évtizede gyakorlom a visszavonulás mesterségét; sőt, amióta Leitner professzor szolgálatába szegődtem, kifejezetten jót tesz nekem az elcsendesülés és emlékezetfaggatás; nem hiányolom senki jelenlétét, mégis, megriadok annak a lehetőségétől, hogy ha csak napokra

* (regényrészlet)

is, de magamra maradhatok: ingatag természetemnek, szeszélyes hangulatváltozásaimnak kitéve. Ugyanis, nem lehetek biztos abban, hogy képes volnék-e megálljt parancsolni hirtelen kirobbanó agresszivitásomnak, aminek tárgya és egyben célpontja is önmagam vagyok. Mindig saját magam vesztére törtem, ugyanis ellenségeim sorsát egy nálamnál nagyobb ítélőmesterre bízam. Átkot szórni mások fejére, és rontást kérni egészségükre: mulatságos boszorkányságnak rémlett föl előttem, amolyan közönséges bosszúállásnak, aminek persze nincsenek híjával az emberek. Ha átkozódtam is, a szentségelésnél tovább sosem jutottam, talán neveltetésem folytán, egyaránt viszolyogtam a káromkodástól és káromlástól; ha mások tették jelenlétemben, összereztem, noha nem tartom magam prűdnek; ellenben az értelmetlen szitkozódásban az emberi tehetetlenséget és jellemgyöngeséget éreztem megnyilvánulni.

Térjünk vissza a félelemhez; még mostanában is föl-fölriadok álmomból, ha bizonyos látomásokkal viaskodom, melyek azután is tovább peregnék lelki szemeim előtt, hogy felülök az ágyban és felkapcsolom az éjjeli lámpát. A sötétség megrémiszt, akárha a holtak birodalmában bolyonganék. Nem, nem a haláltól félek, elég közönségesnek láttam hatalmát, mellyel a mamát elragadta. A „közönséges” kifejezés talán nem is a legmegfelelőbb ez esetben: sokkal inkább gyávának mondanám a halált, hiszen valóban elragad, mint egy sötétben settenkedő büntetőosztag valamelyik kémfilmben, ahelyett, hogy nyíltan felfedné kártyáit. Én magától a *sötétségtől* félek, ami oltalmat nyújt a vesztetre törőknek, akik oly kifinomult eszközökkel és mesterien szőtt hálózattal rendelkeznek, hogy képesek úgy eltüntetni, akár véglegesen is, hogy senki észre sem veszi hiányukat; ami természetes közege lett a gátlástalan hatalomtitásoknak, pénzharácsolóknak, mások szabadságát irigylőknek, a gyáva semmirekellőknek, akik azt hiszik: jogukban áll bíraskodni, kirekeszteni, elégtételt venni, rettegésben tartani, mert nincs aki leleplezze és azonosítsa lényüket és alantas szándékaikat. Oly sokáig éltem a félelem légkörében, a mama mindenfajta vést elhárító igyekezete ellenére is, hogy az apámtól örökölt félénség egyenesen gyávává tett, s amikor időről időre szembesülni voltam kénytelen e vonásommal, eszelős módjára viselkedtem. Később megtanultam, hogy a félelemérzet, mely átjárja és emészti az emberi lelket, bizonyos személyekhez köthető, s amíg nem nevezem meg őket, képesek is hatalmukat gyakorolni felettem. Ám, amint azonosítottam őket, varázserejüket veszítették, akár a mesei szörnyek, s hiába is fenyegettek szörnyű véggel, mosolyogtam ármánykodásukon, mivel, mint ahogy korábban mondtam, sosem féltem a fizikai megsemmisüléstől, sőt, néhanapján kíváncsabbnak tűnt föl előttem, mint a méltóság nélküli élet. Hiába no, a gyermekkori szorongások és évtizedes önpusztító „játékok” nem múlnak el nyomtalanul. Talán, ha a mama megint mesélne nekem, mint régen; de ma már sem a mama nem él, és arra a kásahegyről szóló mesére sem emlékszem pontosan, amelyet oly kitartó türelemmel mondott el százszor is kérésemre. Pedig meg kellene találnom az értelmét.

Pártfogóm kérése nyomán, képzeletemben olyasfajta elhanyagolt parasztház képe derengett föl, mint amelyet gyakorta láttam az alföldi falvakban: rogyadozó tetőzetű, omlatag falú, salétromos és penészes nyomortanya. Dokumentum-

filmbe illő snittekkel együtt. Ezért inkább elkeserített a gondolat, hogy egyedül kell időznöm a minden biztonnyal gaztól felvert birtokon, semmint a rousseau-i békére, magányos töprengésre vágyás izzott volna föl bennem. Meg aztán kifejezetten hányingert keltő emlékek törtek rám a „falusi idill” hallatán; a napsütésben bűzölgő latrináról, disznóólak körül duruzsoló legyek garmadájáról, undorító csúszómászókról kezdtem vizionálni. Ezek a rémségek szegték kedvemet már gyermekfővel is, hogy nagyszüleimnél töltsen a nyarakat falun. Értetlenkedve hallgattam társaimat, akik falusi kalandjaikról regéltek, de oly átszellemülten, mintha egy egészen más világban időztek volna, mondjuk Tündérföldön, ahol bármilyen csoda megeshet egy közönséges kis csínytevővel is. A mama is egy hegyi nyaralóról ábrándozott; tágas kertről, melyben ezernyi évelő és egynyári virág nyiladozik, fenyők szegélyezik a birtokhatárt, gyümölcsfák termései csalogatják a rigókat és méheket. Szinte gyermeki lelkesedéssel részletezte, hogy reggelente kakaskukorékolásra ébrednének, frissen fejt tehéntejet innánk, hozzá kemencében sült kenyeret majszolnánk, s lenne egy húséges kutyánk, örökké a lábunk előtt ugránczó, és tapsolt is örömeben, mert maga előtt látta megelevenedni jövőendő házunkat. A mama mindig is hajlamos volt az efféle ábrándkergetésre, s mivel számos orvos kollégája büszkélkedett előtte nyaralójával, komolyan fontolgatta, hogy ráveszi apámat a házvásárlásra. Viszont nem számolt a könyvmoly heves ellenkezésével, melynek nem is állt más a háttérben, minthogy apám képtelen lett volna meglenni a biztonságot jelentő könyvtára és gyűjteménye nélkül. Titkon apám pártját fogtam, én, aki szinte sosem egyeztem vele, már csak elvből sem; el sem tudtam képzelni: mi a fenét csináltunk volna egy-két hétig valamelyik isten háta mögötti faluban. A mamát persze nem abból a fából faragták, aki könnyen meghátrál az ellenérvek sorolása hallatán, s rendre a kertészkedés, a faültetés és gyümölcszedés, a lekvárbefőzés és falusi levegő előnyeit ecsetelte előttünk, miközben kegyetlenül gúnyolta városi puhányságunkat. A maga szempontjából igaza is volt; s persze szentül élt benne az a meggyőződés, hogy a „friss levegő” javítana gyenge idegzetünkön és izomzatunkon, ugyanakkor tárgyiasítaná „természetrajongásunkat” is, ami kimerült a tájképek csodálatában, költők verseinek idézésében. Merthogy ez is ellentmondásaink tárházából való volt: szeretni a természetet, úgy elvben; hófedte bércekről, őszi erdőről és csobogó patakról ábrándozni, de egyetlen lépést sem tenni azért, hogy valóságosan is találkozzunk magával az élménnyel.

Aztán valamiért mégiscsak elállt a dédelgetett tervtől; talán számba vette, hogy a ház körüli munkák összes nyúga az ő nyakába szakadna: a mesterekkel vitázástól a kert rendben tartásáig, a favágástól a venyigeégetésig. Amikor arról faggatott: ugyan segítenék-e neki a kertészkedésben, gondolkodás nélkül válaszoltam: akkor látná kezemben a kapát, amikor éppen félrelököm. Nem tűnt valami biztatónak a számára; de legalább őszintén vállaltam a véleményemet, s ezt kevésbé vette tőlem zokon, mint a hazudozásaimat, melyek száma egyenes arányban gyarapodott éveim számával. Nem hiszem, hogy született hazudózó volnék; az igazmondáshoz viszont olyasfajta bátorság, sőt, örökös szembenézésre és párviadalra készenlét kellett, aminek híjával voltam sokáig.

Hadd mondok el egy példát erre is. Nem sokkal fiam születése után találkoztam egy elég jó nevű grafikus lányával, aki különölc öltözködésével és viselkedésével túnt föl, akárhol jelent is meg. Bár mondén szokásaival és harsányságával eltéríteni iparkodott mindenkit az udvarlástól, a bizalmaskodástól, nehogy kiderüljön sebezhetősége, hártásával éppen az ellenkező hatást váltotta ki. „Pillangó, aki ide-oda repked, nem engedi megérinteni magát, miközben egyetlen bókot sem hagyna ki” – mondogatták róla, s némelyek olyan jelentést is kölcsönöztek e felületes ítéletnek, mintha férfifaló lett volna; mindabból, amit a férfiakkal való érintkezéséből láttam, én sem tartottam kizártnak a nimfomania lehetőségét, noha csekély tapasztalattal rendelkeztem az ilyen típusú nőket illetően. Akkoriban úgy véltem, félreismerték szegény lányt (ma már tudom: én ismertem rosszul őt), s nincs is más bűne, minthogy rossz stratégiát választott célja eléréséhez; különcsége nemhogy riasztotta vagy eltávolította volna a férfiakat, még inkább magára vonta figyelmüket. Rikító színű sáljai kívánatosabbá tették vékony, hófehér nyakát, s rajta a kékes-lilás ütőeret, mely hol szabályosan lüktetett, hol nem; mélyen dekoltált bársonyruháit látni engedték körte alakú mellének ívét, s mivel mindig akadnak olyanok, kiknek a sejtésnél több kell, szívesen húzódtak közel hozzá, hogy óvatlan pillanatban a ruha alá lessenek; s az oldalt felhasított szoknya alól előbukkanó láb elemi ösztönöket váltott ki hódolóiban. Lépten-nyomon le- és megszólították, s ő, balga módon, soha nem hagyott volna megválaszolatlanul egyetlen sértő vagy sikamlós megjegyzést sem, ami, valljuk meg, mégiscsak elárult valamit származásáról és jelleméről. Azt is gondoltam persze, hogy nem alakult ki benne veszélyérzet az ellenkező neműek fenyegetésével, birtoklásvágyával szemben. Volt a viselkedésében valami színpadiasan „túljátszott”: tettetett fesztelensége és könnyed kapcsolatteremtő képessége többet vagy mást mutatott, mint amilyennek valójában megismertem. Kötekedő természete, maró gúnyolódásra való hajlandósága, kihívó nevetése egy-egy élc hallatán, érvelését kísérő széles gesztusai, melyek vékony karját és zongoristaujjait állandóan mozgásba lendítették, nem pusztán csak érdeklődést, de szexuális vágyakozást is keltettek a férfiakban, s ennek szüntelenül tanújelét is adták. Azzal a megfontolatlan kacérsággal, hogy a vitatkozás alatt hiúságában megsebzett férfit váratlanul arcon csókolta, amúgy: engesztelésképpen, csak tovább szította a tüzet és elszántságot bennük, semhogy lohasztotta volna ostromlókedvüket.

Magam nem tartoztam a hódolói közé, viszont csípős megjegyzésekkel illettem nagyvilági és szertelen viselkedését, mely a századelő párizsi díváira emlékeztetett. Vagy legalábbis ilyennek képzeltem el e hölgyeket, többnyire olvasmányélményeim okán. Semmilyen más módon nem kerülhettem volna figyelmének középpontjába inkább, mint így, hogy pikírt kritikáimat nem rejtettem véka alá, mivel saját fegyverével igyekeztem sarokba szorítani, s ez sehogyan sem tetszett neki. Azt hiszem, az éretlenségnek, vagy legalábbis saját jól felfogott érdekünk figyelmen kívül hagyásának a jele az, ha az ember még felnőtt fejével is megmondja a magát mindenkinek: kendőzetlenül. Ilyen voltam: ilyen éretlen, ilyen kretén; s egyszerűen idegesített (későbbi együttlétünk idején mindig dührohamot váltott ki belőlem) például az, hogy bármelyik férfiismerősével

találkozott, lehetett velünk egykorú, vagy apja nemzedékéhez tartozó az illető, rögtön összecsókolózott velem, mintha isten tudja milyen fontos és kebelbeli barátja volna, akit illik ily meghitt módon üdvözölni. Olyan fokú visszatetszést és ellenkezést szült bennem ez a fajta közvetlenség, akárha a féltékeny férj szerepét osztottam volna magamra, holott a birtoklásvágy messze állt tőlem. Viszont ebben a negédes ölekezésben inkább a jelenlétük ingerlését, semmint őszinte örömet sejtítettem; s arról, hogy némi igazsága mégiscsak lehetett sejtésemnek, meggyőződhettem, hiszen számos alkalommal így torolta meg vélt sérelmeit, miután hangot adtam nemtetszésemnek.

S mivelhogy gyakorta találkoztunk egy-egy diákkocsmában, ahol ő is megfordult társaságával, egymáson köszörültük a nyelvünket, nem is akármilyen szórakozást nyújtva a jelenlétüknek. Tőlem jó néven vették, hogy mások helyett is megfizetek, olykor még ha aprópénzzel is, a megközelíthetetlen különcnek: léha flörtöléséért; ő viszont olyan vélt vagy valós igazságokat mondott rólam, amit a hozzám legközelebb álló társaim sem merészeltek volna kimondani, félték ugyanis, hogy egy sértés után nem lenne ki fizesse számlájukat. Sietek megjegyezni, akkoriban még a mama nagyvonalú támogatását élveztem: egyáltalán nem szűkölködtem, ha olykor mégis: a zálogházba vittem örökségem valamelyik darabját. Egyik este többet ittam a kelletténél, no és a társaim is hűtlennek bizonyultak hozzám, s hogy ne kelljen átvágnom a városon, kérés nélkül magukhoz vitt aludni. Máig sem tudom, hogy mi okból, de érkezettünk követően heves vitába keveredtem az apjával a képzőművészetről; ám a grafikus nemhogy kidobott volna (otthonában leckéztettem ugyanis olyan témában, melyben mégiscsak mesterember volt), másnap reggel rokonszenvéről biztosított a konyhaasztalnál, s falatozás közben terveimről faggatott. Bejáratos lettem hozzájuk; viszont két dologról nem voltam hajlandó beszélni: apám gyűjtőszenvedélyéről (noha a grafikus ismerte jól apámat) és a Baróti lánynak az iránta való érzelmeimről. Az egyiket szálnalmasnak és gyűlöletesnek, a másikat körvonalazhatatlannak és felszínesnek véltem, egyébként sem tudtam eldönteni: csupán játszik velem, vagy tényleg akar tőlem valamit.

Mindenesetre, a részemről feltételezett távolság okán, fecsegni kezdtem bizonyos képzőművészeti terveimről, melyek még előttem is homályba vesztettek, s valójában álmaim ismétlődései és átfogalmazódásai voltak, nem pedig kész ötletek, viszont eléggé hátborzolóknak tűntek ahhoz, hogy magukkal ragadják a lány élénk képzeletét. Úgy vélem, terveim épp kibeszélésük közben öltöttek bizonyos formát, ott és abban a pillanatban, hogy beszéltem róluk, s mivel nem tettem a legcsekélyebb erőfeszítést sem valóra váltásukért, születésükkel egy időben ki is hunytak volna, ha a Baróti lány nem őrizi meg őket emlékezetében, s nem tér vissza hozzájuk együttléteink alkalmával. Nehezteltem is rá emiatt, mert az emlékezetében rögzült képek egészen másfajta szorongást tükröztek, mint az esetlegességükben is markáns saját képeim; felidézésükkor nem saját magamra emlékeztettek, hanem egy idegen lényt tártak elém, akiben saját idegenségemet pillantottam meg. Mit tehettem? Fecsegttem, s ez a tét és cél nélküli kibeszélés éppen arra volt jó, hogy szorongásaim oldódjanak, akárha egy pohárkával ittam volna, illetve, hogy a különc lány saját képzeletének lenyomataival ütköztesse

az enyémeiket: önfaggatását és önértékelését elősegítendő. Nem voltam már egészen ostoba a nőkkel kapcsolatban, de a Baróti lányban jobban szerettem a kü-löncöt: a vad és megfélemezhetetlen csikót, a környezete elvárásaival szemben lá-zadozót, mint a hús-vér lényt, aki minden bizonytalansággal hatott is volna érzékeimre, ha nem a sorstársat látom benne. Ne áltassam magam, ő sem azt látta bennem, aki valójában voltam, hanem a „pajtást”, azt a rebellist, aki leszámolt a szülői el-várásokkal, s nem volt rest nyíltan vállalni, hogy élhetetlen valaki a világ sze-mében. Egyszeriben rám zúdította a szerelmét; én pedig elég vak voltam ahhoz, hogy ne vegyem észre, az anyai példa és intelmek hiányában összezavar bizo-nyos női szerepeket. Olyan veszélyesen lobbantotta fel a lángot, hogy tudtam, mindketten elveszünk, ha nem veszem elejét az őrzöngésnek: mégsem bizonyul-tam elég bölcsnek. Akármilyen elszántnak is igyekeztem mutatni magam, a szí-vemhez közel kerülő nő társaságában ügyefogyott gyermekké váltam; felfüg-gesztettem akaratomat, s mint cirógatás közben a macska, doromboltam karjuk-ban, s talán többre nem is vágytam. Ám oly megdöbbenő szenvedéllyel igyeke-zett csillapítani vágyait ölelkézéseinkben; oly vakmerően élt és élt vissza érzéke-im feletti hatalmával; oly dacosan mutatta ki a többiek iránti megvetését és hoz-zám való ragaszkodását; oly zsarnoki módon láncolt minden pillanatban magá-hoz, hogy semmilyen ellenállást nem voltam képes tanúsítani. Hagytam: hadd haladjon sajkám vagy egy öbölbe, vagy a viharos tenger mélyére. El sem hittem, hogy mindez velem történik; én, aki sohasem hajszoltam a nők kegyét, s nem is füllentettem hódításaimról társaimnak, mert nem is lett volna miről beszámol-nom, hallgatásra ítélttem magam.

Semmi másért nem jártam haza, mint egy-egy váltás ruháért. Igaz, a felesé-gem ezt nem is vette zokon tőlem; nem kérdezte: hol és kivel töltöm az időmet, megtapasztalta kicsapongásra való hajlandóságomat, s azt is, hogy fékezhetet-len vagyok a számonkérés idején. A fiam, karon ülő lévén, semmitől sem tartott vissza, olybá tekintettem, mint egy betolakodó idegent az életemben. E két lény súlyát veszítette, s a Baróti lány töltötte ki a nappalomat és éjjeletem; nem tud-tam nem gondolni rá, olvasni egy könyvet úgy, hogy ne akartam volna rögtön beszélni róla vele; fizikai gyötrelmet jelentett, ha nem lehettem mellette; barátai-m egyszerűen bosszantottak. Egyvégtében érvelt és biztatott, hogy valósítsam meg képterveimet, én próbáltam ellenkezni, és kitérőket keresni, hogy számom-ra a képzelgés nem más, mint a diktatúra fojtó légkörében a levegővételre tett kísérlet, de mentegetőzésemmel csak olajat öntöttem a tűzre. Minden áron „be-futott embert” akart faragni belőlem: ezt vette a fejébe. „Márpedig, ha az én lá-nyom a fejébe vesz valamit, a jóisten sem térítheti el szándékától. Hiába a szép szó, okos érvelés, fabatkát ér az egyik is, a másik is. Jámbor vénember lettem mellette, elviselem, jobb híján, örökös szeszélyeit, csakhogy leszereljem” – tárta szét karját az apja, ha védelmére szorultam. Olykor hízelkedett és babusgatott, s hogy szavának nagyobb nyomatékot adjon, olyasfajta gyönyörökben részelte-tett, ami egykori „dajkám” juttatta eszembe; máskor duzzogott, s kettesben hagyott az apjával, aki éppolyan kiszolgáltatottan viselte kirohanásait, akárcsak én. Mivel meghalt a grafikus hitvese, nem volt kitől tanácsot kérnie, lánya ugyanis azt sem engedte neki, hogy nőt vigyen a házba, mindegyiket elmarta az

első találkozáskor. Hogy a féltékenység megnyilvánulása volt-e ez a részéről, vagy csupán nem akart osztozni kiváltságos helyzetén egy mostohával, bajosnak tűnt eldönteni. Kénytelen-kelletlen vettem tudomásul, hogy a lázadóból egyszeriben számító kis boszorka lett, aki engem akart maga előtt tolni a hírnév felé, s nagyon is átlátszóvá vált a terve: az apja segítségével szeretett volna kiemelni a névtelenségből, hogy sikert és pénzt halmozva kielégítsem fellegjáró terveit, ahogy ezt bizonyos mértékig az apja is tette. Amikor végre elszántam magam, hogy elhagyom, azzal iparkodott zsarolni, amivel a feleségem sem tudott volna: az anyasággal. Hiába igyekezett felelősségérzetemre hivatkozni születendő gyermekünk sorsát illetően, hallani sem akartam arról, hogy megtartsa a magzatot, még annak az árán sem, hogy eltartott lehettem volna mindaddig, amíg révbe nem érek. Önérzetes is voltam a végtelenségig, s noha ismertem naplopó természetemet, mégsem hiszem, hogy a mamán kívül bárkitől is elvitettem volna, hogy „kitartson”, és ezt a szememre is vesse alkalomadtán. A mamának privilégiuma volt e tekintetben, s erről akkor sem mondhatott volna le, ha akarja: erre kretén fia nyújtott garanciát.

Ha belegondoltam, vajon a Baróti lánytól mit is kaphatnék cserébe „sikereért” (talán jó kis keletnémet utazásokat Drezdába; valamelyik orvos vagy jogász „barátunk” legyeskedését nóm körül, aki ki tudja mi mindenre volna kapható egy-egy vásárlás ellentételezéseként; tökéletes jogfosztottságot a hisztérikává váló asszonytól, aki sohasem jön tisztába önmagával; a szüleimhez hasonló „kegyeltek”: a klán múltó megbecsülését), hányingerem támadt az ajánlatától: „befutott” önmagamtól. Jobban kívántam senki lenni saját lustaságom és kreténségem következtében, semmint kétes hírű valaki mások számító segítségével. Évtizedekkel később számos kortársamat láttam szégyenkezni és szenvedni megfontolatlan döntése miatt (ó, kivétel nélkül valamennyinek benyújtották a számlát azok a szeretetre való s „pártfogó” hitvesek, akik kezdeti lépéseiket egyengették, hogy váljanak valakivé); függetlenségüket és méltóságukat veszítvén, képtelenségnek tűnt számukra kitörni abból a kelepcéből, melybe egykoron gyanútlanul (?) belesétáltak. Nem tudtam sajnálni őket, mivel nagyon is sajnálatra méltónak mutatták önmagukat, némelyikük pedig szívesen tetszelgett is ebben a szerepben, ez pedig egyenesen szánalmassá fokozta le színjátékukat. Egyik alkalommal, hogy kicsit bódult fővel kullogtam hazafelé, lefékezett mellettem egy többmilliós autócsoda; bambán néztem az elegáns sofőrre, aki megszólított, s egy diákkori élccel óhajtott az együtt töltött évekre emlékeztetni, de nekem sehogyan sem akaródzott megérteni: miért akar egy jóra való, befutott ember önnön sikerességén humorizálni, hogy nekem, a bukott egyénnek azt bizonygassa, nem is olyan cégéres gazember, mint amilyennek a volán mögött ülve látszik. Meglehetősen kényelmetlenül éreztem magam: hülyén.

Esetemben nem történt más, minthogy bátortalan voltam elindulni egy olyan úton, melyre magam is vágytam legbelül. Csak hát könnyebbnek tűnt magamat siratni az elveszett lehetőségekért és illúziókért, mint megragadni az alkalmat, és próbára tenni a lelkemet. Ezért is hazudtam a Baróti lánynak: gyűlölöm benne a nimfát, a kékharisnyát, s egyetlen percig sem volnék képes mellette élni; s hogy elszántságomat igazoljam, minden pakkommal együtt hazaköltöztem. Vá-

lásomhoz ennek az esetnek nem volt az égadta világon semmi köze. Néhány éve viszontláttam a Baróti lányt, pardon, a nagyasszonyt egy *art-expón*, ahogy manapság szokás hívni az eladással összekötött tárlatokat. Férje (egy berlini képzőművészeti kiadó cég tulajdonosa) oldalán láttam feltűnni, éppen egy pályáján fölfelé ívelő grafikust igyekezett behálózni, hogy néhány kiadványukat illusztrálja. Vérlázító volt látni, hogy a férfiak ellenében foganatosított sajtósági védekezési módot: az asszonyos idomainak előnyeit kidomborító ruhaviseletet és a kiszemelt áldozatot zavarba ejtő közvetlenséget mily ügyesen kamatoztatja saját érdekében, s mily mértékben játssza túl pártfogói vagy mecénási szerepét. Hízelt és affektált; nagyvilági gesztusai azt sugalmazták a hallgatóságnak, hogy képes valakit a tenyeréből etetni, de örökre a mélységbe taszítani is, ha kedve éppen úgy kívánja. Ez a kegyosztó magatartás megint csak elgondolkoztatott: ugyan milyen szerepet is szánt volna nekem életében, s mekkora árat kellett volna fizetnem pátyolgatásáért? Persze azon is eltűnődtem, hogy bizonyos fenntartásaim ellenére is vonzónak találtam őt; ereimben a vér sokkal hevesebben lüktetett, mint egykoron, s ha valaha tartózkodóan viselkedtem vele, most, hogy megjártam a poklok poklát, képes lettem volna a lába elé vetni magam, s koldusként könyörögni egy öleléséért. Ó, egyetlen szavába került volna csupán, hogy ölebévé tegyen, s beérjem egy simogatással, mielőtt kitesz hálósobája ajtaján. Hunyt szempillám mögött elevenen élt testének minden rejteke, orromban éreztem hajlatainak illatát, ajkammal újra nyakszirtjét csókoltam, hallottam sikolyait, s ettől olyan idegláz tört rám, hogy noha hetek óta nem ittam kortyot sem, fel kellett hajtanom egy pohár pezsgőt. Úgy véltem: inkább részegségemnek tulajdonítsák szédülésemet, mintsem valódi okára ismerjenek. Nem kellett leleplezéstől tartanom, a Baróti lány szemében oly jelentéktelen alak voltam, mint akármelyik véletlenszerűen odateveredett látogató; kerestem tekintetét, én kretén, akár még egy hűvös üdvözléssel is beértem volna, de mivel egyikben sem részeltetett, egyszeriben kijózanodtam, és az örültek rángatózó nevetésében törtem ki, úgyhogy a pincérek kihajítottak a fogadásról. Még egy dolgot elmondandó vagyok végezetül; miután kidobtak, a múzeum portásával küldtem neki egy üzenetet, a meghívó hátuljára firkantva: szeretném, ha találkozhatnánk, ám hiába vártam a választ, vagy inkább személyesen őt magát, még a portás is eltűnt a poharazgatók között. Ilyen is tudtam lenni: megalázkodó, hogy pillanatnyi részvétet ébresszek elesettséggemmel, mert hiszen tisztában voltam természetemmel, mihelyst valaki vigasztalni kezdett vagy erőt öntött belém, rögvést visszanyertem méltóságomat, és gőgösen elutasító lettem.

Végtére is itt vagyok ebben a falusi házban. Nem áltatom magam azzal, hogy megromlott egészségemet egy csapásra helyreállíthatom, szívem ritmuszavarai és az időnként rám törő szédülések elmúlnak; hogy a visszatérő fejfőrcsök és ízületi fájdalmak elkerülnek; hogy a friss levegőn nagyobb étvágyam támadna, hiszen ínyfertőződésemnek köszönhetően fogaimat néhány hónap alatt elveszítvén: csupa íny gyermekké vedlettem vissza, és állandóan nehézséget okoz bizonyos fajta étkeket megőrlőm, emiatt sem érzek túlságos kedvet a kulináris örömök hajszolásához. Éppúgy turkálók az étekben, mint kölyökkoromban; a

mama pedig aggódva leste: vajon megbirkózom-e legalább a sülttel és kompóttal, vagy az egészet öntheti a szemétkébe; s folyton biztatott is, holott tudta, épp az ellenkező hatást váltja ki bennem, s talán, hogy bosszantsam őt, eltoltam magam elől a tényért. Örökké kóstolgattuk egymást, a mama és én, mint két macskacs gyerek. Ma, hogy magam is aggódva szemlélem gyomrom összeszűkülését, próbálnék megenni néhány falatot, egészen apróra vágottat, de amint a műfogsor alá jut egy piciny húsdarab vagy szem rizs, fizikai fájdalmat okoz a rágás; hirtelenjében harákolni kezdek, és kifordul számból a villa. Kell némi önirónia és önfegyelem, hogy képes legyek elviselni csupa iny mivoltomat, hogy ne lássam aggastyánnak tükörből rám meredő önmagamot, akit szívesen ruház föl képzeletem sétabotjára görnyedő, enyhén selypítő, reszketeg nagyapám vonásaival. „Fog és haj nélkül, mezítelenül jöttünk a világra, s ekként távozzunk is belőle”, ismételtette nagyapám; csak hogy mire az előbbi állapothoz hozzászokhatna elménk, híre-hamva sincs természetes hiányosságainknak, viszont annál inkább emészti önbecsülésünket és hiúságunkat „ékességeink” elvészése: természetes létmódunkhoz visszatérés. Kopasz fejem, pápaszemes és csupa iny lényem: gúny tárgya, összesúgnak mögöttem, kaján megjegyzésekkel illetnek; én inkább egyfajta büntetésként érzékelem veszteségeimet, a szervezet ekként védekezett a sok-sok méreggel szemben, amit belé juttattam. Azt egy szóval sem mondanám, hogy egykönnyen túltettem magam „elváltozásaimon”, melyek lassan másvalakivé tettek, igazolva az állítást: *az átváltozás igazgá változás*. Pontosabban azzá a valakivé változás, akit korábban is magunkban hordtunk, csak leplezni igyekeztünk létét. Sosem irigyeltem a nagy zabálók mohóságát, mivel nem kísértett meg a falánkság érzéki gyönyörűsége. Semmi kedvem sopánkodni a „pápaszemes” kis gyermeket ért sérelmek miatt, panaszkodásomat éppoly unalmasnak tartanám, mint azokat a regényeket, melyek azzal kezdődnek, hogy a hős első és életre szóló élménye az volt, amikor „biboldónak” csúfolták. A gyermek szemszögéből semmi különbség sincs a kétféle sértés hatása között: mindkettő kiszolgáltatottságának és tehetetlenségének tényére ébreszti, s bizalmatlanságot vált ki benne az őt gúnyolókkal szemben. Korai kopaszságomon pedig magam élcelődtem a leghevesebben, „nincsen többé kopasz fej, csak seggig érő homlok”, előztem meg az epésen szólni kívánókat; olykor baszk sapkát viseltem, máskor kucsmát, mert telente iszonyatosan fázott méretes fülem. A mama persze apró kis trükkök sokaságát eszelte ki, hogyan rejtse el a sapka alatt elálló fülem, de mesterkedését egy csapásra semmissé tették csínytevő társaim, amikor lekapták a fejfedőmet, s nem volt mi álcázza kuglifejemet. Mostani kopaszságom, pápaszemes fizimiskám némi bölcsességet kölcsönöz, s az idegenek nem merészelnék rögtön belém marni, úgy hogy valamelyest védettséget élvezek. S ha szívem vagy elmém hevül is valamiért, ábrázatom oltalmaz attól, hogy megfontolatlanul látszódjam: saját törvényhozó apámmá szelídültem. Apám helyett apám vagyok. Végre valahára!

Talán ennek is köszönhetem, hogy ellenkezés nélkül, mondhatni eleddig nem tapasztalt nyugalommal tekintek falusi tartózkodásom elé. Ha abból indulok ki, hogy semmivel sem vagyok magányosabb, a társasági életből kirekesztettebb, mint otthon, sőt, még az örökös védekezésre készenlét feszültségét is feledhe-

tem, már nem érzem egyfajta száműzetésnek ittlétemet. Más szempontból persze nagyon is száműzött vagyok, bárhová is megyek, s ezen aligha tudok változtatni e földi életben. A minap, hogy a hegyre vezető úton sétáltamban összeismerkedtem egy földimmel (aki kényszerűségből vett házat a falu végén), épp erről a száműzetésérzésről váltottunk szót, s hogy türelmes hallgatóságnak bizonyultam, hamar birtokába jutottam keserves titkának.

Ez a jóember sikeresnek tudhatta magát egészen az elmúlt időkig; amíg sokaknak állása sem volt, neki egyszerre négy is: nevelési tanácsadóként iparkodott több intézetben is nélkülözhetetlenné tenni magát, emellett órákat is adott az egyetemen, egyszóval, ahogy mondani szokás: futott a szekere. Kétszintes háza szépen gondozott park közepén állt (na jó, ha némileg túlzott is, egy tágas kert még mindig szép „birtok”), nem volt túl hivalkodó, miként ízléstelen sem, mint jó néhány uborkafára felkapaszkodotté. Egészen mulatságos e köztiszteletre méltó és a szférákhoz tartozó emberek igyekezete, hogy vagyonuk gyarapodásával arányosan növeljék házaikon a tornyok számát, s olyan csobogókat vagy szökőkutakat varázsoltassanak kertjükbe, akárha mediterrán vidéken élnek. A magam részéről mélységesen együtt éreztem velük: valóban kegyetlen a sors, hogy efféle zord éghajlatot adott gazdagságuk elviselésére. Az érzékek kényszerű megtévesztése, melynek révén legalább álmukban olyan helyre röppülhettek, ahol vágyaikat vagyonuk függvényében kiélhették, anélkül, hogy százalmas irigyeik neheztelő pillantásainak kereszttüzeiben kellene feszengetniük: az önbecsapás kényelmes formájának tűnt számukra.

Ez az alacsony növésű, kicsit füstös képű jóember (akinek viselkedésén látszott, hogy zavarja előnytelen termete, s annak a lehetősége, hogy egynémely előítéletes gondolkodású egyén esetleg cigánynak véli őt) némiképp hencegve mesélte: ő bizony évente cserélte autóját, ami szűrta a szemét kollégáinak és szomszédainak is. Szüleivel és testvérével is ismétlődtek az alantas civakodások, a kölcsönkunyeralások, a szemrehányások, s hogy egyszer s mindenkorra véget vessen a tarthatatlan helyzetnek: megszakította velük a kapcsolatot. A falusi ember irigységének, kapzsiságának és korlátoltságának tudta be az övéi vizsályszítását. Egyébként is restellte az omlatag vályogházban élő, rettenetes tájszólással beszélő szüleit, különösen az anyját, aki mindenféle rágalmakat terjesztette róla, s mostohagyermekének mondta őt, amiért nem hajlandó segíteni öccsét. Ezer-szer elmagyarázta léha fivérének, ha nem vinné pénzét minden áldott este a kocsmába, s ne adj' isten hajlandó volna inaszakadtáig dolgozni, és nejét is takarékoságra intené, nem tartoznának a falu koldusai közé. Iszonyodva szemlélte a mások által levetett foltos-mocskos nadrágjában, kitaposott gumicsizmában járó öccsét, kinek emellett örökké piszkos volt a körme alja, borostás az arca, szájából pedig búzlótt a pálinka- és hagymaszag. S akivel, melleleg, úgy bántak a falubeliek, akár a legutolsó trógerrel: kertásásra, favágásra, vízhordásra, emésztőgödör ürítésére, mesterek melletti segédmunkára alkalmazták. Ráadásul röhögtek rajta, mikor járandóságából levonták a nap közben elfogyasztott ital árát, s ő pedig a bajsza alatt dünnyögött a gazda fősvénysége miatt. Valósággal beborult a tekintete, mintha őt érte volna e méltánytalanság, s fröcsögött belőle a szitok: „Bugrisok, elvetemült csirkefogók, egytől egyig mind. Isme-

rem a fajtájukat, álnok képmutatók, megszólják szomszédjukat, ahelyett, hogy a saját portájuk előtt söpörnének. A templomba hordják a pénzüket, hogy fertelmes bűneiket takargassák”. Az önnön élettörténetét mesélő ember nem mulasztotta el megjegyezni, ha öccsével együtt látták volna idegenek, bizonyosan gonosz tréfának vélik, hogy „testvérenek” szólítja őt. Váltig mondogatta is az anyjuk: „nem is tesvirek ezek, hanem farkaskölykök. Hogy vette vón el őket az Isten, mikó megszülettek”.

Némi iróniával hallgattam rémálmairól szóló meséjét; egyszer a falu legelőjén őrizte a nyáját, s maga elé köpött hegyeset, amikor kiderült, hogy egy szélvihar az égbe emelte a polgármester lányát, s neki kellett volna mennie megküzdeni a sárkánnyal; máskor lovas szekérral járta az erdőt farönkert, s fennhangon szidta a legocsmányabb káromlásokkal a kehes lovakat, ahogy az otthoniaktól hallotta, amikor benne rekedtek a kerékagyig érő sárban. Viszont, elmondása szerint, büszkén nézett szembe önmagával a reggeli borotválkozásakor, szesszel dörzsölte be az állát, és szinte feszült a melle, amikor divatos nyakkendőjét kötötte, gyapjúzakója felhajtóját igazgatta. Az autó és öltözködés volt a gyöngéje; minden egyéb más kiadást százszor is meggondolt. Hallani sem akart semmiféle fényűzésről, noha olykor, talán a gyerekkori mérhetetlen szegénység okán, füstölt sonkáról, kacsasültről, nyúlpaprikásról álmodozott, s ilyenkor oly hevesen tört rá a falánkság kísértése, hogy egészen beleszédült. Mégsem engedett az ördög csábításának, olcsó csirkehúst és felvágottat csomagoltatott be a hentessel, aki rosszállóan ingatta fejét a kukacoskodó klienssel való vitázása közben. De éppígy takarékoskodott a fűtéssel, a villanyárammal és a telefonnal is, egész télen fagyoskodtak a sötétben, korán feküdtek, hogy még az éjjeli lámpát se kelljen égetni.

Praktikus ember lévén, nem költött könyvekre, arra való a könyvtár, hogy ott gyűjtsék őket; ha számítógépen kellett dolgoznia, egyik munkahelyén végezte el feladatát, mint ahogy levelezését és telefonjait is. „Kis hal, jó hal” – ismételte önelégülten életfilozófiáját, melynek másik épületes elve az volt: „mindig szélirányban kell állni, ha az ember meg akarja tartani posztját”. Egész életében ezt rühelltem a szocializmusban: a megjuhászodást, a kussolást, a kettős szájjal beszélést, a beszariak és tehetségtelenek képmutatását, és azt a szellemi és erkölcsi nihilt, ami az eszme képviselőiből és kiszolgálóiból áradt, akár mocsárbűz a nyári hőségben. Ne áltassam magam, aki nem állt szélirányba, annak a számára nem volt menekvés, még ha csöndesen félrehúzódott is, mert a „semmit sem megtartók” és haszonlesők képtelenek elviselni, hogy léteznek olyan egyének, akik nem akarnak velük együtt menetelni a pokolba. Ó, én túlságosan is egy kis senki voltam ahhoz, hogy szálla lehettem volna bárki szemében, mégsem kíméltek, mindig rám akadtak osztályos ellenségeim, s ahol csak tudtak, gátoltak a boldogulásban, az életben való megkapaszkodásban, úgyhogy nem hagytak megbékélni velem szemben tanúsított aljasságukkal, és megbocsátani elévülhetetlen bűneiket, melyeket mondjuk nagyapámmal, apámmal szemben elkövettek.

Nos, emberünk nem is keveredett felesleges összeütközésbe senkivel sem, úgy teljesítette kötelességét, akár baka a parancsot: gondolkodás és ellenvetés nélkül. Otthon persze megkövetelte a feleségétől és gyermekeitől is, hogy éppoly feltét-

len tisztelettel és megbecsüléssel legyenek iránta, mint ahogy ő viselkedik a feletteseivel szemben. S ha az ellenkezésnek vagy duzzogásnak a legcsekélyebb jelét is tapasztalta, hirtelen haragú lévén: ordítózott, hálátlansággal és önzőséggel vádolta az övéit, akiket azzal fenyegetett, megvonja tőlük a zsebpénzüket, eltiltja őket a tévénezéstől. Úgyhogy cseppet sem jószántukból menekültek a kertbe sövényt vágni, kertészkedni, s egyéb mással bíbelődni; jobbnak látták magára hagyni a szemrehányásokból és felelősségre vonásokból soha ki nem fogyó embert, aki fáradságra panaszkodva dőlt el a pamlagon. Olykor szívesen felhajtott volna egy pohár jófajta vörösbort, ellazulásképpen, de megjelent előtte zuhlott öccsének képe, s a poharazásnak még a gondolatát is messzire űzte, nehogy véletlenül megtévedjen. Nem is igazán az alkohol íze vagy hatása izgatta fantáziáját, sokkal inkább aggasztotta, hogy kollégái nem hívták társaságukba, s nem emelhetette poharát senkire, ami elegáns gesztus lett volna tőle, igaz, kicsit költséges is, ezért sem emésztette magát sokáig az elmulasztott lehetőségekért.

Józan életű volt, megfontolt, módfelett takarékos, emellett kötelességtudó és főnökeit tisztelő, egyszóval mindenki szemében sikeresnek számított, amit az is igazolt, hogy kellő számú iriggyel rendelkezett, noha nem igyekezett sohasem feltűnést kelteni. Mert annyi esze mégiscsak volt, hogy meghúzódjon a háttérben, ne akarjon követ vetni a nála nagyobbak: a láthatatlanság ugyanis kifizetődő. Csakhogy, amint az lenni szokott a jóra való és óvatos emberekkel, egy alkalommal akaratlanul is keresztezte az egyik főnöke terveit, amiért is az kétségbe vonta jóra valóságát, s üldözni kezdte. Előbb azt vetette a szemére, hogy nincs meg a kellő végzettsége posztja betöltéséhez, majd, mintha a másik munkahelyén lévő főnökével összebeszélte volna, közösen kérték számon rajta, hogy nem vesz részt a tudományos munkában, s a nála fiatalabbak is, akárha vérszemet kaptak volna, ott ártottak neki, ahol csak tudtak. Egyszeriben mindenki összeesküdött ellene, a vesztét akarták. Zaklatottságát képtelen volt palástolni; megfontoltsága és önuralma egyre többször hagyta cserben; indulatos lett, és a hiú emberek rejtett tulajdonsága: sértődékenysége és üldözési mániája is előtört belőle, úgyhogy egyre inkább nyomasztotta környezetét. Bosszút forralt, s gyanakvása elhatalmasodott rajta. Előbb feleségét vádolta meg a családi kassza megdézsmálásával, s gyermekei előtt meg is ütötte, amikor tagadta a vádat, és rápirított fősvénysége miatt; majd gazembernek titulálta a nagyobbik fiát valamilyen csínytevésért, a kisebbiket pedig árulónak és cselszövőnek mondta, amiért a nagyanyjával, „a vén szipirtyóval, bajkeverővel, számító döggel” szóba mer állni.

Ha az ördögöt a falra festik, természete szerint meg is jelenik; elsőként az egyetemi órákat vették el tőle valamilyen mondvacsinált indokkal, majd az egyik tanácsadói állását is fölmondták egyik napról a másikra. Teljesen kikészült, úgyhogy a gyógyszerekhez menekült, s egy idő múltán képtelen volt elaludni „apró kis bogyció” nélkül. A felesége viselkedésében (noha hűségében korábban sohasem kételkedett) gyanús jeleket vélt fölfedezni: szórakozottan válaszolt kérdéseire, reggelente a szokottnál is tovább sminkelte magát, ő pedig – minthogy egyre több időt tölthetett otthon, s olyan dolgokra is odafigyelt, amikre korábban nem – azon kezdett rágódni: megcsalják-e vagy sem, s ha igen, kivel. A hiúságunk még bukásunk idején is nagyobb, mint veszteségérzetünk.

Úgy váltak el, hogy semmiféle bizonyosságot nem szerzett hitvese kicsapongásáról vagy ingatag jelleméről; ellenben vádaskodásai és egyre gyakoribbá váló dühkitörései megtették hatásukat, felesége nem kívánt tovább együtt élni vele.

Mivel tapasztaltam, hogy az emberek saját balul végződő élettörténetüket mindig is egyediként és különlegesként fogják föl, semmiféle párhuzamnak vagy általánosításnak teret sem engedve, jámbor hallgatóként viselkedtem: tapintat volt ez a részemről. Ki tudja, hogy ez a jóember akként is értelmezte-e, avagy épp ellenkezőleg, bárdolatlanságot és titokfürkésztést föltételezett-e rólam. Jó ideje már, hogy nem hagyom magam befolyásolni mások ítéleteitől, ezért nem is találnak fogást rajtam; én pedig nem vagyok kénytelen belemenni olyasfajta csörtékbe, melyekből sebekkel kerülhetnék csak ki. Összeesküvést emlegetett, s azt igyekezett bizonygatni előttem, hogy újonnan szerzett ellenségei a vesztére törtek. Emlékezetemben fölrémlett, amikor az én tanulmányi viszonyomat függesztették föl három évre az egyetemen, mondván: kábítószerezem; holott szorongásaim és álmatlanságom miatt magam is erős nyugtatókat kaptam, amire, igaz, olykor alkoholt fogyasztottam. Ha mind ez idáig hevesen tagadtam is, hogy ez a rossz szokásom valóban a kábítószerezés egy fajtája lett volna, ma már készségesen elismerem, sajátos „gyógykezelésem” hatása: az utazás egy másik, egy ismeretlen világban, mégiscsak oly kívánatos volt a számomra, hogy képtelen voltam lemondani róla, mígnem a mama „leszoktatott” az önpusztítás e módozatáról. Ha jól belegondolok, sohasem éreztem magam olyan felszabadultnak, pontosabban maradéktalanul boldognak, mint amennyire nyomorultnak a másnapi ébredéskor. Az önmarcangolás, a szegyenkezés (mely olykor színészkedésbe és önáltatásba torkollt, s ettől még fájdalmasabb volt szembesülni velük) elmaradhatatlan társammá szegődött, s végzetesebb kárt okozott önbecsülésemben, mint ellenségeim hajtóvadászata. Bukásomért még csak felelősségre vonhatók sem voltak a disznók; egyébként sem olyan típusúnak ismerem meg eszmei ellenségeimet, akik bármiért is lelkiismeret-furdalást éreztek volna, vagy akár csak egyetlen egyszer is elismerik bűnösségüket. Az ő kasztjukban a kegyelet és az őszinteség ismeretlen fogalmak. Persze egészen más a leányzó fekvése, ha róluk van szó: ezzel az elmebajjal is együtt kell élnem. Elmebajosok közt így lettem magam is elmebajos.

Tandori Dezső

A Rossz Reménység Foka

Még egyszer Téreyéknek

*Megvan-e még a saját életünk
egy fok után,
s hogy a halál, min ihletődhetünk,
nem átalány?*

*Felfázás, hurut, vitaminhiány,
csak rángató
és áltató
nyilvánvalóság, s még hogy ez – talány!*

*Az öregedés csak, az átfogó
szívbántalom,
a végül már könnyen átlátható
külfájdalom,*

*ragaszkodás, hogy valaki velünk –
voltunk azon
épp eleget. És csak elbillenünk,
volt kis halom.*

*A mindigben mindig ott a soha.
Mind egy velünk.
Mindegy velünk
is egyre a Rossz Reménység Foka.*

Varga Imre

Madách

*Mintha estém
örök lenne:
kemény kavics –
és láng ég benne.*

Tájkép-vázlat

*Juharfán Nietzsche
varjúja károg. Néma
és vakít a hó.*

Tél

S. W. arckép

*Téli útvesztő
közepén egy asszony áll.
Arca helyén csend.*

Elközelítő

*Feléje minden
lépés: távolodás, s így
el-közelítéd.*

Túlzás

*a semmi formál
már ennyi is túlzás
szótlan kopár hegyek*

Találkozás

*Aki itt bennem férfi
és nő a holdban –
síró csecsemő.*

Aki vagy

*A tükörben most
szemeddel nézi magát
a láthatatlan.*

Esti madár

*Fekete galamb –
elszállt. Reggelre fény lett,
s lám visszatalált.*

Neve nélkül

*Minden az, ami.
De neve nélkül semmi.
S ha mégis: üres.*

Kalász István

Az ég alatt

Laurának

P.-vel, legeslegjobb barátommal fogadtunk, hogy egy egész évig nem *fogunk* sírni, és ment is a dolog. És *aztán* 12 hónappal később arra gondoltunk, letelt az év, és hogy ezalatt az év alatt erősebbek lettünk, okosabbak, nem alázott meg minket senki. Mert nem sírtunk. Sem az iskolában, sem otthon, ha szíjjal vertek az apáink, sem a házak mögötti játszótéren. A GRUNDON. Ahol a gyengébbekkel gilisztát etettek az erősebbek, ahol le kellett adni a bőrlabdát, ahol legyeknek tépkedtük ki a szárnyát, ahol hatalmas teherautók, kamionok álltak, a salakbánya körül meg a lányok, a kurvák, éjjel taxik, gyakran üvöltés hallatszott, olykor jött a rendőrség.

Akkor ez bevált, mondta P. büszkén, és rágyújtott élete első cigarettájára. Igen, mondtam én is, minket nem lehet elkapni. Nem ám. Akkor folytatjuk, mondta P., és egész életünkben nem fogunk sírni. Helyes? És így eldöntöttük a dohos pincelejáróban, hogy nem sírunk mostantól soha, valamint aki mégis el-sírná magát, szól a másiknak, mert akkor elvesztette a csatát. És legyen a lelke másiké, mondtam komolyan, mert ezt láttam éjjel a horrorvideókban, mielőtt felzúgott volna a kopasz gyilkos körfűrésze.

És *sikerült*.

Felnőttünk, ki erre, ki arra került. Lett állás, főnök, feleség, jött a válás, a barátnő, jött a betegség, MINTHA az egész élet egy nagy halom mocskok volna, ez az érzés is megvolt mindkettőnknek. Volt szerelem, éjjel tévé előtt magányos részegség, lett összetört tévé, összetört világ, álltunk tornyok tetején, a tengernél, rájöttünk, hogy a nőekkel szépen kell beszélni, és akkor ők is kedvesek, rájöttünk, hogy a bútorokat le kell takarni, ha elutazunk, pontosan úgy, ahogyan nagyszüleink, szüleink tették. Megloptak, loptam magam is, elhagytak emberek, elhagytam embereket, a szüleink megöregedtek, rájöttünk sok mindenre, és ekkor történt. Mert addig tényleg, nem sírtam. Tudom, P. sem. Mert szólt volna. Néha közel álltam hozzá, de nem. Voltak pillanatok, amikor majdnem megtörtént, de nem. Nem és nem. Szóval teltek az évek, rohantak, mit tudom én, hogyan kell ezt szebben, okosabban mondani, szóval öregebb lettem, nyavalygós, a hajam ritkásabb, történt ez az, de sírni? Nem.

Tehát: *Nem* sírtunk.

És furcsa módon ugyanazon a napon sírtunk mégis. Nincsenek véletlenek? Ebben nem hiszek, szerintem vannak. A sors maga véletlen, a sors irányíthatat-

lan legvégül, hamu és szél egyben, teljes káosz, mert ha belegondolok, mindig csak a csapásokat nevezzük sorsnak. Szóval ugyanazon napon sírtunk P.-vel. Azon a napon éppen feleannyi idős lettem, mint amennyi ideig élni szerettem volna, már csak az anyám élt, nyár volt, forróság, a város szinte megolvadt, az utca bűzlött, igen, azon a napon autóban ültem. Mentem a pénz után a külvárosba, amikor megszólalt a telefonon. Anyám szomszédja hívott, az undok vénasszony, menjek az anyámhoz, baj van.

Az idő olyan, mint a gyerek, mindig elfut, mondta az anyám, ha megint nem jöttem, ha megint csak telefonáltam, kimentettem magam, bizony, az idő az erkölcs gyereke, mondtam erre mindig. És neveltünk. Nagy baj van, mondta a szomszédasszony a telefonba, jönnie kell. Most. És kanyarodtam, dudáltam, átvágtam a záróvonalon, áthajtottam a piros lámpán, átszáguldottam a folyó felett, és eszembe jutott, hogy randevúkra mennyit rohantam, az anyámhoz meg így soha. Az anyámhoz, ki feledékeny, nem zárja be a lakásajtót, a vízcsap folyik, a faliórában régen kimerült az elem, a lámpák éjjel-nappal égnek a lakásában, a rádió hónapok óta zümmög a hálósobában, igen, ez az Anyám. Végre megérkeztem, felrohantam a lépcsőn, benyitottam a fülledt lakásba, a homályos szobában ott ült. Az anyám.

És rögtön láttam-tudtam, megbolondult. Miért? Honnan vettem? Nem tudom. Megéreztem. Az anyám ült az asztalnál, csak nézett rám, és az apám nevéén szólított:

– Tudom, Péter, tudom, nem szereted a gyerekeket. Nem tudsz bánni a gyerekekkel. Tudom. Péter, beszélünk kell. Ez így nem mehet tovább!

Persze, hogy letérdeltem anyám elé, és mondtam, én vagyok itt, a fia. Akit régen látott már, és ezért bocsánatot kér. Sőt, a fia hoz neki süteményt is, áfonyás tászkát.

– Emlékszel, anyám? Szereted az áfonyás süteményt, igaz?

Ő mosolygott:

– A gesztenyéset szeretem jobban – mondta halkán.

– Péter, beszélünk kell – folytatta. – Törődnék veled, nem lenne semmire gondod, kedvesem. De van itt valami, Péter... – így folytatta anyám, én pedig megértettem, elmerült a múltban. Végleg.

– Örülök, hogy megértetted, nem tudok bánni a gyerekekkel, idegesítenek – mondtam végül –, és meg kell mondanom, ezen a földön nem tud senki olyan jó húsleveszt főzni, mint te.

Anyám mosolygott. Anyám nevetett. Megsimította az arcomat. Megint mosolygott:

– Igen, de most beszélnem kell veled, Péter, fontos dologról. Szeretném tudni, elveszel-e feleséget? Mert szeretném tudni, mire számíthatok. Ezt magad mondtad a múltkor, kedvesem, hogy a nők ilyenek, nem tudnak várni. Szeretlek.

Ekkor megcsókoltam a hideg, ráncos homlokát, bementem a hálósobába, üldögéltem szüleim ágyán, néztem a falat, a megsárgult tapétát, és közben anyám beszélt, motyogott a szobában:

– Péter? Itt vagy? Nem házasodunk össze? Nem akarok sírni előtted, Péter.

Van egy cipős doboz a szekrényben, apám régi öltönyei között. Fényképekkel, videokazettával. Az esküvőről. Ahogyan állnak a salétromos fal előtt. Aztán egy téren a pap mellett, a rokonok között. Odébb régies autók, poros Volgák, rozsdás Fiatok, az üzletek fölött cirkalmas, ósdi neonreklámok. Apám öltönyben, anyám szegényes virágcsokorral a kezében.

Ültem a szobában, az ágy szélén, a rádió egyre zümmögött, ez történt, az is történt a világban, néztem a szekrényt, amelyben a fényképes doboz volt, és arra gondoltam, ki kell vennem onnan, meg kell néznem, hogyan volt azon a napon? Milyen nyakkendőt viselt az apám? Milyen ruhát *viselt* az anyám? Milyen volt aznap az idő? Sütött a nap, meleg volt? Fújta a szél? Mi történt aznap a földön? Soha nem meséltek róla. Igaz, házasodni jó, nem házasodni jobb, mondja valahol a Biblia, de ezt nem mondhatom soha anyám előtt. Mélységes mély lélegzetet vettem, odakint anyám motyogott, felálltam, kimentem, hogy *megint* odaálljak elé, belenézsek az üres szemébe, és azt mondjam, minden jóra fordul.

– Gyereket várok, Péter. Ha nem veszel feleségül, akkor ezt a gyereket ki fogják venni belőlem, Péter. Nem akarok sírni.

– Persze, anyám – mondom.

– Nem akarom, hogy kivegyék belőlem a gyereket. Tudom, hogy nem szereted a gyerekeket. De, most válaszolnod kell, Péter. Eleget vártam. Ígérem, több gyerek nem lesz, jó?

Szóval, ekkor történt, hogy elsírtam magam. Mert megláttam, hogy anyám a filcpapucsát fordítva viselte, a szomszédasszony adhatta rá így, mit tudom én, hogyan történhetett. Még soha nem láttam, hogy anyám bármit is fordítva viselt volna, egész életében ügyelt magára.

– Igen – mondtam, – ne félj!

Aztán kimentem a lakásból, ki az ég alá, felhívtam P.-t, elmondtam neki, hogy elveszítettem a fogadást, elmondtam neki, *hogyan* könyörgött anyám az életemért, és elmondtam azt is, hogy sírtam, mert láttam a papucsát.

P. hallgatott, aztán hallottam, hogy halkán sírni kezd, és ekkor egyszerre le-tettük a telefont. Én meg maradtam a parkban, a padon a nagy ég alatt, csak néztem anyám nyitott szobaablakát odaát, és arra gondoltam, *fel kell* mennem oda. Dolgom lesz odafent, és ekkor olyan békés öröm fogott el, mint még soha életemben.

Keszthelyi Rezső

Három fejezet

I. Az elmúlás bája

*Ne szeress,
csak igézz. Kétségek lüktetése a mező,
az olyan mező, ahol virágok ígérnek
láthatatlan arcukat, és határtalan
nyugvással kel mindig a nap.*

*Tüdőd évei építenek oltárt,
pillának pillát,
ujjknak ujját,
csontot csontnak.*

*Teremtsd meg hát lélegzeted formáit,
és idézz azzal, amivel nem érted legnagyobb
szerelmedet,
a legnagyobb csendet
és a legnagyobb hangot.*

*Miközben virágok jöhetnek, és virágok
mehetnek körülötted,*

és folytatod az árnyékokat.

II. Csaknem vers

*Hát légy üdvözölve:
gyíkok parázs-serege szóródik szét
a szélben, ahogy már telepszik rád
az alkony, mely tengert vert köveid és
növényeid köré, mint ha átvágja ereid
a roppant szelídség, a levegő, és kinyitja
álmod, az álmod sűrű porát.*

*Ne tagadd ki otthonodból a halált,
hisz' ő is él, amíg élsz.
Delfinek úsznak fel sírodig, hogy tegyék:
ez a sír, rög, gyökér, az önmagához terelhető*

*madár, a madár földje, mely a toll sátra.
ahogy a fehérség árnyékokat terít szerteszét.
Torpanj meg. Fogalom nélkül átváltozó sebek
szegélyei őriznek és a még alakban tartható
ég vonulása.*

III. Jelennel lapozgatott múlt

*A Badacsony körül – kővércsék tépték
a tündöklő holdfényt, a mi nappalunk
kezdődő szívét, ám
még ma is fenyegetnek az éj alakzatai,
eltűnhetetlen fehérségük matatásával
az ereimben és agyam minduntalan
ismétlődő rózsáin,
rózsáján a rózsáknak.*

*Bevallhattam mindenkor időm
tétovaságát mindenben,
az úszás horizontját és a szárnycsapások
összefoghatatlan levegőjét
és óhajom tömegének befejezhetetlen egét.*

*Állt a Földközi-tenger öblében
egy hajó, amikor fény volt és horgony,
a szépsége nélkül is kimondható szépség,
a valóság megfejthetetlen kényszere,
akként, mint a múlt jelene.*

Utószó

*Holduszony nevet a delfinekkel.
Csendes búcsúzkodás, gyolcsfehér kendők.
Kéz int, makacs bárkákat jelez,
Vízszintesen tart az elhantolt víz.*

Nagy Gábor

Bosszús, közönyös dal

*Van már hajam ősz, s a borosta
dér-foltjai is sokasodnak,
megrágtá a csontom a rozsdá –
örvendjek-e hát ama gondnak,
hogy már nem alattam a nő, ki
díványra lerogyva elájul,
én fekszem alul, avar őszi
must-illata hull puha fátylul
fölém. Minek is keserítsem
szívem, szeret a feleségem,
köszvény ereimbe ha nincsen,
így is van elég feneségem...
Büszkén sorolom im a jussom,
tömbház tetején a lakásom,
pénzem is elég, mire jusson,
épp annyira terjed a vágyam.
Van még napi húsz cigarettám,
nem lesz zamatos, keserűbb se
szekszárdi vörösborom alján
az este csalóka derűje.
Versem nem a nemzet, a tévé –
lányom gügyöréshi kiságyban,
s nem viszi adó meg a tébé
nagyját honoráriumának.
Van már van-om is elegendő,
feledni ha üdvös a múltam,
legyen tele már csak a bendő,
eltompul a tör, ami furdal.
Bádógszemü-krisztusi korban
nem kell nekem otthonul Ég, hisz
ittthon vagyok én, a pokolban
meg már csak a balga balek hisz.
S míg írtam e pár anapestust,
nem mester ugyan, de tanítóány,
hallottam is a paratextust:
így énekel a dala-hitvány.*

*Kétségbe jogod ki se vonná –
törd föl a diót, ha lehullott,
oszd szét, mi jutott, nyugalommá,
úgy lesz, ami van, ahogyan volt.*

Könyörgés áldomásért

*Nem tudom, csak elmondani neked -
üres edény a szó:
szeretném csak becézgetni kezed,
mint egy keleti gyógyító,*

*tenyeremből etetni a szemed
kútjába merülő
riadt rigót, meginni könnyedet –
de csak csikorog a csörlő...*

*Lenni bár, mint Assisi Ferencnek
viseltes csuhája,
tested vigasza! Vágyak lelence,
merengésed aurája!*

*Lenni még közelebb csak tehozzád,
lélegzeted szünetjele,
mi az aritmiát csak fokozná:
álmod szörnyetege – – –*

*Nem tudom hát elmondani mégsem,
repedt cserép a szó.
Segíts arcod, füled, szád becézniem,
hadd legyek kamasz csábító.*

*Gyámoltalan és védtelen vagyok
veled e vallomásban,
segíts: te lelkem feloldozhatod
pogány vérivó-áldomásban.*

A pajta

*Nagyobb volt, mint a ház, a pajta, deszkamennyezetén ki-be surrant a napfény,
mint kémlelő egér: mi lesz, ha
tárul a széles ajtó s rajtakapják...*

*Bejárta a gyermek a roppant szénarakás rejtékútjait képzeletben –
szénaváros szénaköröndjein
szédült, kucorgó révületben.*

*Tetejére fölhágni nem mert:
mintha az égig vinne a létra,
ahol a tüsszentés csillagcseppjeivel
forog a nap körül a széna-planéta.*

*A pajta közepén toporgott.
Öregmama oda ásta el a ruhákat:
az országút muszkák léptére porzott.
A felszabadító hadsereget*

*felkészülten fogadták: trágyadombba
vájtt szűk szuszékba búttak a lányok,
Öregpapa kézügyben tartotta kapáját,
elsülhet tán: a nyéllal hadonászott.*

*A muszkák a pajtába vitték lovaik.
Ott dobokoltak, fújták a párát.
S nagy gőzölögve lehugyozták
Öregmamáék elásott ruháját.*

*Roskadtt, remete medve már a pajta.
A kisleány sincs már, ki a szénának döntött
létrát latolgatta... A nap hullajtja
csak arany szalmaszállait a porba.*

Lövétei Lázár László

Pizsamában

Mint a mész a bolhaszögeken, olyan szürke előttem az ablak. Nem mondta meg senki, hogy milyen lesz, nem kérdeztem, hogy meddig maradjak – az idő a jók kiváltsága, de mint harminc darab százforintost, egy ideje én számolgotom, amíg eljátszhatom itt a fontost.

*Mehettem volna a többiekkel egy fényesebb csillagot keresve, és már harmadik napja ülök a széken, útban az Alpesekre: hogyha látnám Rómába indulni Pétert, Tamást pedig Indiába, nem törődnek most a harminc évvel, s hogy mennyi telik el még hiába – annak, aki sejdíti a választ, úgysem lehet többé halk a kérdés, annak, aki előtt szakadék áll, hegycsúcs lehetne egy marék föld is, s mégis lassan hegynek fölfelé, míg elérek az ajtó elé.
(...)*

(Cetlik az ágy körül)

Amikor semmi nem jutott eszembe, nem hányta a szememre senki sem, de ma tényleg nincsen semmi kedvem holmi baki miatt mindenről lemaradni.

*A legeslegunalmasabb pofával a leghétköznapiabb helyeken házal:
„Ha valami komolyan érdekelne, arra már rendesen figyelni kéne.”*

*Ma erre, két napja meg arra mentem,
s ha tehettem, mindent lazára vettem.
Nem lesz egyszerű majd a másvilágon
tántorgó angyallábakon megállnom.*

*Tücsköt-bogarat és dohányvirágot,
s még valamit, amit senki se látott –
legtöbbször csak a fészkes fene tudja,
hogy mit pakoljon föl az örök útra.*

Balogh Tamás

Manusz Kristóf

Lengyel Andrásnak

Éppen egy antikváriumból léptem ki – kezemben a teli nejlonzacskóból kesernyés-savanykás, de nekem mégis oly édes régikönyv-szag szállongott –, amikor az utcán nekem jöttek. Hogy ki hibája volt az ütközés? Én sokkal inkább a saját könyvtárszobámban jártam már, és azon gondolkoztam, újonnan szerzett könyveim vajon melyik polcra teszem, aki pedig nekem jött, járás közben egy hölgy után fordult vissza, s érezte magához egyre közelebbinek a valójában egyre távolodó vágya tárgyát.

Bár régen találkoztunk utoljára – több éve –, azonnal felismertem, s ha már így, *véletlenül* összetalálkoztunk, utunkat természetesen egy kávézó felé vettük.

– Látom, még mindig gyűjtöd a dedikáltakat – mondta Esti Kornél a kávé fölött, mikor dicsekedni kezdtem neki szerzeményeimmel. – Megértelek. A könyvben lévő szerzői kézjegy – aláírás, ajánlás – meghitt kapcsolatot teremt a könyv azon egyedi példánya és közted. A régi kézírás megidézi a múltat, az elhalt embereket. Megidézi íróeleinket. Erőt meríthetsz ilyenkor belőlük. A neked szóló dedikációk pedig különösen kedvesek, mert saját léted igazolják. Mutatják, hogy vagy és hogy tudnak rólad. Azzal, hogy megtisztelnék téged egy könyvvel s benne a baráti ajánlással, téged ismernek el. Ez pedig kell, mert jólesik. Sokat nősz ilyenkor a magad szemében. Én is átéltem ezt jó párszor, kaptam én is könyveket ismerőstől, ismeretlentől. Van köztük egy író, akitől minden művét megkaptam. Ő dedikált a világon a legtöbbet. Tudod-e, ki volt ő – kérdezte, s mivel azt a választ kapta, amit várt, rövid hatásszünet után folytatta:

– Manusz Kristófnak hívták a világ legtöbbet dedikáló íróját. De ne gondold, hogy akárcsak egyetlen könyve is megjelent. Folyóiratban vagy antológiában se keresd a nevét. Manusz Kristóf csakis különlenyomatokat írt. Látom, ellentmondást vélsz felfedezni mondataim között. Elvileg igazad lenne, de most tedd félre a logikát. Manusz Kristóf maga gyártotta a különlenyomatokat, s ő találta ki a kötetcímekeket is, melyekben az írások állítólag megjelentek. Témái és műfajai vegyesek voltak. Kiadott különlenyomatként tanulmányt, esszét, de novellát, verseket, regény- vagy színdarabrészeteket is, mintha azok szakkönyvekben vagy irodalmi válogatásokban jelentek volna meg. És minden egyes „mutatványának” – mert így is hívta őket – minden példányát dedikálta. De nem úgy ám, ahogy Erdős Renée, aki minden egyes nyomdából kikerült kötetét

alírta a címlap verzőján (bélyegzővel persze), így ellenőrizve, hogy kiadója nem készíti-e titokban, honoráriumot nem fizetve feketenyomást. Manusz Kristóf minden egyes példányba névre szóló dedikációt írt, és nincs két egyforma szövegű ajánlása. Azért tette mindezt, mert az ő igazi szenvedélye a dedikációírás volt, azért írta meg a különlenyomatokat, hogy dedikálhassa őket. Ez számunkra persze meglepő, mert mi, akik néha léha könnyen, máskor izzadva, de mégiscsak ontjuk a sorokat magunkból, a dedikációnál megakadunk. Egy igazi ajánlást nehezebb megírni, mint magát a könyvet. Igazi műfaj, a legrövidebbek egyike. A haikuhoz lehet hasonlítani, egyre-másra csiszolni kell, alakítani, formálni, hogy kifejező és egyedi legyen. Ehhez a pepecselős munkához mi általában lusták vagyunk, megelégszünk egy „szeretettel” vagy „barátsággal” formulával. „Hajdan az ajánlás regényes volt, azaz vérbő és szenvedélyes. Az írók ki akarták tűzni könyveik címlapjára szívüket, vallani azoknak a nőknek, vagy költő-barátaiknak, akit szerettek, néhány szóba tömöríteni egész életüket, elméskedni, vagy eredetieskedni. Mindig 40 fokos lázban beszéltek, mikor dedikáltak, mindig csak a legfelső fokot használták. Alapfok nem is volt. Azóta az idők változtak. Minden könyvet ajánlani illetlenség, ennél fogva a dedikáció vagy üzletivé vált, vagy pedig elsovadt. Ma a kiadó egy reggel rendszerint rátelefonál az íróra, hogy jöjjön be az irodába, s ajánlja meg könyveit. Itt eléje tesznek egy listát, mely azoknak a neveit tartalmazza, kik számot tartanak a dedikációra, meg egy óriási domb könyvet, ötvenet, néha százat. Mit írjon ezeknek? A legnagyobb szeretet, a rajongó barátság vagy bámulat csak annyit jelent, mint a köznapiságban az, hogy »alázatos szolgája«. Vagyis semmit. Idők során az ember az ajánlásokból is látja, hogy a szavaknak magukban nincs semmi értékük, csak helyzeti értékük van. Én rendszerint azt írom: »szeretettel«. Ha a könyv tulajdonosa azt érzi, hogy ennek a szónak énbennem és őbenne megvan a kellő fedezete, akkor nagyon sokat jelent. Ezt Kosztolányi barátunk nyilatkozta a *Színházi Élet*-ben erről – de hazudott. Lustaságát magyarázta. Elméletet gyártott hozzá, önigazolást. Karinthy barátunk persze... neki könnyen ment a dedikációírás. Máshogy is vall róla: „Kétféle dedikáció van. Az egyik, amire rendszerint a kiadó kéri fel az írókat, olyan, mint az üzleti levelek befejezése. A másik, mely az íróknak műveikhez való viszonyát adja, különös adaléka azoknak a lélektani folyamatoknak, melyekben az író lassan elvész és a mű megszületik. A középkori képekre felfestették az ajánlást, mely azonban mindig idealizált személy felé fordult. A mai általános dedikáció a régi invocáció csökevénye, mely akkor kezdett hanyatlani, mikor pl. a festő kénytelen volt képére ráfesteni a megrendelőt, az úgynevezett donátort is. Mindenesetre jellemző, hogy az írók ma a kritikusoknak ajánlanak. Én az ajánlásaimban mindig megjelölök valami vonatkozást a könyv tartalma és a között a személy között, akinek a könyvét ajánlom. Így egy háborúspárti ismerősömnek ezt írtam „*Krisztus vagy Barabbás*” című könyvembe: X. Y. Barabbásnak – Karinthy.” Ő a legtöbb dedikációjában is viccelt, tréfált, szójátékkal élt. Igazi mestere azonban mégiscsak Manusz Kristóf volt a műfajnak.

„Az írói dedikációk régtől fogva a filológiai érdeklődés homlokterében állnak. Mint az életrajz adalékait, egy-egy kortárshoz való viszony dokumentumát a

kutatás föl is használja ezt a dokumentum-típust.” Ezt – amit képzeld, egy dedikált különlenyomatból idéztem – nem tudta Manusz Kristóf. Éppen ezért az ő dedikációi mindig őszinték. Nem kacsintott soha az irodalmi utókorra, mint mi tesszük minden levelünkben s naplónkban is. Dedikációi a legkülönfélébbek, s egy majdani kutatás sok mindent kimutathatna róluk. Csak nekem több száz Manusz-dedikáltam van, dedikációi sorozatot képeznek. Korszakai vannak, kiolvashatók belőlük egy személyiség változásának állomásai. Játszott az ajánlásokkal. Mondok párat:

Egy idézetekről írott, „Költő vagyok, a szavak szerelmese, bolondja” című esszéjének ajánló sorai:

*Esti Kornél írónak,
aki nem rablógyilkosságokról, bankcsalásokról, letartóztatásokról ír újságcikkeket,
hanem önmagáról és embertársairól olyan történeteket, melyek talán nem is
történtek meg, csak megtörténhetnének, verseket, regényeket, szóval a szorosabb
írói mesterséget gyakorolja.*

Köszönettel ezért:

*Manusz Kristóf
(Ráskai Lea)*

Nagyváros, 2002. április 17.

Egy középkori históriás énekekről szóló tanulmánya elé ezt írta:

*Írom e sorokat
Esti Kornél könyvébe,
Ő megfontolását
kérve és remélve,*

*Székes fővárosban,
Szeptembernek elsején,
Úrnak kétezredik
Kerekded esztendején.*

Krisztoforus Manus

Egy „íráspszichológiai kötetben megjelent”, grafomániáról értekező elé ezt:

*Esti Kornél úrnak –
azzal a kívánsággal, hogy ne átallaná elolvasni ezt a nekem-kedves kis tanul-
mányt, melyben arról próbálok meg szólni, hogy sok beszédnek sok az alja, nem
kell mindig beszélni, mert hallgatni sokszor jobb, mint jártatni a szánkat (a
legtöbb ember nem tudja, hogy néha a hallgatással sokkal többet el lehet mondani,
mint ezer, millió szóval; az emberek szeretnek fecsegni, és szenvednek a csendtől,
mintha attól félnének, ha nem beszélnek, nem figyel rájuk senki, hogy feleslegessé
válnak, szürkévé, hogy megsemmisülnek, hogy ott sincsenek... hogy nincsenek...
hogy meghaltak...), mert a kevesebb néha több, ahogy mondani szokás.*

Igaz nagyrabecsüléssel és őszinte tisztelettel, a legmélyebb barátsággal s a legjobb szívvvel, hálával és köszönettel, igaz emberségének elismerése jeléül ajánlja e végtelenül szerény művét:

Manusz Kristóf

*Az ország legnagyobb városában,
a millicentenárium után három évvel,
hat hónappal és tizenkilenc nappal,
reggel hat óra öt perckor,
mert én ilyen korán kelek.*

De akad egy ilyen is – a nevekről szóló dolgozata előtt:

Estinek –

Manusz

Öregkorában, megfáradva és betegeskedve egyre könnyedebb témákat választott. Hakni-különlenyomatokat írt. Később aztán ezek száma is ritkult. Még később már csak „a 2. vagy 3. kiadást megért kötetekből” küldte el írásait. Ő nem lopott, mint Gallus, ő kényszeresen adni akart, még ha nem is kérte senki.

Ám nehogy félreértsétek. Manusz Kristóf nem volt erőszakos. Írásait ingyen osztogatta. Barátainak, ismerőseinek személyesen adta át, az ismeretleneknek – akiknek címét a telefonkönyvből véletlenszerűen választotta – postázta. És nem nagyképűségből. Éppenhogy szerénységből. Erre legjobb bizonyíték utolsó írása. *Különlenyomat az ábécéből* volt a címe. Egy lapból állt, azon a Q betű volt. Olyan szerény volt ő, Manusz Kristóf, mint a Q betű, a magyar nyelv legkevésbé használt betűje.

Nemrég halt meg, úgy hallottam. Amilyen sokat írt ő másokról, annyira keveset írtak róla. Egyetlen cikkecske sem szól munkásságáról. Az is lehet, hogy rajtam kívül senki sem olvasta el írásait, lehet, hogy azonnal kidobták, antikváriumba vitték s eladták, vagy csak éppen feltették olvasatlanul könyvespolcukra, odasúvasztották a többi mellé. S hogy fel fogják-e valaha fedezni őt? *Qui vivra, verra.*

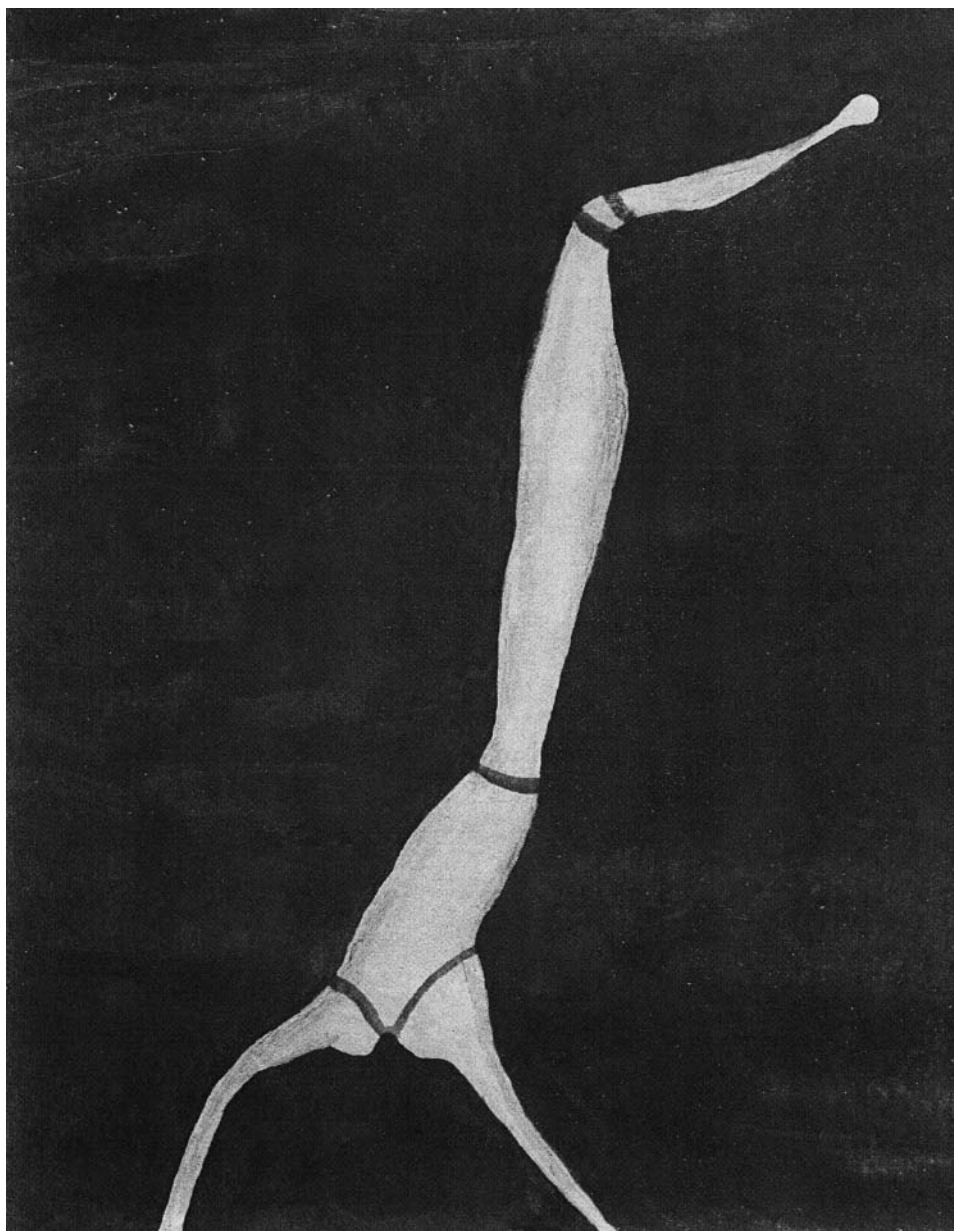

Figura I.

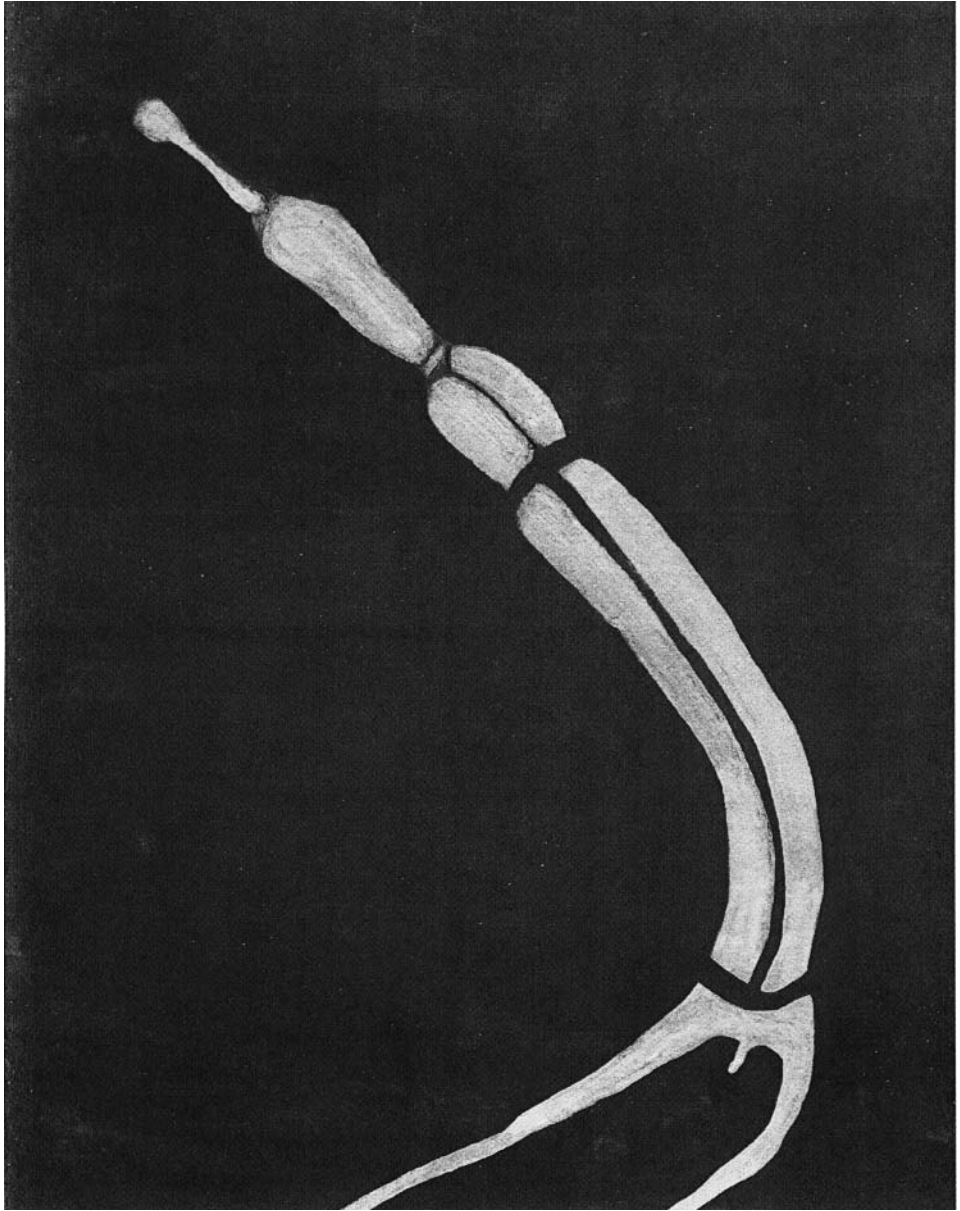

Figura II.

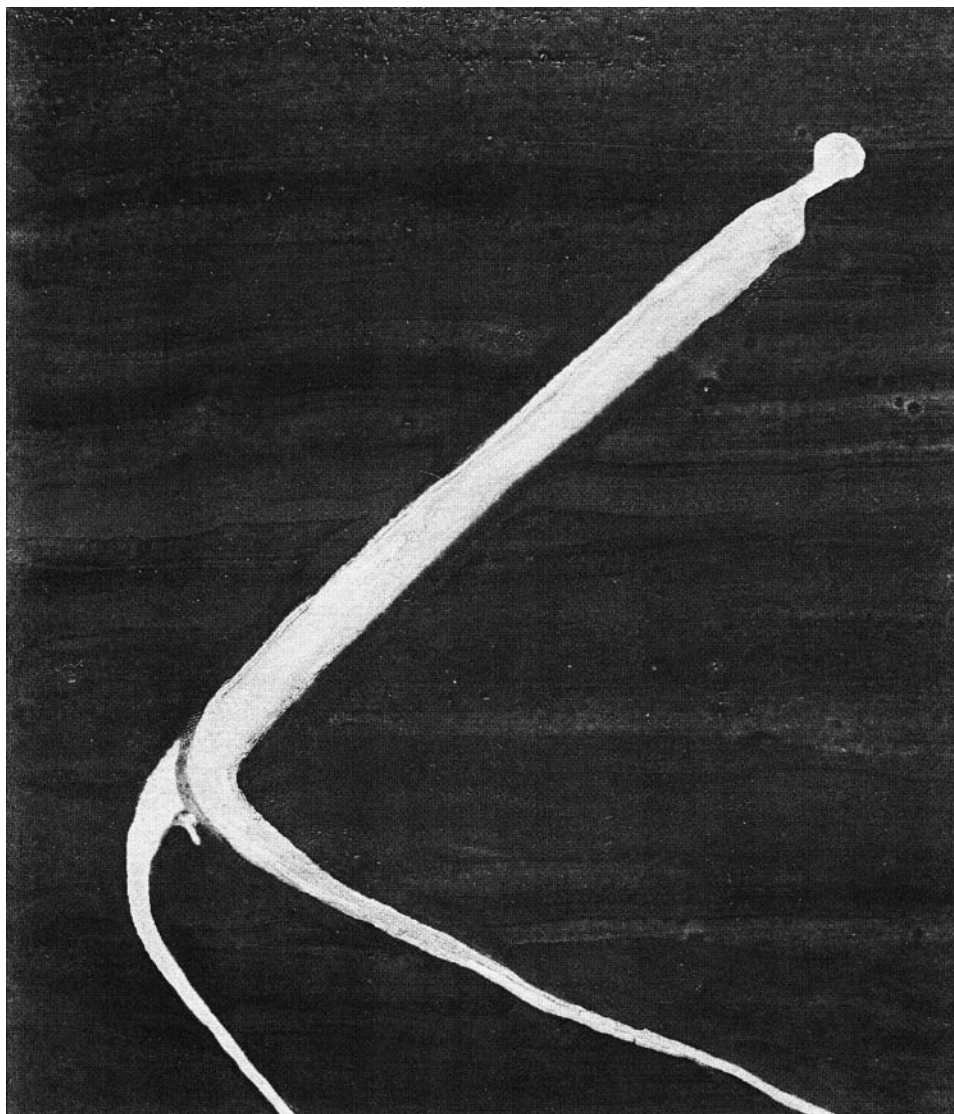

Figura III.

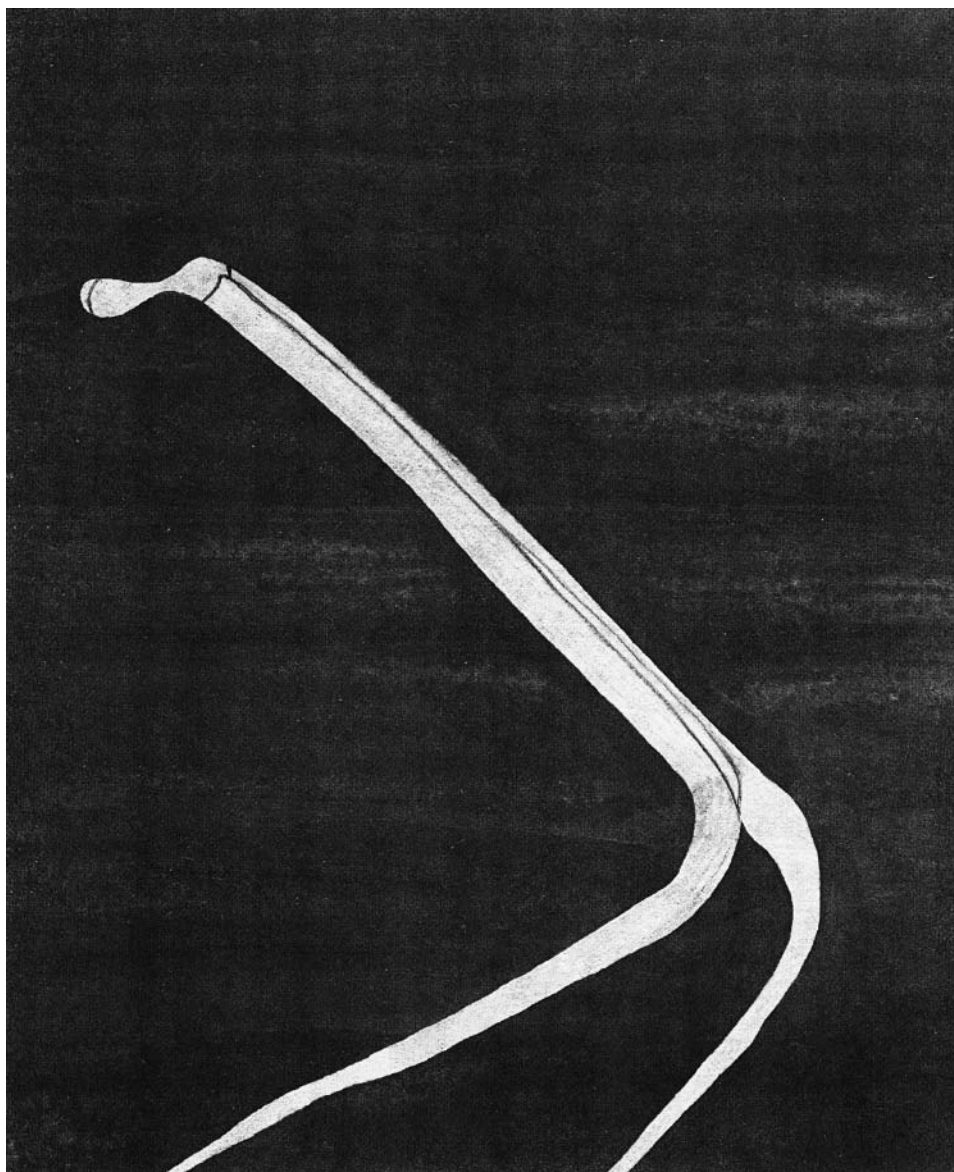

Figura IV.

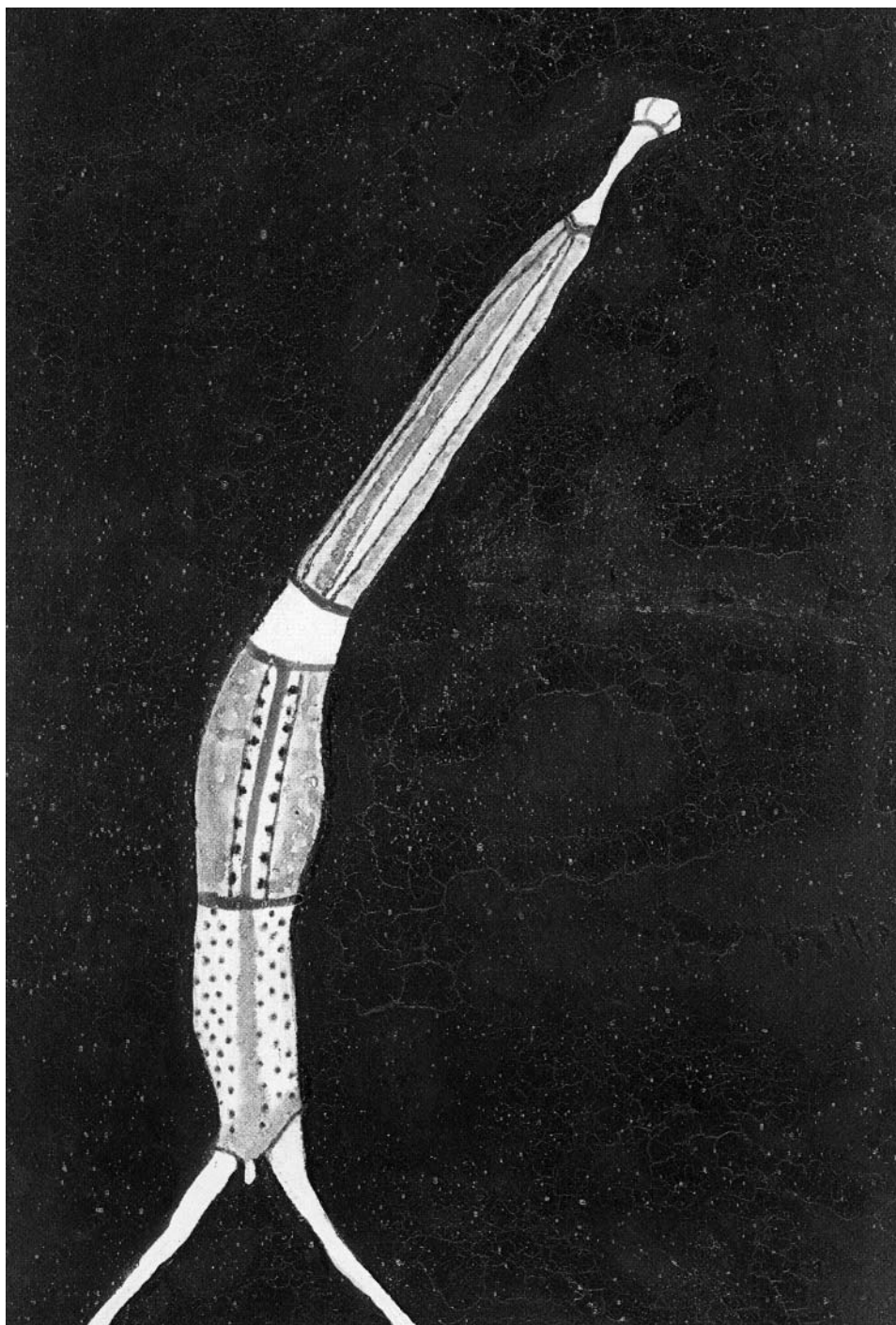

Figura V.

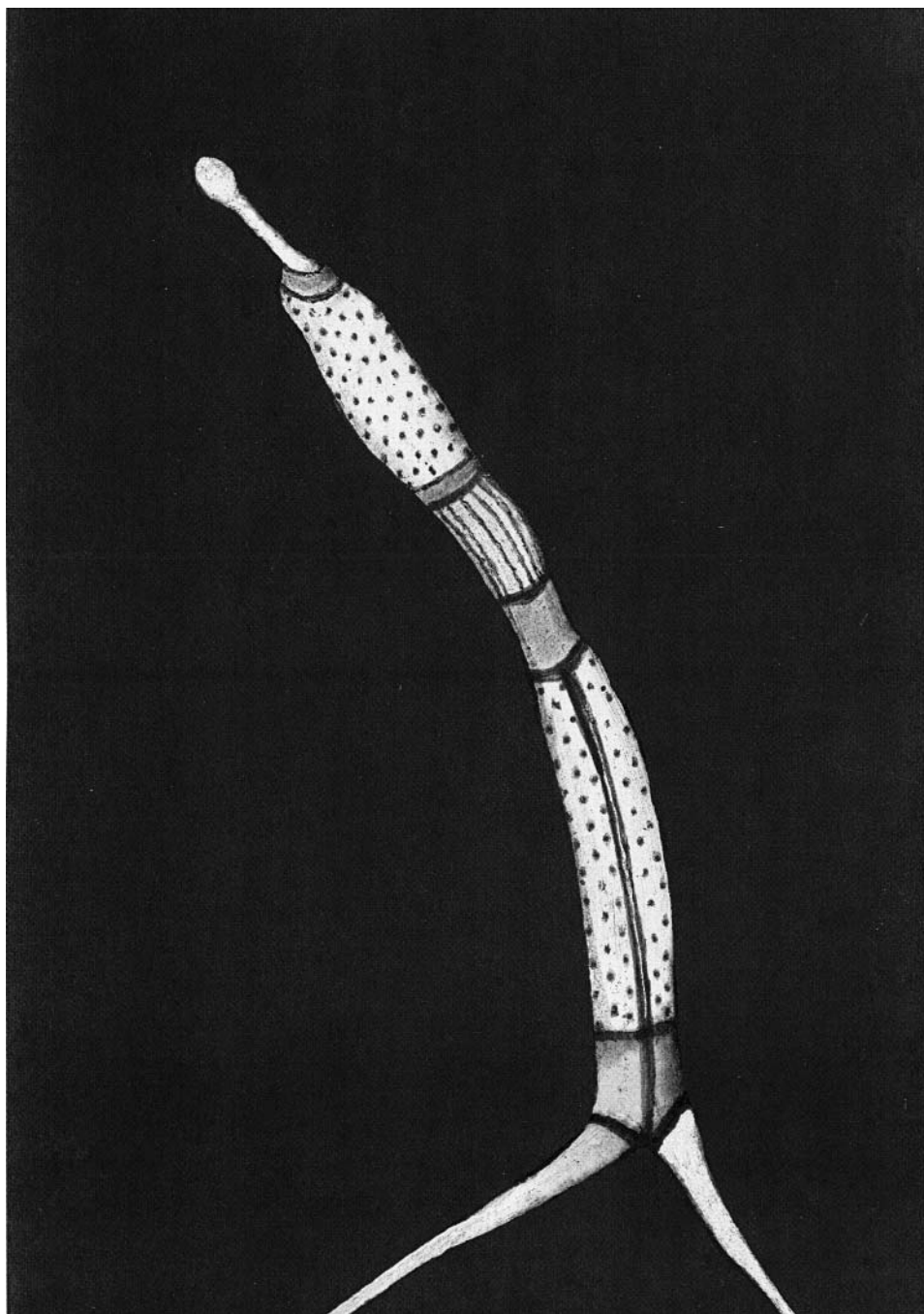

Figura VI.

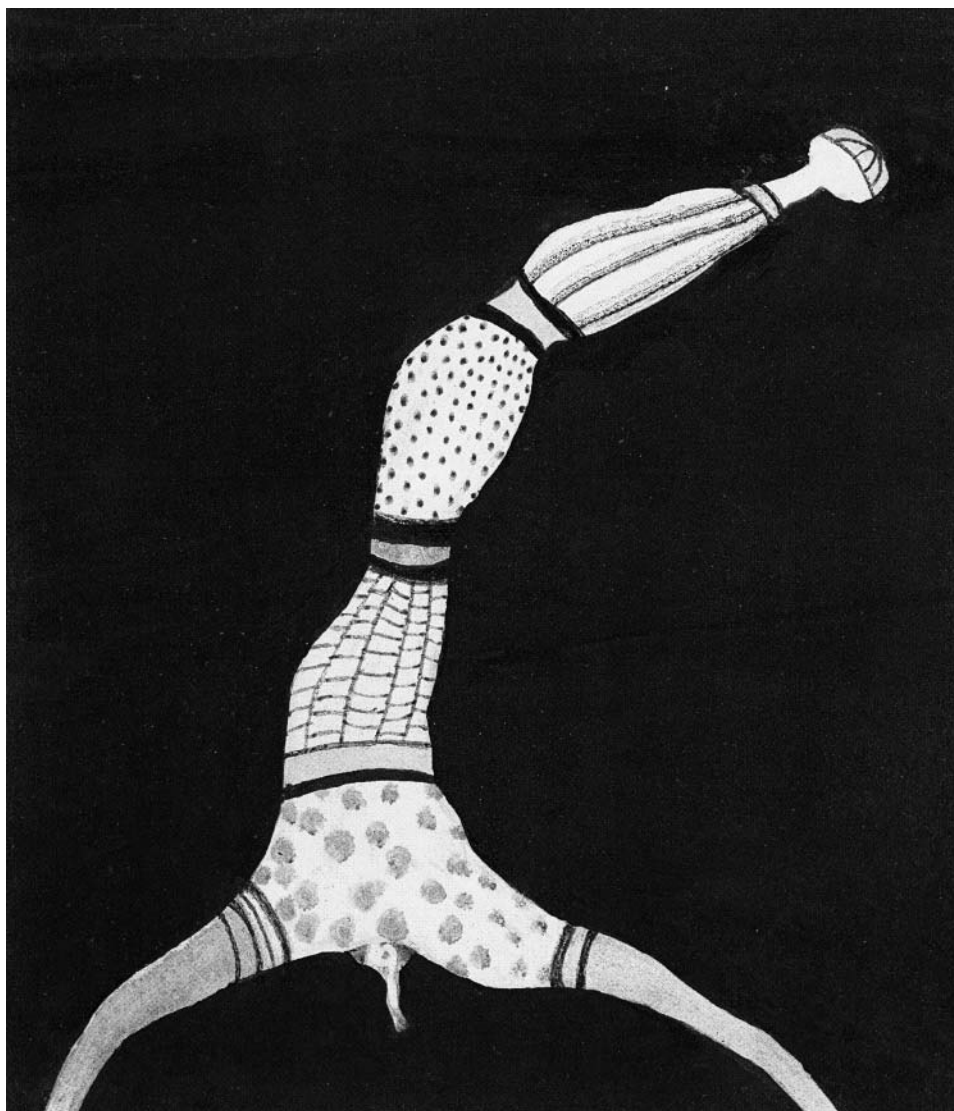

Figura VII.

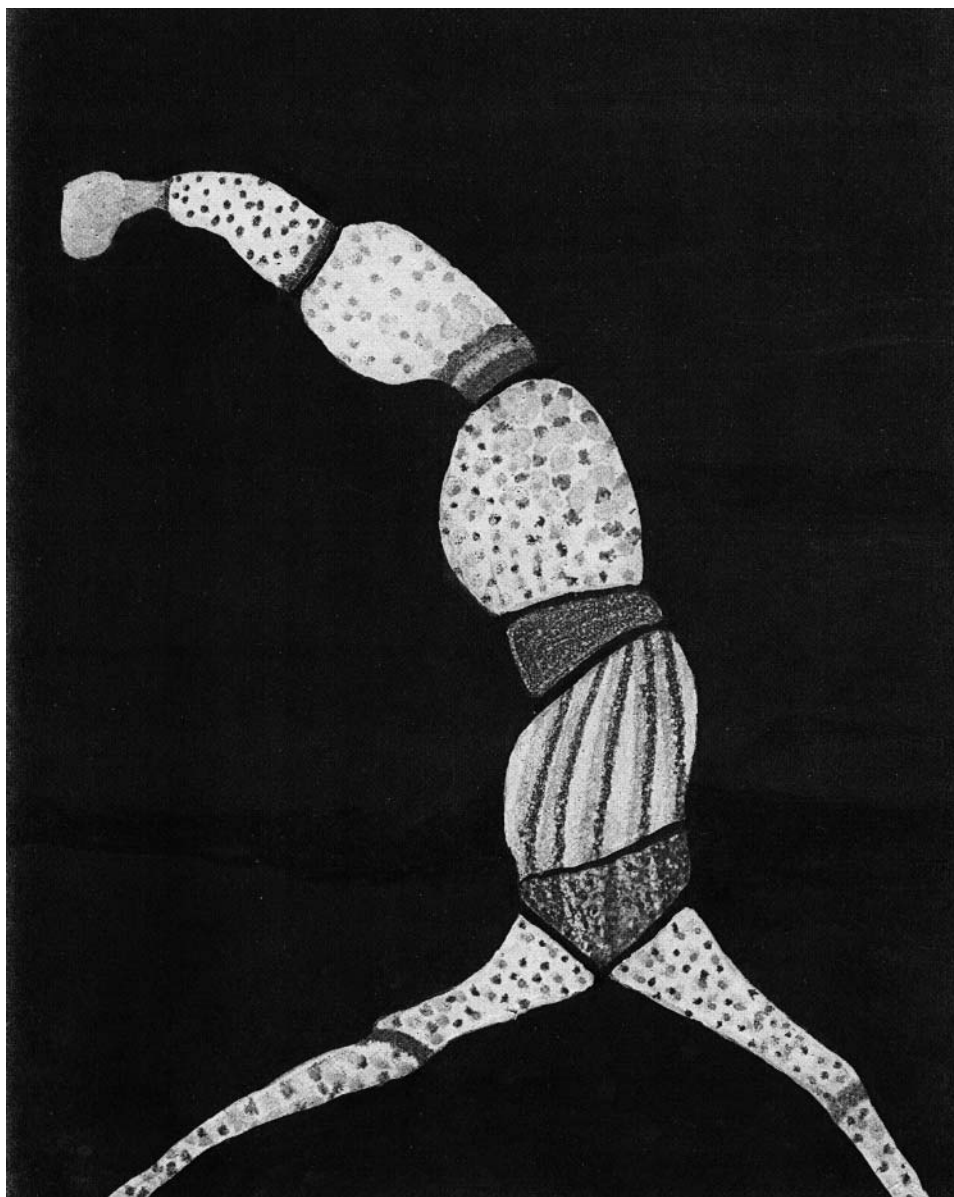

Figura VIII.

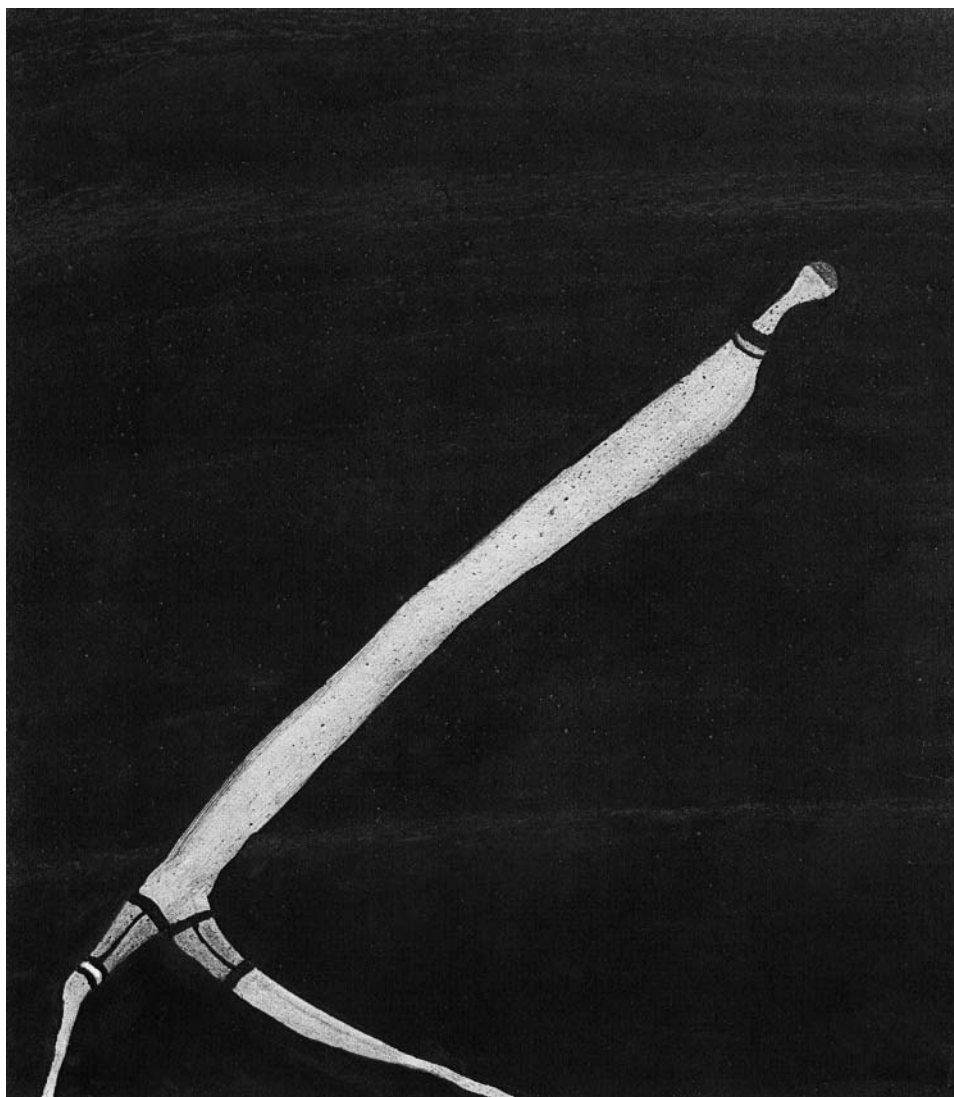

Figura IX.

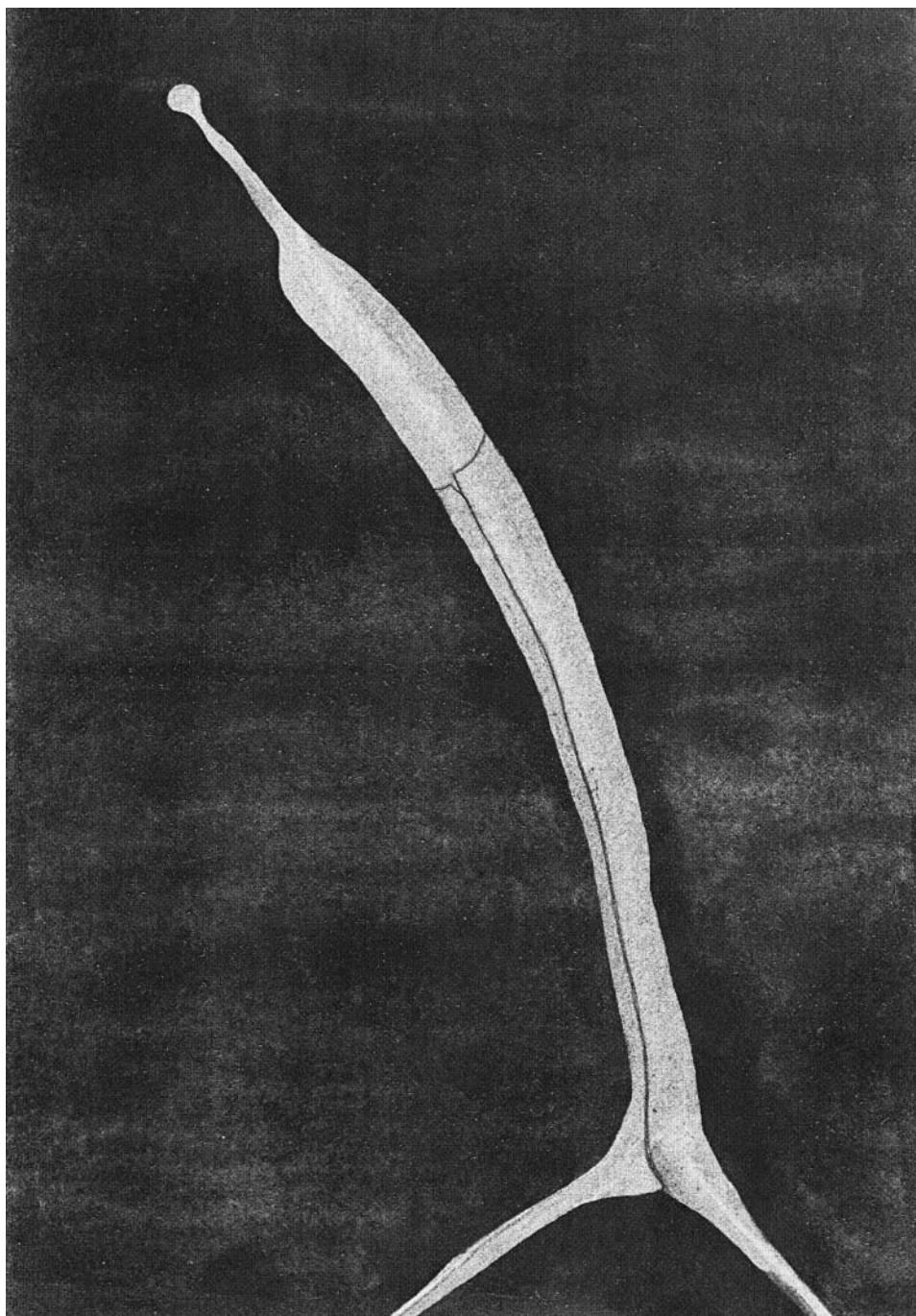

Figura X.

Szuromi Pál

A kétkeziek fohásza

Tóth Menyhért: *Parasztok*

Miként lehet tisztesen befogni, megemészteni egy rendkívül gazdag, nagyléptékű egyéni kiállítást? Aligha kétséges: csak szépen, csak türelmesen. Másként nemigen megy. Mert minél jobban előrejutunk a különféle műegyüttesek, alkotói periódusok megtekintésében, annál inkább sokasodnak bennünk az izgága hiányérzetek. Hogy alighanem ide is, oda is, netán egyéb munkákhoz is vissza kellene mennünk. Mármint a feltűnő analógiák, az érdekes összecsengések miatt. Csakhogy ez képtelenség! Ilyenkor nem kódoroghatunk folytonosan előre és hátra, majd le és fel, akár egy bolondóra. Inkább ismételtelen el kell jönnünk e bemutatóra. Talán mondanom sem kell: Tóth Menyhért páratlanul sokrétű, impozáns életmű-kiállításán is intenzíven átéltem ezeket a dilemmákat. Más kérdés, hogy nyugtalan, felpörgetett kortársi életformánk jóformán mindenbe beleszól. A türelmünkbe, a tisztességünkbe is. Szerencsére egynéhány fontos, kiemelkedő alkotásnál azért csak-csak sikerült leblokkolnom. Például a *Parasztok* című festészeti remeklésnél is.

Méltóságos, misztikus és monumentális erejű látomás. Akárha egy kivételes profán ikonképpel szembesülnénk. Elvégre elsőként is a puha, pasztellesen villódzó fehér-ló szintünemények töltik meg tekintetünket. Egyféle omlékony, éterikus sugárzás. Pedig ugyancsak testes, robusztus emberalakok sorakoznak a mű felületén. Nem elég, hogy szorosan, masszívan állnak egymás mellett, de a fejük, a lábuk is némileg kilóg a műből. Szinte feszegetik, ropogtatják a jámbor keretformát. Mintha számukra a belátható, racionális térzóna valahogy kevés lenne. Mintha amolyan rendhagyó, óriás léptékű emberek akadnunk volna össze. Holott a mű centrumában, a középső nőalak ölében apró, meleg tónusú kisgyerek fickándozik. Ő a főszereplő, a kikezdhethetlen gyújtópont. Bizonyára ennyiből is látszik: Tóth Menyhért festői világában a meghökkentő, talányos kontrasztok meglehetősen otthon érzik magukat. Akárcsak a rejtőzködő, beszédes analógiák. Nekünk is e nyilvánvaló nyomvonalakon ajánlatos vizsgálódnunk, ha kissé közelebb akarunk jutni ehhez a szintetikus sejtelmű alkotáshoz.

Előrébb haladni, közelebb jutni? Néha épp akkor kerülhetünk érdemibb, szorosabb viszonyba egy-egy kérdéskörrel, ha képesek vagyunk távlatosabb szemléletűkre is. Így van ez jelenleg is. A *Parasztok* című olajkép ugyanis a művész egyik legnagyobb méretű produkciója (1971, 162×214 cm). Ennél fogva csak kellő távolságról bírjuk befogni a kompozíció egészét. Habár innen is megmarad a figurák tömbös, sűrített és gigantikus sugallata. Csak a művet átfogó lírai monumentalitás válik fölöttébb élvezhetővé. Úgy tűnik azonban: ez az áhítatos festői látomás korántsem illeszkedik teljességgel a végletekig le-tisztult, legendás fehér képek társulatához (pl. *Veszély, Gea, Barátság, Tenger felett, Kontinensek, Ló, Keletkezés* stb.). Itt még többé-kevésbé tárgyilagos, realisztikus testformákat észlelünk, nem is szólva az oldott, atmoszférikus színhangzatokról. Ami annyit tesz: a

művész küzdelmes, termékeny pályáján voltaképp egy jelentős *határállomáson vagyunk*. Ahonnan ugyanúgy ráláthatunk a korábbi évtizedek figurális vonulataira, mint ahogy a kibomlóban lévő fénytűzés fehér periódus is felvillan előttünk.

De maradjunk még a *Parasztok* szorosabb, levegősebb látómezejében! S kérdezzünk rá rögvést a szereplők foglalkozásáról árulkodó tárgyi, megjelenési mozzanatokra. Mondjuk a jellegzetes bajusz- és kalapformákra, netán az ásók vagy kapák hollétére. Ám nyomuk sincs e konvencionális motívumoknak. Inkább az alakok behemót, kiemelt testisége érzékelteti, hogy itt ténylegesen egyszerű, kétkezi halandókkal van dolgunk. És csakugyan: a bal oldali férfi egyenesen felemelt kezét helyezi elénk, szomszédja meg vaskos tégladarabot tartogat. Velük pedig a fizikai munka becsülete nyomul előtérbe. A másik fertályon viszont szokatlanul eleven, táncot lejtő fiatal bukkan fel, aki feltehetően a művészet szellemiségét reprezentálja. Már csak távlatos, kékesen vibráló tónusai nyomán is. Végül a központi anyamotívumban az organikus, elliptikus formák lágyága és biztonságot nyújtó harmóniája testesül meg. Úgyhogy szó sincs itt valami szokványos, bensőséges család- vagy csoportképről. Ezúttal a jelképes, általánosabb tartalmak jóval fontosabbak, mint a földműves létforma specifikumai.

Lényegében tehát egy átfogóbb érvényű emberképet méregetünk.

Hogy honnan, miből töltekezik ez az univerzálisabb megfogalmazás? Nyilván jó néhány forrásból. Ne feledjük például: Tóth Menyhért miskei életvitelét amolyan heroikus, totális mentalitás járta át. Napjai, évei tekintélyes hányadát a földeken, kétkezi paraszti munkával töltötte, akár többi embertársa. Noha sérült szemével, rozoga múltbával aligha volt alkalmas erre. Esténként, éjszakánként ellenben a rajzolásnak, a festészetnek szentelte idejét. Innen adódott, hogy számára a testi, fizikai szorgoskodás éppúgy számottevő értéket jelentett, mint a szellemi, művészi tartományok világa. Más lapra tartozik, hogy a történelem átfogóbb sodrában inkább terebélyes korokhoz, egyszersmind az egymást váltó szapora generációkhoz kötődött a különféle karakterű munkák és hivatások genetikusan kibontakozása (l. Thomas Mann: *Buddenbrook-ház*). A magányos miskei remete sorsában azonban drámai elevenséggel összefonódtak e jellegzetes, kontrasztos tevékenységek.

Persze a festészet szférájában óhatatlanul átlényegülnek, megszelídülnek a hétköznapi tapasztalatok. A *Parasztok* motívumrendjében mindenesetre az öblös, kisgyerekes madonna képviseli azt a kitéüntetett fókuszpontot, ahol a fizikális, statikus és dinamikus művészi oldalszárnyak feszültsége egyszeriben burokszerű teljességgé magasztosul. Ami azt jelenti: minden bizonyonnyal *egy személyes töltetű, mitikus profilú festői vallomással állunk szemben*. Ahol a születés, az apró gyerekkor és a felnőttek világának összeépítése önmagában is bizonyos távlatos, prófétikus szellemiséget kölcsönöz a műnek. Ha megfontoljuk: e szubjektív bázisú, szélesebb kitekintésű emberi mérlegelés közel sem ismeretlen a művészet történetében. Elég itt csak Courbet *Műterem* című alkotására utalnom. Nála is a festői létforma, a természetesség eszménye kerül a középpontba, míg körülötte hétköznapi és előkelő emberek csoportjai jelentkeznek. Egészében tehát hármass, triádossal találkozunk. Ahogy ez a *Parasztok* szerkezeti rendjében is tetten érhető.

Igaz, csak tüzetesebb, analitikusabb szemlélettel. Mert a szüntelenül kutató, keresgélő Tóth Menyhért munkásságában egyre tipikusabbá lesznek az egészen testközeli, már-már heringes sűrítetségű embercsoportok. A korai *Parasztcsalád* hullámzóan mozgalmas, pikkelyes figurái még természetesebb, levegősebb felállásban kerülnek elénk (1945 k.). Az érzékeny vibráló, kiténő *Szemnézők* ellenben már egy intenzíven összeépülő, rendkívül zárt kollektíváról kell tudomást vennünk (1951). Akik fölül azért a távlatos mező, a sejtelmes horizont sem hiányzik. A *Karzat* nőalakjai pedig olyasféle feszes töménységgel mutatkoznak, mintha némiképp rendhagyó, fantasztikus ikertestvérekkel lenne

dolgunk (1950-es évek vége). A mostani alkotás szereplői már mértéktartóbb, méltóságosabb alakzatot öltenek. Bár ők is nyilvánvalóan érintkeznek, takarnak, mintegy átjátszának egymásba. De ilyenképp is őrzik szuverén személyiségüket. Ezt teszi hát a variatív, igényes művészi vizsgálódás. Minthogy az alkotó már ideálisabb térbeli, ritmikai és tartalmi mértéket bír szabni közösségi keretű látomásának.

Kollektivitás és egyéni szuverenitás? Bárhogy is vesszük: a miskei mester erkölcsi, művészi eszmerendszerében szinte történelmi léptékű személyiségminták feleselgettek egymásnak. Ahogy ezt az eltérő tevékenységi formáknál is megfigyeltük. Ő mindenekelőtt az élő, eleven létezők kölcsönös összetartozását, rokonságát tartotta mértékadónak, amelybe az emberek közötti egyenlőség és kollektivitás ismérve is feltétlenül beletartozott. Ebből származott, hogy nála a legkülönbélebb állatfajták időnként emberi, humánus arculatot öltöttek. És a fordított irányú átlényegülés is gyakran megtörtént (pl. *A jó pásztor, Macskalány, Tyúk csibékkal; Ősöm, Nagyarcú, Disznófejű nagyúr*). Mégis azt látjuk: ezt az archaikus, kozmikus és paraszti gyökerű világfelfogást igazában egy korszerűbb, polgári ideállal párosította. Tóth Menyhért ugyanis azt vallotta: „Naparca van minden embernek”. Vagyis elsősorban belülről sugárzó, autonóm lények vagyunk. Erről pedig akaratlanul is Rembrandt páratlanul magvas fénykultuszára asszociálhatunk.

Egyáltalán a festészet fény- és szellemcentrikusságára.

S csakugyan: ez a mágikus, idealizáló törekvés a *Parasztok* látványrendjét is derekasan relativizálja. Hiába tudniillik a testes, monumentális figurák sorfala, ám az áttetszően világló, fényittas színkezelés úgyszólván csodatevésekre képes. Menthetetlenül elhalványítja az alakok anyagi, plasztikai természetét, hogy helyettük amolyan síkszerűen villódzó szellem- és kísértetlenyeket teremtsen belőlük. Nos, ez az a sugallat, ahol Tóth Menyhért víziója valamelyest átfedésbe kerül a középkori ikonfestészettel. Ott ugyanúgy nem volt helye az életszerűbb formai, testi jelzéseknek, mint ahogy a térteremtő árnyakat is száműzték felületeikről. Persze a fizikálisabb, prózaibb anyagi utalások azért ilyenképp sem hiányoznak teljesen e kompozícióról. A kétkezi, munkás szereplőknél tudniillik a férfias, földközeli barna tónusok is csak-csak szóhoz jutnak. Nem is tartalmatlanul. Mikként az alkotó példaadó mesterénél, Csontváry piktúrájában is alkalmanként pont az ilyenféle színek közvetítik a természeti gyökerű, nomád és pogány személyiségeket (l. *Mária kútja Nazaretben*).

De testetlenség ide, idealizálás oda: a magányos festő bölcselő ezúttal sem enged a szépelgés szirénjeinek. Ámbár figurái hangsúlyozásánál is az ikonfestészet metodikáját követi. Ergo: ő is a kéz- és fejformákat helyezi előtérbe leginkább. Csakhogy micsoda portrék és kobakok sorakoznak itt előttünk! Meghökkenően analóg, gömbölyded, már-már gyermeki profanitású fejmintákat látunk, amelyek egyfajta játékos, fanyar, sőt bumfordi ábrázatot hordoznak. Egyben pirosas, rózsaszínes tónusaikkal az eleven, rúgkapáló kisfiúval tartják a rokonságot. Amúgy akad itt egyéb összecsengés is. Ahogy az apró emberpalánta kopasz, csupasz koponyával jelentkezik, úgy ez a felnőttéknél is érdekesen viszszaakad. Mintha igazság szerint csak mennyiség, léptékbeli eltérés létezne közöttük. Semmi több. Úgyhogy jelenleg is a művészi egyneműsítés, demokratizálás jellegzetes gesztusánál vagyunk. Hisz a robusztusabb férfi és gyengédebb női figurák alig-alig különböznek egymástól. Jóformán csak a virgonc, melegséget árasztó kisded válik ki úgy-ahogy közülük.

Ezzel aztán egy mozgalmas, mégis egylényegű emberkép keletkezik.

Ám honnan fakadnak ezek az ironizáló, homogenizáló törekvések? Aki némileg ismeri Tóth Menyhért rendhagyó, korszerű életművét, az tudja, hogy nála a romantikus, mitikus és parabolikus nézőszög majd mindig helyet talált. Bár akkor volt leginkább mókás, csúfondáros kedvében, amikor az 50-es, 60-as esztendőben létrehozta harsány, eleven

koloritú és expresszív túlzásokban dúskáló fejsorozatát (pl. *Násznagy, Csirik Karcsi, Kegyetlen*). Itt bukkan föl többek közt *A kopasz* profilba állított, szikárabb arcmása is. Másrészt nem nehéz észrevennünk, hogy különféle csoportképeinél valahogy visszaszorulnak, megszelídülnek csípősebb, komikusabb jellemzései. Teszem azt a *Szemnézők* alakjainak egész egyértelmű, normális kinézetük van. Elég most csak hullámozó hajtincseikre, a gömbölyű kendőformára hivatkoznom. Nos, a *Parasztok* tolmácsolásánál újra egy értelmes szemléleti, absztrahálási előrelépéssel találkozunk. Ráadásul a puritán, kopasz fejformák nem csupán humoros, derűs hatásúak, ám az ártatlan naivitás és tisztaság képze- te is óhatatlanul bennük rejlik. Vagy tán ennél is több.

Igen, a kendőzetlen, csupasz testrészek rendszerint felpezsdítik az emberi fantáziát. Ezt már a klasszikus, historikus művészet is autentikusan kiaknázte. Gondoljunk csak *Canova* talányos *Napoleon-szobrára*, amely kimondottan meztelenül láttatja a nagy uralkodót. Ezzel azonban a kitűnő férfiú átfogó érvényű, mintegy időtlen jelentősége kerül előtérbe. Ennyiből is kitetszik: a csupasz, pőrén ábrázolt testformák többnyire a tartalmi, jelentéstani általánosítást dúsíthatják. Miként ez a korszerű művészeti tendenciáknál is hatványozottan megragadható (l. pl. *Chirico* vagy *Magritte* festészetét). Nálunk meg a szisztematikus, nagyszerű *Barcsay Jenő* munkásságában találhatunk hasonló, tanulságos példázatokat. Elvégre bravúros anatómiai, festészeti vizsgálódásai során ő is konzekvensen eljut a nem nélküli, gömbölyded és kopasz *Barna fejig*. Egyszerűen: az Emberig. Majd későbbi többalakos, monumentális műveiben is e hallatlanul szikár, jóformán bábszerű modellálást alkalmazza (l. *Gyász, Szentendrei mozaik*). Annyi bizonyos: a *Parasztok* figurái ennél jóval lágyabb, érzékibb és organikusabb alkatúak. Ennek ellenére a puhány, szellem- szerű testekben és a csupasz fejformákban jelenleg is ott munkál a távlatosabb idő mági- kus megkísértése.

Akárha egy himnikus fohász kerekedne ki előttünk.

Eldöntendő ellenben: miként fér össze a feszes, robusztus képszerkezet és a romanti- kusabb, távlatosabb időzónák eszméje? Mert első tekintetre ezek sokkal inkább tisztítják, mintsem hogy vonzzanak egymást. Tudjuk: a misztikus áhítható *Caspar David Friedrich* elég gyakran végtelenbe vesző tengeri horizontokat és sejtelmesen elmosódó hajómotívu- mokat varázsolt elénk. Amikkel azután az idő aktuális, pillanatnyi természetét is messze- menően kérdőre vonta. Egy modern szellemű alkotó persze nem hivatkozhat ilyen köz- keletű turisztikai látványelemekre. Tóth Menyhért sem teszi ezt. Mi több: semmiféle kör- nyezeti motívumra se hagyatkozik. *Csupán* a figurákra, *az emberekre koncentrál*, semmi másra. De vizsgáljuk csak meg tüzetesebben e parányi tekintetű, már-már madárszemű alakokat! Mind-mind a magasságos mennyei régiókat vagy a földközeli távlatokat fürké- szli. Mintha ott sem lenne köztük az eleven vérmérsékletű, rúgkapáló kisgyerek. Holott valójában minden róla szól. Természetesen *az emberi tekintetek térteremtő mágiája* is, amelybe a csillagok állása, a szépségesebb jövő képze- te is hitelesen belefér.

S ha már a jövőt emlegetem: pillantsunk is előre valamennyire. Már csak azért is, mi- vel a *Parasztok* megteremtése után a művésznek csupán csak kilenc esztendeje maradt. Miként jeleztem: ekkor már jórészt összegező igényű, szintetikus fehér korszakán mun- kálkodott. Más szóval: egy kozmikusabb érvényű, egyetemesebb jelrendszerű piktúra létrehozásán. Számára mindenestre a teljességet hordozó gömbölyded formák és az emberi tisztaságot közvetítő fehérlő színzuhatagok lettek a végső gyújtópontok. Majd ezen a nyomvonalon egyre örvénylőbb, egyre zseniálisabb remekművek kerültek ki műhelyéből. Ezt pedig a kecskeméti Cifrapalota nagyszerű életmű-kiállítás is bősége- sen reprezentálja.

Tóth Menyhért most már progresszíven túllépett a józanabb, életszerűbb emberfelfo- gáson: inkább a természeti és emberi létezés átfogóbb összefüggései érdekelték. Közben

felületein a rusztkus, gesztikus anyagszerúséget és a misztikusan világló, elvont szellem-szerúséget is mesterien összehozta. A *Gea* című látomásán akárha a makro- és mikrokozmosz fantasztikus szimbiózisa jelenne meg előttünk. Ahol a torzószerű, gigantikus figura fénygömbös fejformája ugyanúgy tekinthető logikus emberi kifejeletnek, mint egyféle kozmikus, napkorongszerű beteljesülésnek. Akárhogy is vesszük: innen azért a *Parasztok* józan, képegész és kerek kobakú alakjai még tisztesen belátható, rokonítható távolságban vannak. Csak itt a bravúros formai, tartalmi dimenziók immár a legvégsőbb kifejezési határokat feszegetik.

Mármint a földgyökerű egyediség és a mindenség misztériumát.

A művészet történelmi lényegét Hegel az emberi öntudat érzéki kivetülésében határozta meg. A mindentudó Velazquez például úgy festette meg előkelő Udvarhölgyeit, hogy szolgáló pozíciója ellenére is ő került a legkiugróbb helyzetbe. Az egyetemes modern és hazai piktúrában pedig se szeri, se száma a szubjektív, küldetéses töltetű megnyilatkozásoknak. Gondoljunk csak *Csontváry* Árpád vezéri bevonulására vagy *Derkovits* krisztusi metamorfózisára. Ahogy *Egry Józsefnél*, *Vajda Lajosnál* is felbukkan az utóbbi szerepkör. *Tóth Menyhért és a Parasztok* esetében azonban egy közvettebb, rejtőzködőbb önszituálás tárul elénk. Nem mintha a művész nem vállalta volna sebzett, fájdalmas egyéniségét. Szó sincs erről (pl. *Önarckép*, *Remete*). Ámde az organikus vénájú alkotó nagyívű pályája ezúttal is egy ciklikus, bámulatos kiteljesedésnek engedelmeskedik. Hisz egyik komor, főiskolás szénrajzán amolyan magába roskadó, félszeg és hátszellemmel létező egyénnek mutatja önmagát (*Védelem*). És a jelenlegi remekműről sem hiányoznak a humánus, motiváló erejű figurák. Csak itt egy fényben, szeretetben és egészségben fickándozó „megváltó” kisfiú lobban elénk. Egy egész korai, de színgaz emlékkép. Így hát a magasságos csillagok sorsdöntő sugallataiban most már nekünk sem ildomos kételkednünk.

Nicolae Balotă

Dsida Jenő

(1907–1938)

„Egyszer megtalálnak. / Meg kell találjanak.” Vajon, amikor a fiatal költő ezeket a sorokat írta, gondolt-e saját irodalmi utóéletére? Vajon csak a túlélésbe, az utókor elismerésébe vetett hit, ez a gyakori költészeti közhely bujkál a sorok között, hogy „azok, akik majd felfedeznek, jobban meg fognak érteni, mint ti, kortársaim”? Igen és nem. A *Fáraók sírja felé* című vers, amelyből az idézet is származik, parabola, melyből a fiatal költő alapvető, thanatikus szorongására merít gyógyírt.

Mert Dsida egész költészete egyetlen, költészettel vigasztalódó lamento. A halál lehet ünnepélyes vagy borzalmas, ki-ki saját halálát halja. A vers, a szó azonban mindig legyőzi a halált. Megmosolyogni való győzelem? Talán az. A hallgatás, akárcsak a semmi, minduntalan aláaknázza a szavakat. És akárcsak a lét, a szavak sem szüntethetők meg teljesen. Íme az emberi erő jele, a szavak ellenállása. Dsida Jenő minden testi gyöngesége ellenére jól ismerte ezt az erőt, holott úgy élte le életét, hogy tudta, az ő halála nem késlekedhet sokáig. Lehet, hogy éppen ezért ismerte. A Mindent Megsemmisítő léptenyomon vereséget szenved a verseiben, az ostromlott tudat e csatáerein.

Dsida Jenő korán félbeszakadó költészetének nem a hangnemben rejlik pátosza, hiszen ritkán válik dagályossá vagy siránkozóvá, hanem ebben a precíz próbálkozásban, ahogy a maradandóság jeleit vési abba az érzelmi és verbális anyagba, amely a maga során szüntelenül figyelmeztet az elmúlásra. „Görbe/ ásóval őszi udvaron / jeleket írok körbe.” (*Mélyre ások*)

A serdülőkorú ifjú először Benedek Elek *Cimborájában* publikál verseket és fordításokat, majd tizenkilenc éves korától a korszak fontos lapjainak, folyóiratainak (*Ellenzék, Erdélyi Helikon, Pásztortűz stb.*) lesz munkatársa, 1928 és 1938 között jelenteti meg versesköteteit, (*Leselkedő magány, Nagycsütörtök, Az angyalok cíteráján*) amelyekből az utolsó már posztumusz kötet lesz, hiszen alig harmincegy éves, amikor meghal, nos ez a költő, aki a szemünkben mindörökké fiatal maradt, jól tudta, hogy „Túl minden jelzón és rendeltetésen / meglapul a dolgok lelke, / a kérlelhetetlen bronzsötét / egyetlen lényeg” (*Túl a formán*).

Felfedni ezt az „egyetlen lényegét”, ez volt az ő hivatása. Dsida a legapróbb, látszólag jelentéktelen dolgok és lények szerelmese, az önmagában és a világban egyaránt észlelt fenyegetettségérzés ellenére is tudta: „A világ nagy virágkelyheiben / gyöngyös borként csillog az élet” (*Nocturno*). Ebből fakad a jelenlét érzése, lelkes, együttérző, résztvevője mindennek, amit verseiben megörökít. E nagybeteg ember költészetében a lét, a dolgok dicsérete természetesen nem túltengő vitalitásból fakad. Nem az életkedvtől duzzadó természet terjeszkedik, és éneklit tulajdon dicsőségét. Inkább fordított depresszió, csak azért is elragadtatás.

A lét és a létezés dicsérete helyenként antik bukolikákat idéz: „Mily szép a nyáj. / Láttad már nagyszerű hömpölygését? / gyapjas háta fehér hullámain / homéroszi mezőkön?” (*Szomorú pásztor*). Híres verse, a „lírai riport öt fejezetben” alcímet viselő *Kóborló délután kedves kutyámmal* a lét nagyívű megéneklése. „Őszintén megdicsérrük az egész világot” című részletében az érzékek ajándékát dicséri: színek, illatok, ízek, hangok: „Áldom a hang szent élvezetét is: a fák susogását, / ég morajos döngését, záporosó zuhogását, / kis verebek csipegetését, nagy motorok dohogását/ nők csacsogó fecsegését, pajkos ebek csaholását, / füрге lovak dobaját, társzekerek robaját és / zongora mély akkordjait este...” Dsida szerelmi költészete szintén tele van túláradón érzéki utalásokkal, bár a paradicsomi élvezetek sűrűjében időnként érezni lehet a halál szárnyának hideg suhogását. „Ó, nincs szebb a világon, mint a fehér, üde lánytest / lepletlen ragyogása a hullámzó levegőben, / lombkoronák résén mikor átüt aranyhalovány, rest / nyárnap fénny és combra, kebelre folyik le merően, / míg a sötét részekre olív reflexet az árny fest.” (*Miért borultak le az angyalok Viola előtt?*)

Sötét megérzések uralják a halálközeli borzongások verseit. A magányos költő időnként úgy érzi, összeesküdtek ellene a tárgyak: „Olykor esetlen úgy érzem, a tárgyaim / visznek, mint rohanó, emberi tömkeleg, melyből lépteimet menteni nem tudom / s rábírom magam lehuny / szemmel, félig alélt testtel: akárhová / megy, sodorjon el – és néha belémnyilall / sejtelemszerűen, hogy botor út ez út, / végromlásba, halálba visz.” (*Harminc év közelében*)

Az elmúlás máskor titokzatos, mintha természetfeletti lény hirdetné félelmetes rítusokkal, akárcsak Radu Stanca verseiben: „Éjszaka meglátogat / egy fényes, szárnyas ifjú. / Mosolyogva viszi előre / fehér ujjával az óra mutatóját.” (*Messzire jöttem*)

A thanatikus hajlam síri jelenetekben érhető tetten: „Nyújtott énekkel, teveháton / ügetnek velem / remegő sugár-szőnyegen / Fáraók örök sírja felé.” Helyenként a halál e díszleteit, az elmúlás egész metafora- és szimbólumrendszerét felfüggeszti a sors, az elhivatottság békés felismerése: „Amint jó volt hozzám a bölcső, / tudom, hogy jó lesz a koporsó.” (*Tíz parancsolat X.*)

A melankólia ködén túl, azt elosztatva és tulajdon gyöngeségét is legyőzve a költő hihetetlen kifejezési erővel rendelkezik. „Hallgatnék magamat keresve, / lelankadva egy félbenmaradt versre...” – így láttatja önmagát. A valóságban versnyelvét ritka pontosság jellemzi, a képek koherens rendszerré állnak össze: a költő legyőzi az emberi gyengeséget. A *költő feltámadása* című verse egyébként a megdicsőülés lírai tablója: „És akkor / lám, fölemelkedik / Ő. / Ajtóhoz tántorog / és kimegy Ő. / A tártólú fenyves alatt / mellébe özőnlík / a hús levegő, / meghajlik a szirti fenyő, / a sok suhogó / fatitán.”

A Dsida-versekre általában jellemző elégikus hang nem zárja ki az átmenetet a panaszból az elragadtatásba, a vallomásból a lírai elmélkedésbe. Költői eszköztára nem különösebben gazdag, de néhány, gyakran használt akkord sokáig visszahangzik az olvasóban. Magánlíra, olyan költészet, amely nem emelkedik különösebb magasságokba – mondták róla igazságtalanul, mert azokon a pontokon, ahol a jól adagolt pátosz megtalálja a maga kifejezési formáit, tökéletessé válik.

Az angyali ifjú, ahogy kortársai szokták felidézni Dsida alakját, a kezdetben csupa fiatalos lelkesedéstől égő, játékos, kecses versek költője, magát a transzcendens szépséget, a csodát próbálja versbe önteni. Verseiben a katolicizmus sosem válik dogmatikussá. Nem hittételeket versel meg, hanem a titkok síkjára való átjárást keresi tétován. Tudjuk, hogy Dsida jól ismerte Lucian Blaga verseit. Ismerős volt számára a Blaga orfikus költészetét jellemző titokzatosság is, amely beavatást igényel, ugyanakkor mégis elutasítja a csoda időszerűtlen megnyilatkozásait. A titok Dsida költészetének is lényeges szerkezeti eleme.

Már az 1928-ban, huszonegy éves korában publikált első kötetében is ott vannak a „kérlelhetetlen, bronzsötét egyetlen lényegre”, a dolgok jeleken és tárgyakon túl rejtőző „lelkére” való utalások. A *Túl a formán* című versben a szó a névvel való kapcsolatában jelenik meg. Ebben a nominalista világegyetemben a szavak keresik a költőt: „megölel láthatatlan karjuk / s úgy ringok el a titkok titkán, / mint az anyám ölén.”

A keresés komolyságát, a mélységek felé való ereszkedést már a kezdetektől fogva behelyettesíti a titkokkal való bizalmas kapcsolat. A költő néha játszik, például Csokonait idéző fiatalos-játékos verseket ír. De a különböző, hol Kosztolányi könnyed, á la maniere lélekelemzéseit, hol az éles, expresszionista üvöltést idéző hatások egymásra tevődése nem képes elnyomni a Dsida-költészet szelíd, elégikus-meditatív, játékoságában is melankolikus alaphangját. Korai verseire még a szétfolyó pátoz jellemző. De még szónoklat közben is („s a pólusoktól az egyenlítőig / zokog az Ember” – *Sorsokat írok*), miközben apostoli, főpapi szertartást végez: („Legyen áldott a bánatosan forgó / kevés jót adó világ,” – *Legyen áldott*), mintegy *bas continuu* áttetsző, monoton dallama kihallható az igazi költő hangja. Ez a dallam fogja uralni a korai halált halt költő „érett kori” verseit. Dsida lírájának zeneisége többretegű. Nem téveszthető össze a leegyszerűsített, alapelemekre redukált beszéddel, sem a szándékos banalitással, a „költői nyelv” ellen lázadó képromboló avantgárdok hétköznapiságával. Ez a nyelv felel meg a lírai anyag ártatlanságának, a gyöngéd kis történeteknek, a régi Fiorettik naiv báját idéző franciskánus tisztaságnak. A költő nem deklamál, csak halkan, sotto voce dúdol egy dallamot: „Egy búcsúzó fecske átsuhan / házunk füstje fölött. // Csak ennyi volt” (*Egy fecske átsuhan...*).

Stilizált pásztoridilleket vázol fel könnyedén. A gesztus lassú, mint a bukolikus rituálékban. A költői dallam nyugodt ritmusa andantét vagy békés largót jelez. Az apró rusztikus jelenetek, nagy vonalakban idézett események parabolikus szerepet játszanak: „Lassú tisztafehér barmok nyomában / békén füstöl a por. Pásztorlányka / – szégyenét rebegőn – a kútra hajlik.” Természetesen a pásztor alakja szimbolikus jelentést nyer (*Szomorú pásztor*). E parabolák világát bibliai egyszerűség és komolyság jellemzi. Leggyakrabban belső tájakat idéz fel. Az, ami a versek képzeletbeli tájain történik, csaknem mindig személyes érzelmek megfelelője. A *Halvány borús táj*ban a szív és a víz zenéje egy identitássá olvad: „Hús hallgatás és hű mosoly. / Fehér ruhába öltözünk. / A tiszta szív derűs dalát / csobogja kiunt a lassú víz.” Állandó analógiás kapcsolat van a bukolikus természet és az elmélkedő lélek között. Mindent átítat a tisztaság. Törekeny dolgok, ártatlan lények világából származnak a képzeletbeli motívumai, metaforái. Nincs benne semmi édeskés, holott lépten-nyomon olyan kifejezésekbe botlunk, mint: „almavirágok”, „ficánkoló bárányok”, „piciny bölcső” (a belső béke helye), „szamóca-szaga” van a vallomásoknak, a szavak „kanári-raj” stb.

Dsida gondosan kidolgozott költészete ennek ellenére nem naiv. A költő, aki egyik versében magával a megfeszített és feltámadt Megváltóval azonosul, túlságosan is tisztában van küldetésével ahhoz, hogy megengedje magának a szabad, ártatlan játszadozás luxusát. A formai pontosságra való törekvés a vállalt költősors szellemével keveredik. Képzeletében a költő magányos, másokkal való azonosulásra áhítózó lény. Az egyszerű vándor ferences képe több lírai önarcképében is megjelenik, például: „Vándor voltam, koldus, / vándor, mint a golya. / Kurjongattam olykor, / Isten csavargója. // Úti feszületnél / mindig csöndes lettem, / bozontos kutyámmal / álldogáltunk ketten.” (*Jámbor beszéd magamról*)

Dsida emberi-emberfeletti verseit uraló vallásosság a vallomásos lírának abba a személyes-érzelmes vonulatába tartozik, amely Verlaine-től Francis Jammes-ig tart, és amelyik távol áll az egymással ellentétes vonzalmak közt tépelődő lélek baudelaire-i

harcaitól, vagy a rejtőzködő Istennel vitázó Arghezi-Zsoltárok világától. Dsida *Tíz parancsolat* című nagy versében a törvényhozó Istenség az ember „távoli társa” és „örök barátja”.

Ebből a „barátságból” fakad a Dsida verseiben mindvégig jelen lévő közösségigény. Nem szenved a magánytól, és nem is keresi. Ahogy a közösséget sem. Időnként újra és újra megfogalmazza a testvéri közösség iránti vágyát. A zarándok megutálja az egyedülélést és bevallja: „Körülnéztem: szerettem volna néhány / szót váltani jó, meghitt emberekkel, / de nyirkos éj volt és hideg sötét volt, / Péter aludt, János aludt, Jakab / aludt, Máté aludt és mind aludtak... /”. A költő magánya többnyire már-már a szerzetesi elmélkedés állapota, a léttel való boldog egyesülésé. Számos verse, többek között a mindennapi hősiesség apológiája, az *Amundsen kortársa* igazolja, hogy Dsida érzékeny volt embertársai igényeire és szenvedéseire, hogy magánya nem az önző művész elefántcsonttornya. Mert verseinek vágyott transzcendenciája sosem az *odaát*ban, a világtól való elzárkózásban gyökerezik, hanem ember és világ *ideátj*ába. A transzcendens különböző formái csupán a világ egy másik, tisztább arcát mutatják.

(fordította: Vallasek Júlia)

Bence Erika

Egy „későszeccsessziós” vajdasági magyar térregény

Szenteleky Kornél: *Isola Bella*

(*Kiadások*) A térségi kisebbségi irodalom szervezőjeként/teremtőjeként („vajdasági Kazinczy”¹-ként, „irodalmi nagyapa”²-ként) számon tartott, de az irodalom műfajai terén alkotóként is jelhagyó Szenteleky Kornél *Isola Bella* című második és egyben utolsó regénye 1929-ben íródott; a szerző négy folytatásban közölte a *Vajdasági Írás*³ lapjain, de könyv alakban – kiadói érdektelenség folytán – csak 1931-ben, az Erdélyi Szépművészeti Céh kiadásában látott napvilágot Kolozsvárott. Újvidéken posztumusz adták ki 1944-ben, majd 1993-ban a Forum Kiadó *Hagyományaink* című sorozatában a szerző egybegyűjtött novelláival együtt, ezeknek – a *helyi színek* elméletét reprezentáló – kontextusában/hatósugarában jelent meg ismét. A regionális magyar irodalmi kánon szempontjából is *peremlétben*, sőt, a peremhatáron kívül – hiszen az írói ténykedést az irodalomszervező kultusza szorította háttérbe – elhelyezkedő regény 2004-ben a budapesti Eri Kiadó gondozásában egy (szerelmi) regénysorozat harmadik darabjaként látott napvilágot váratlanul. A mű újraolvasását és -értelmezését ez a mozzanat váltotta ki.

(*Létrejöttének irodalomtörténeti pillanata*) A húszas-harmincas évek fordulópontján az *Isola Bella* megírására és megjelenésére a térségi kisebbségi irodalmi reprezentáció hiánykontextusa és egy még csak konstituálódó irodalom hagyománykereső tendenciái hatottak. 1918 után a térségi irodalom az egyébként is centrális és regionális körökre osztott magyar irodalom egészén belül végérvényesen és egy ideig áthidalhatatlanul peremre szorult.

1929-ben, amikor Szenteleky Kornél regényt ír, még várat magára az első vajdasági magyar novellaantológia, az *Ákácok alatt*⁴, noha 1924 után, a számbavétel, a sorrendezés és a lehetőségek felmérésének igénye létrehozta – irodalmi értékét tekintve kétséges – *Vajdasági magyar írók almanachja I.*⁵ megjelenését követően több, elsősorban irodalompolitikai szándék életre hívta antológia⁶ látott napvilágot, amelyek köré nemcsak kritikai értékelések, de – a konstituálódó irodalom létét tagadó-igazoló – polémiák⁷, sőt elvi pálfordulások (pl. Dettre János vagy Szenteleky meggyőződésváltásai⁸) sora fonódik. Szenteleky a regény létrejöttét megelőzően már túl van a vajdasági magyar irodalom létjogosultságáról Dettre Jánossal⁹ folytatott vitáján, akinek véleményével szembehelyezkedik ugyan, de azt – Utasi Csaba szavaival élve – a „tagadva afirmálás”¹⁰ jelenségeként kell felfognunk. Ez a vita gyakorlatilag a „vajdasági Kazinczy”¹¹ szerepébe helyezi, és a helyi színek elméletének indukáló momentuma.

(*Hagyomány és örökség*) Bori Imre Szenteleky-monográfiája vonatkozó fejezetében a regényről mint lírai útirajzzal (piktúrával) összefont „regényes történet”-ről, egy „bo nyolult romantikus lélek”¹² teremtette sziget-legendáról beszél. Vajda Gábor a „szim bolista és romantikus-szecessziós örökség” továbbfejlesztését látja megírásának mi kéntjében, ugyanakkor nem tartja teljesnek, azaz „az avantgárd szintetikusabb kifeje zésformájá”-nak¹³. Tehát a századvég irányzataihoz való odafordulás jegyeit a műben mint hagyománykereső/teremtő effektust, míg „a hely” metaforikus jelentésmozzana tainak szövegteremtő erejét mint új irodalmi beszédmódot kell/lehet azonosítanunk. Értelmezésünk szerint azonban a „romantikus-szecessziós örökség” – melyet Vajda szerint az író „a valóságfeltáró realizmus szószólójaként sem volt képes egyéni írásgya korlatában teljességgel elvetni”¹⁴ – Szenteleky életművében nem elsősorban az irodal mi irányzat nyelvhagyományának követését jelenti, hanem létfelfogást, életérzést és magatartást. Mint ahogy a szecesszió sem csupán „az utolsó nagy stílus”, hanem szin tézisteremtő nagy mozgalom, amely – Bela Durancit idézve – „szétfeszítette minden alkotói műfaj tradicionalizmusba csontosodott héját önmaga furiozus formálásával. Leginkább azonban az önmagával szembeni ellenálláshoz járult hozzá; az alkotói fé kezhetetlenség erőteljes ébredését ösztönözve, kiváltotta az alkotóknak a kánonoktól való irtózását. A felszabadult energia mindent átfogó alkotói mozgalomként söpört vég ig a huszadik századi színtéren. Csupán a szintézis példáit hagyta maga után mara dandó kihívásként, annak jeléül, hogy az ember mindig az egyén és a közösség össz hangja, a különbözőségek egysége után vágyakozik.”¹⁵ Az *Isola Bella* világának szinté zismegjelenítő effektusai, mint amilyen a táj és az ember, a múlt és a jelen, a hagyo mány és új alkotás jelentéseinek összefüggései, a művészetek együtt szerepeltetése és értelmezése, interdiszciplináris és -textuális vonatkozások, a metaforikus beszéd, illet ve a nyomokban-jegyükben kirajzolódó új emberkép és világértés egyformán arra a harmonizáló magatartásmintára és világtapasztalatra utalnak, amelyet a szecesszió művészeti irányzata és mozgalma közvetített a befogadó felé.

A térbeli alakzatok (pl. a sziget mint a körülhatároltság és kiemeltség helye, a lent és fent alternatívái, a kívül-belül perspektívái, a távolság képzetei etc.) jelentésképző szere pe ugyanakkor az időbeliség karakterisztikái feletti térdominanciára utal a műben, a tér regények típusához közelíti. Abban a térségben, melynek talajából, annak „ellen (táj)képeként” nőtt ki Szenteleky regénye, a szecesszió legjelentősebb építészeti alkotá sai a XX. század első két évtizedében keletkeztek. Az ugyanezen világban gyökeredző szecessziós Csáth-novellisztika is a tízes években zárul. Ugyanakkor Farkas Béla¹⁶ (1894–1941) festőművész, akinek élete a szecesszió manifesztatív megnyilatkozása (Ba lázs Béla¹⁷ írt róla naplójában, amely szövegrész önmagában is egy frappáns szecessziós kispróza) a húszas években alkotja remekeit. Szenteleky *Isola Bella* című regényét e világ értés esszenciális tapasztalatait összegező – az irányzat lefutásához képest – „késősze ccessziós” térregényként értelmezem.

(*Kép és táj*) Saját opusán belül lírai prózájával, költeményeivel, irodalmi leveleivel, de mindenekelőtt 1926-ban írt *Sorrentói napló*¹⁸ című novellájával mutat analógiákat, szöveg vagy gondolati megfeleléseket 1929-es regénye. Bori Imre¹⁹ ez utóbbi szöveget „összö veg”-ként, az *Isola Bella* közvetlen prózaelözményeként értelmezi, ahol a később regény szerűen kibontott sorsképlet (jellegzetesen művészsors) csak egyetlen aspektusát, a mű vészi pálya kettétörésének tragédiáját helyezi középpontba az elbeszélő. Az *Isola Bella*ban ez a frusztráltság már egy sok összetevős viszonyrendszerben értelmezhető: a társadal mi-történelmi tér determináló ereje, a látszat és a valóság ellentmondásai, a művészi al kotóerőbe vetett hit megtörése, a vágyott harmónia és szépségeszmény elérhetetlenségé nek felismerése rajzol – elsősorban lélektani értelemben – tragikus sorsképeket. A szerep-

lők: Szabolcs a dekadens bácskai író, Inge, az eszményeivel meghasonlott dán munkásmozgalmi aktivista, Jeanette, a nagy reményű, de betegesen érzékeny francia énekesnő, sőt, a túlfűtött, érzelmes, s vágyai-érzelmei kiteljesedésében a konvenciók által gátolt Lucie sorsa is e hálózatos összefüggésben alakul, tart valamely végkifejlet felé. Elbeszélhető élettörténete – Bori Imre szerint – csak Ingének van: „»értékes lelke« a regénynek, egyúttal »kemény, hívő ember«, aki a nemzetközi munkásmozgalmak makacs katonája, de amikor Szabolccsal találkozik, a lelke mélyén már politikai kételkedő. Alborgban, egy dániai kisvárosban született 1903-ban, egy »nagy, csúnya emeletes házban«, ahol még három lánytestvérével és a fejfájással gyötrődő, fejét mindig borogató anyával él.”²⁰ Ugyanakkor a legárnyaltabb és -bonyolultabb képet/képletet – úgy vélem – mégis Szabolcs élete rajzolja fel erre a szicíliai nyaralóban létrejövő páneurópai léttablóra. Közösségi és egzisztenciális válság, egyes megjegyzései és utalásai alapján arra következtethetünk, hogy mindenekelőtt alkotói mélypont és társadalmi elégedetlenség űzi Szicíliaira, ebbe a – sziget mivoltából következően – elhatárolt, elvont világba: „Aludni, pihenni, és nem gondolni az elhagyott kötelességekre. [...] Ki törődik már a lappal, a telefonnal, meg a vezércikkkel? [...] Hiába keresik most a szerkesztőségben: nincs otthon. Nincs otthon...”²¹. Árnyoldalai a varázslatos sziget nyújtotta élmények hatására felnagyítódnak, ezért az otthon képe ellenképként/tájként bontakozik ki előttünk: „...felhős ég alatt csoszognak a fanyar arcú emberek. Örömtelen lelkek ögyelegnek a csúnya, sáros utcákon a nyirkos falak mentén, valaki tán hurkot készít magának a padlásgerendán ... Gazdasági válság ... görnyedt, ráncos emberek ülnek az íróasztalok mögött, ha a telefon megszólal, úgy gorbombán és kelleetlenül kiáltanak bele ... nyűg, durvaság, türelmetlenség ... gonosz szándékok botorkálnak az agybarázdákban. A nyiszlett akácok talán még nem is rügyeznek, a rózsák megint elfagytak a télen ... A Szépség messzire kerüli azt a lomha, szenttelen tájat, mint nótás nászhajó a leprások szigetét.”²² Viszont a *szép sziget* jelentette ezoterikus világról szecessziós álomképet fest az elbeszélő: „A csillagszemek szinte lázasan csillogtak a párás levegőben. Szegfű- és jázminillatok keltek útra az éjszakában, és úsztak, úsztak tovább, mint fülledt nyári álom. Innen-onnan újabb illatok kapaszkodtak fel erre az álomhajóra: sárga violák, bíbor imolák, felnyílt szemű hajnalkák, ájult fejű rózsák, büszkén nyújtózkodó jácintok, kába tubarózsák és nőszirmok küldték szét csókos leheletüket. A fülledt, illatfűzéses álomhajó lassan úszott tovább és tovább a pálmafák és ciprusok felett, majd süllyedni kezdett a tenger felé.”²³ Vagy: „A csillagok egyre lázasabban, veszettebben csókolták fényüket a tengerre, a kószáló illatok szárnyaira és Inge szép, szelíd homlokára.”²⁴ A virágszimbólumok mint a népi díszítőművészet elemei, illetve az ezoterikus és orientális motívumok (pl. nap, félhold, csillagok etc.) a szecessziós díszítőművészet és festészet formavilágát jelölik, mint ahogy az irodalmi szecesszió nyelve is e szimbólumokkal telített (pl. a kertmotívum Csáth novellisztikájában). Ugyancsak meghatározó vonása a szecesszióknak az említett jelek közé elhelyezett leányalak vagy női akt. A Szentelekly-regényt olvasva a – nemcsak képzőművészeti vagy alkalmazott művészeti irányként, hanem életformaként²⁵ is megnyilatkozó – szecesszió jelenségei idéződnek fel a befogadóban, a mű létrejöttének térségében otthonos olvasó pedig konkrét motívumanalógiákat is meg tud jelölni, mint amilyen a szabadkai Raichle-bérpalota „félholdon ülő nőalakja”, Aczél Henrik²⁶ vagy Farkas Béla festészetének motívumai: „A szecesszió képzőművészetének igen kedvelt témája volt a tánc, s gyakran ábrázolták a következő formula szerint: lányok a természetes környezetben, vízparton, fa alatt vagy virágos réten heves körtáncot járnak, hajuk és ruhájuk örömittasan lebeg. Ezt a reneszánsz óta ismert ikonográfiát szecessziós stílusban látjuk viszont a *Jugend* című lap címloldalán, amelyet 1897-ben készített Ludwig von Combusa, Hans Kristiansen 1900-as faliszőnyegén, amelynek *Tavaszi körtánc* a címe, Zichy István 1905-ben festett *Hunor és Magor* című fest-

ményén és Aczél Henrik olajképén is, amely a *Tündérek tánca* (1904) címet viseli (...). A *Tündérek tánca* ambivalens jellegének gyökerét egyrészt abban a néphitben kell keresnünk, miszerint a szép nők, vagyis a tündérek táncolnak, másrészt viszont arra az ősi hitre vezethető vissza, hogy a tánc a lélek mozgásának térbeli kifejeződése, vagyis mágikus cselekedet, amelynek célja, hogy a test minden részének összehangolt ritmusban történő mozgása harmóniát alakítson ki a föld és az ég között. Ilyen értelemben teljességében szecessziós témáról van szó, csakúgy, mint ábrázolásmódjában: paradicsomi szépségállapot, irreális és időtlen, ami szintén közös ideálja volt az ebben a stílusban alkotó művészeknek.²⁷ A regény paradicsomi szépségállapotot kifejező – lélektani értelemben – mágikus helye sajátos öntükröző eljárással, a sziget a szigeten téralakzat létrehozásával jön létre. A taorminai öböl közelében ugyanis egy jelentéktelen, de a szereplők képzeletében csodálatossá változó sziget, az Isola Bella helyezkedik el, amelynek Szabolcs és Inge ideiglenesen – a dagály következtében – foglyaivá válnak, s ahol életük legjelentősebb érzelmi és szellemi metamorfózisát élik meg. A nagyobb fokú átalakulások Inge lelkében zajlanak le. A munkásmozgalmi eszmékben hívó, forradalmi beállítottságú, öntudatos nő szerepéből (bár az eszmék és gyakorlati megvalósulásuk közötti ellentmondás már korábban is kétségeket ébresztett benne) a Szabolcs hirdette, mindent átfogó szeretetszeme hirdetőjének szerepébe lényegül át, intellektuálisból intuitív Éva-nővé, az új élet kihordásának lehetősége által determinált, a szophiai öntudatot feladó Mária-nővé (a Szophia–Mária párhuzam²⁸!) alakul. E metamorfikus nőalakzat megrajzolásával az író ugyancsak a szecesszió alkotóházában ténykedik. Szabolcs és Inge szerelmének meglehetősen hétköznapi története egy varázslatosan színgazdag és dinamikussággal telített *képes albummal* ötvöződik; az egysíkú eseménykort a tájleírás mozgalmas többértelműsége formálja művészié.

Az *Isola Bella* saját opuson belüli analógiás vonzatkörének középpontjában a *Bácskai éjjel* című költemény helyezkedik el. A párhuzam a kifejezett tájélmény metaforikus szintjén érvényesül legteljesebben. A verset értelmező Thomka Beáta²⁹ szerint „tartószlopát” az egyenes és a hullámos (görbe) vonal, a mozdulatlanság és a mozgás ellentéte jelenti. A bácskai síkfölddel szemben, ahol „a józanság egyeneseket húz”, a felidézett impresszionista Van Gogh-kép „lángoló vonalai”, a hullámos, tört vonal jelenti az ellentétet. Az *Isola Bella* irodalmi tájképeiben/tájképellentéteiben is a bácskai „lapos sík” szimbolizálta szellemi sivárság („Kicsinyes, verébfejű emberek. Önzés és settenkedő rosszindulat. Lomha, szürke napok, melyek üres tarsollyal, szenttelen arccal kullognak a temető felé³⁰”) és a hátborzongatóan szépséges Etna-kép szublimálta szenvedély és hártatlanságérzés („Most érezte és értette át talán először az olasz »aria« kettős jelentését. Dallam és levegő. A fények zenéje!”³¹) képez antinómiát: a műveletlen/ művészetellenes Bácska, illetve az európai kultúra bölcsőjeként aposztrofálódó Itália világhértése feszül egymásnak.

Nemcsak Thomka tanulmánya, de mindkét Szenteleky-monográfia is említést tesz a *Varázshegy*-párhuzamról. Thomka: „A disznóhizláló, százlános gazda, a pöffedt hasak horkolása és emésztése azonos képzetkörbe tartozik a »táj«, »e« táj egyenességével, s hasonló asszociációmezőt ébreszt, mint Thomas Mann *Varázshegyének* »síkföldje«. A tespedtség vizuálisan abból az egyenesből következik, amely a bácskai tájat kifejezi.”³² Bori Imre a szicíliai sziget varázssziget mivoltát hasonlítja a Thomas Mann *Varázshegye* kifejezte térélményhez, amely a különállóság, az elhatároltság jegyeit viseli magán. Akár a Mann-regény hősei, az *Isola Bella* szereplői is betegek, a szigetre gyógyulni jöttek (Inge gyenge tüdejét, Jeanette idegi gyengeségét szeretné gyógyítani, míg Szabolcs a világ iránt érzett csömörétől szeretne szabadulni), s a „szép hely” élménye a másként látás és érzés (sőt, a szónoki és a metaforikus beszéd) képességével ruházza fel őket.

Nagyon sokféle benyomás éri őket, miközben a dolgok és jelenségek új értelmezést nyernek. Az összövegnek tekintett *Sorrentói napló*ban még a halál jelentése is módosul, a halálosan beteg énekesnő az „ezen a szép földön szépen lehet meghalni”³³ gondolatával vet véget életének. A „földi paradicsom-képzet”, amely Szicília földjén keríti hatalmába a nyaralókat, a Szép Szigetre vetődött szerelmespár képzetére még erőteljesebben hat, minék következtében egyáltalán nem észlelik a lakatlan kis sziget jelentéktelenségét. Sajátos módon, elhomályosult látásuk nem az elhatalmasodó szerelmi érzés, hanem a természettel való feltétlen azonosulás, a természetközelség élményéből fakad. A szerelmi szenvedély teremtette őszi álomtáját – mint egy jövődő találkozás színhelyét – Lucie képzelete varázsolja Szabolcs szemei elé: „A szőke víztükrön aranyvörös cseppek úsznak, csónakáznak. A túlsó parton egy hatalmas nyárfák áll, melynek levelei olvadt rőt színekben lángolnak. Sohasem láttál még ilyen nyárfát! Ezer és millió vörös levél remeg a gigászi koronán, melyek fájdalmas hintázással hullnak, egyre hullnak a folyó tükrére, mintha kábult aranypillangók szédülnének le az égből. A folyó néha oly sima, mint az álmok tava, és szelíden őrzi, ringatja a föléje hajló fák őszi fájdalmait. Ezüstszerű fűzfák, sápadt platánok, kénsárga szilfák, bágyadt, barna tölgyek, ájultzöld almafák, rozsdás páfrányok, zizegő sások szegélyezik a folyópartot, és közöttük, mint királynő, magasan és fenségesen áll az aranyvörös nyárfák...”³⁴ (Csáth Géza *A varázsló kertje* című novellája „a magyar szecessziós irodalom legszebb virágoskertjé”³⁵-t festi le előttünk. Szenteleky idézett természetleírása a „későszecesszió” magyar irodalmának legfestőibb ősz-képét vetíti elé. Lucie a modern festészet előhírnökeként számon tartott Corot „ezüstlelkű” festményeire utal beszédében mint e természetérzés legteljesebb vizuális megvalósulásaira: „Csak Corot tudta megfesteni a fontainebleau-i őszyök lelkét.”³⁶)

Lucie az intellektuális alapú Inge-szerelmmel szemben az érzékiséget kínálja fel a férfi számára. Amiért Szabolcs sorsa mégis Ingeével fonódik össze végérvényesen, az annak a felfogásnak a következménye, miszerint az érzelmi szertelenség kevésbé alkalmas az általa megrajzolt – a mindent átfogó szereteten és elhivatottságerzeten alapuló –, a világhoz harmonikusan kapcsolódó új magatartás és embertípus megvalósítására, illetve „kihordására”, „kinevelésére”: „Így indult el két összesimult lélek az új élet és az új, tökéletesebb ember felé.”³⁷ Az *Isola Bella* tehát a műfaj klasszikus értelmében nem szerelmi regény; a szerelem itt egy új világértés és -tapasztalat „termőtalaja”. Bori Imre szerint „olyan próza-Paradicsomra kell gondolnunk, amelyben nem játszódik le ugyan az Istenlátás, de a modern Beatricével való találkozás lejátszódik...”³⁸

(*Művészetek együtt*) A regény valamennyi szereplőjére az önpusztítás szecessziós magatartása jellemző. Ennek pontos láttelejét önti szavakba Jeanette, a francia énekesnő: „Mi tékozlónak születünk... Ez faji és családi tulajdonság nálunk. A dédapám a vagyonát tékozolta, nagyapám mérnök volt, és ötleteit névtelenül, pénztelenül szórta szét a harmadik köztársaság felépítésénél. Apám tudásával könnyelműsködik. Én pedig a hangba öntött lelketem tékozlom el.”³⁹ De „tékozló” Jeanette húga, Lucie is, aki „úgy érzi, hogy nagyon gazdag érzésben és szenvedélyben”⁴⁰, ezért szerelmét tékozolja el. Inge az alapvetően érzékeny, mély beleérző készséggel megáldott lány tőle idegen eszméknek rendeli alá ösztönös lényét, míg Szabolcsot spleen keríti hatalmába. Valamennyien boldogtalanok, s – akár a Thomas Mann-regények hősei – a művészetek irányában mutatnak kifejezett érzéket, érdeklődést. Ennek formai megnyilatkozásait a klasszikus narrációt megtörő napló- és levélbetétek (Inge irodalmi megformált-ságú naplójáról és Szabolcs filozofikus igényű leveleiről van szó) jelenlétével és az idézés különböző eljárásaival (explicit és implicit intertextuális vonatkozásokkal) azonosíthatjuk.

A művészetek együtt szerepeltetése a regény köré bonyolult intertextuális hálót von, amelynek szecessziós jegyei abban ismerhetők fel, miszerint egyszerre merít a klasszikus művészeti világörökségből és a nemzeti hagyományokból; ezek harmonikus egyesítése által teremt új értéket (szecessziós szintézist). Pl. a flamand Mellaert úr a klasszikus operairódom darabjait adja elő, de új hangszínnel gazdagodik előadásmódja, amikor nemzete dalaiból mutat be egy csokorra valót. Hasonló alkotói helyzetben láthatjuk a korábban csak korrepetánsként színre lépő Szabolcsot, amikor magyar népdalokat játszik zongorán, s az átélhetőség kedvéért szövegkommentárokkal kíséri őket. A „magyar ugar” mozdulatlansága és elmaradottsága a „mítoszok földjeként” értelmezett Szicília dinamikus gazdagságának tükrében látható és értelmezhető.

A nyelvköziség szöveghegyeit a panzió lakóinak többnyelvűsége teremti meg. Az irodalomköziség alakzatai legtöbbször e kulturális és nyelvi sokszínűségben folytatott – művészi alkotásokról és társadalmi eszmékről szóló – viták közegében jönnek létre. A világbéli szerepekről, koreszmékről vitatkozó Szabolcs beszédének szövegterében kétségkívül ott van Fichte vagy Julien Benda műveinek olvasata. Vajda Gábor⁴¹ a regény jelképrendszerében (pl. Etna, Szép Sziget) Hölderlin-hatást, illetve babitsi szimbolizmust vél felfedezni, de Vergiliustól Thomas Mannig találunk idézett szövegtörödeléket vagy felismerhető áthallásokat a mű bonyolult szövegekői hálózatában. A különböző filozófiai tanokról vagy az ókori szobrászat remekeiről szóló magas színvonalú beszélgetések/szónoki megnyilatkozások, illetve Jeanette átlényegült művésziséggel előadott áriái a panzióbeli társalgóterembe kívülről beszüremelő kétes értékű szövegekkel és zenéjükkel (pl. olcsó táncdalokkal, utcai muzikusok zenéjével), sőt atonális hangokkal (pl. számárordítás) kerülnek ellenpontoszó kapcsolatba. A kultúra-, illetve szövegköziség itt az értelmi-érzelmi kettősség nyomatékosításának, az intellektuális elhivatottság és az érzelmi feltöltöttség egyidejűsége jelölésének szerepét tölti be.

Az *Isola Bella* legerőteljesebb intertextuális vonzata a regény mottójával és kompozíciójával is jelölt Dante-mű, az *Isteni színjáték*. A Dante *Paradicsom*ából vett idézet Csányi Erzsébet szerint „a mű indító térképzeiteit a mennybéli magasságokhoz köti”⁴². A szereplők utazásának/útjainak iránya is lentről felfelé haladó mozgást mutat (pl. a Castello csúcsára, a Szép Sziget szikláik között húzóódó ösvényen etc.). Ezt a regény harminchárom fejezetre osztott szerkezete nyomatékosítja, amelynek középpontjában az öntükröző rezümeként is értelmezhető *sziget a szigetben* fejezet áll. E viszonyrendszerben a sziget-élmény a dantei *Paradicsom*-képzetet hívja elő, sőt, mint egy modern Beatrice, Szabolcs életében Inge az útvezető („én fogom vezetni magát, az idegent”⁴³). Igaz, nem a „pokol kapuja” értelemben (inkább rousseau-i gondolatokra visszavezethetően), de a szigetre lépés az elhatárolt területet jelképező kapun történő belépés tétével egyenlő. Felmerül a kérdés, a paradicsomi *Isola Bellának* van-e ellenképe, pokol-alternatívája a regényben. Ehhez néhány sorközi utalás (Szabolcs a megérkezése pillanatában arról érdeklődik a padronétól, hogy „meg lehet-e Öt látogatni”⁴⁴) és egy zárójeles megjegyzés („Valahol egy kopár, vulkanikus szigeten a deportált foglyok már régen aludtak...”⁴⁵) vezet bennünket. A pokol a sziget mikrovilágát körülvevő faszálódó külvilágban nyilvánul meg, illetve – érzelmi szinten – azt a térvilágot (a „lent” elmaradottságát) jelöli, ahonnan Szabolcs érkezik a földi paradicsom szigetére. (Bori Imre megfejtése értelmében a nagybetűs *Ő*, aki felől Szabolcs szabadkőműves társától érdeklődik, Domizio Torrigiani. Ehhez az értelmezéshez Szenteleky 1929-es, *Testvéri köszöntő* című, Torrigianinak ajánlott költeménye nyújt alapot.)

(*Új életforma – új ember*) A regény „mennybéli szint”-je a jövőbe vetül: Szabolcs és Inge az új élet és az általa megvalósítható új létforma ígéretével indulnak el a szerelem jelképes ösvényén egy végsőkéig élet- és művészetellenes világban. Az elbeszélés elégikus hangvételét a sziget-jelenetekben artikulálódott „himnikus hang”⁴⁶ váltja fel.

Szenteleky Kornél *Isola Bella* című regénye hétköznapi szerelmi történet, „intellektuális misztika”⁴⁷ és szecessziós tájkép együtt, együtt hatóan. *Művészi utópia a harmóniás egyeztetésről.* (Eri Kiadó, 2004)

Jegyzetek:

- 1 A „Kazinczy-szerű szerkesztő” szükségességének gondolatát a vajdasági magyar irodalomban először DETTRE János (1886–1944), a szabadkai *Bácsmegyei Napló* munkatársa, a térségi irodalom első antológiájának társszerkesztője (Radó Imrével) veti fel 1927-es, *Amnesztia vagy statárium?* című cikkében = *Bácsmegyei Napló*, 1927. január 9. Szentelekyt a jugoszláviai magyar irodalom Kazinczyjaként jegyzi GEROLD László is a *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000)* (Újv., 2001) vonatkozó szócikkében. UTASI Csaba is arra utal *A Szenteleky-kultusz jelenségei* című tanulmányában (Hungarológiai Közlemények, 2004. 1. 70.), miszerint az író „vajdasági Kazinczyként kezdték tisztelni” kortársai és követői.
- 2 Utalás JUHÁSZ Erzsébet *Műkedvelők* (Újv., 1985) című, Szentelekyről szóló regényére: „eleink legelein áll nagyapánk”.
- 3 1928–1929-ig Szabadkán megjelenő irodalmi melléklet (*Képes Vasárnap*), majd 1929-től önálló folyóirat Szenteleky Kornél szerkesztésében.
- 4 Az első jugoszláviai magyar novellaantológia, mely Szenteleky Kornél szerkesztésében és előszavával látott napvilágot 1933-ban, a Jugoszláviai Magyar Könyvtár 4–5. köteteként, Szabadkán.
- 5 A jugoszláviai magyar irodalom első almanachja, Dettre János és Radó Imre (1885–1944) szerkesztésében látott napvilágot 1924-ben, Szabadkán.
- 6 A *Bácsmegyei Napló Almanachja* 1924, 1928 (*Vagyunk*), 1929; *Kéve*, 1928; *Bazsalikom*, 1928; *A Mi Irodalmunk Almanachja*, 1931.
- 7 Dettrenek Haraszi Sándorral, Havas Emillel és Szenteleky Kornéllal folytatott vitájára gondolhatunk elsősorban, amelyek a térségi jellemzőket figyelmen kívül hagyó, magasabb rendű esztétikai elveket érvényesítő kritikáról, az emigráns írók szerepéről, illetve a vajdasági magyar irodalom létjogosultságáról szólnak. HARASZI Sándor *Irodalompolitika* (Bácsmegyei Napló, 1922. dec. 10.) című cikkére válaszol (BN. 1922. dec. 13.). Havas Emillel az emigráns írók kisebbségi magyar irodalomban betöltött szerepéről, az irodalom vajdaságiasságának mibenlétéről folytat vitát. (*Haszontalan beszélgetés hasznos dolgokról*, BN. 1924. márc. 2.) *Még Amnesztia vagy statárium?* (Vö. 1) című cikkére Szenteleky Kornél válaszol = SZENTELEKY Kornél, *Levél D.J. barátomhoz a „vajdasági magyar irodalom”-ról*, BN. 1927. január 30. Ugyancsak nagy vitát robbantott ki Havas Emil *Vicinális irodalom* című, az *Ákácok alatt* kapcsán közölt cikke. A helyi színek elméletét megalkotó Szenteleky Kornél a *Kalangyában* válaszol rá (1933. 7.). L. UTASI Csaba, *Irodalmunk és a Kalangya*, Újv., 1984. 19–20., BORI Imre, *A jugoszláviai magyar irodalom története 1918–1945*, Újv., 1968
- 8 Dettre *Haszontalan beszélgetés hasznos dolgokról* című cikkében elveti a vajdasági magyar irodalom terminusát, hogy fél évvel később a kisebbségi irodalomnak az anyaországitól való eltérő vonatkozásaira és fejlődési lehetőségeire hívja fel a figyelmet = DETTRE János, *A kisebbségi magyar irodalom*, BN. 1924. nov. 16. Sokat idézett *Amnesztia vagy statárium?* című cikkében pedig kifejti: a „vajdasági magyar irodalomnak legnagyobb baja, hogy nem – vajdasági. Csak másodsorban baj az, hogy nem irodalom” (v.ö. 7). Bori Imre és Utasi Csaba Szenteleky coeuleur locale-elméletének fényében tárgyalja ezeket a Dettre-gondolatokat, noha a cikkekre válaszoló Szenteleky még mindenestől elvetette a vajdasági magyar irodalom gondolatát = SZENTELEKY Kornél

- i. m. L.: BORI Imre i. m., 32., UTASI Csaba, Dettre János = U. Cs. *Vér és sebek*, Újv., 1994, 65–75.
- 9 V. ö. 8
- 10 UTASI Csaba i. m., 74.
- 11 Vö.
- 12 BORI Imre, *Utószó* = SZENTELEKY Kornél, *Nyári délelőtt*, Egybegyűjtött novellák, regény 1923–1933, Újv., 1993, 271–281., 276.
- 13 VAJDA Gábor, *Biedermeieres világmegváltás*, Az Isola Bella összefüggései = V. G. A *muszáj-Hercules*, Tanulmányok Szentelekyről és műveiről, Szabadka, 1997, 126–142., 140.
- 14 Uo.
- 15 DURANCI, Bela, *Városformálók Szabadkán* = BORI Imre, *Ezredéve itt*, Délvidéki olvasókönyv, Újv., 2004, 301–304., 304.
- 16 Farkas Béla (Fiume, 1894 – Palics, 1941), a szecesszió jegyében alkotó festőművész. Alkohol- és drogfüggő. L. DURANCI, Bela, *Farkas Béla*, Újv., 1999.
- 17 Balázs Béla (1884–1949) költő, drámaíró, filmesztéta. 1915-ben katonaként tartózkodott Szabadkán, Farkas Bélával való találkozását *Lehetetlen emberek* című művében örökítette meg. Közli: BORI I., i. m., 206–208.
- 18 *Adalék az Isola Bella keletkezéstörténetéhez*, Sorrentói napló = SZENTELEKY Kornél, *Nyári délelőtt...*, 259–271.
- 19 BORI Imre, *Isola Bella* = B. I. *Szenteleky Kornél*, Újv., 1994, 166–174., 167.
- 20 B. I. i. m., 169.
- 21 SZENTELEKY Kornél, *Isola Bella*, i. h., 171.
- 22 I. m., 187.
- 23 215.
- 24 Uo.
- 25 „A szecesszió szellemiségének és kifejezőmódjának terjedését – túl a képzőművészetben – Kosztolányi Dezső Pacsirtájából vett idézettel támasztjuk alá: »Elöl egymásba karolva a két Thurzó lány, fűző nélkül, szecessziós hajviselettel, teniszverővel kezükben: Zelma és Klári.«”, KOVAČEV NINKOV, Olga, *Akár egy szép nő*, Az új művészet megjelenése Szabadkán = *Secesszija u Subotici – A szecesszió Szabadkán* (szerk. KRSTIĆ, Boško), Szabadka-Bp., 2002, 10–24., 18.
- 26 Aczél Henrik (Nagyvárad, 1876 – Budapest, 1946), ipar- és festőművész, a budapesti Iparművészeti Múzeum munkatársa. 1903-ban érkezik Szabadkára.
- 27 KOVAČEV NINKOV, Olga, i. m., i. h.
- 28 L. MOHÁS Livia, *Síró Déméterek*, Jegyzetek a mai anyák büntudataról (Szophia és Mária) = M.L. A táncos, a politikus, a nő, Bp., 1998, 43–78. [67–77].
- 29 THOMKA Beáta, *Szenteleky Kornél lírája, útirajzai* = T.B. *Prózatörténeti vázlatok*, Vajdasági regények, novellák a két háború között, Újv., 1992, 89–98., 94.
- 30 SZENTELEKY K., *Isola Bella*, 237.
- 31 I. m., 177.
- 32 THOMKA B., i. m., 94.
- 33 SZ. K., *Sorrentói napló*, 270.
- 34 SZ. K., *Isola Bella*, 219–220.
- 35 VADERNA József, *Ambrose Bierce és Csáth Géza*, Egy amerikai és egy magyar író művészetének összehasonlító vizsgálata = *Üzenet*, 1987. 1–3., 119–142., 142.
- 36 SZ. K. i. m., 220.
- 37 I. m., 258.
- 38 BORI Imre, *Utószó*, 275.
- 39 SZ. K., *Isola Bella*, 182.
- 40 I. m., 186.

- 41 VAJDA G. i. m., 127., 131–132.
 42 CSÁNYI Erzsébet, *Intertextualitás Szenteleky Kornél Isola Bella című regényében = A próza intertextualitásának retorikája és pragmatikája* (szerk. Mózes Huba), Miskolc, 2001, 18–22., 18.
 43 *Isola Bella*, 177.
 44 170.
 45 245.
 46 CSÁNYI E. i. m., 21.
 47 BORI Imre, *Utószó*, 276.

Irodalom

BALÁZS BÉLA

2004 Farkas Béláról = Bori Imre, Ezredéve itt. Délvidéki olvasókönyv, Újv., 206–208.

BORI Imre

1993 A jugoszláviai magyar irodalom rövid története, Újv.

1993 Utószó. Szenteleky Kornél, az elbeszélő = Szenteleky Kornél, Nyári délelőtt. Egybegyűjtött novellák, regény 1923–1933, Újv., 271–280.

1994 Szenteleky Kornél, Újv.

CSÁNYI Erzsébet

2001 Intertextualitás Szenteleky Kornél Isola Bella című regényében =

A próza intertextualitásának retorikája és pragmatikája (szerk. Mózes Huba), Miskolc, 18–22.

DURANCI, Bela

2004 A szecesszió Szabadkán = Bori Imre, Ezredéve itt. Délvidéki olvasókönyv, Újv., 209–218.

DOBOS István

1987 Racionalitás és misztikum. A novellaíró Csáth = Üzenet (1987.), 1–3., 59–70.

FARAGÓ KORNÉLIA

2001 Térirányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben, Újv.

2004 A kezdet-kultusz közösségi térideje = Hungarológiai Közlemények (2004), 1., 78–89.

FEKETE J. József

1995 Szenteleky Kornél: Nyári délelőtt = F. J. J. Próbaüzet II., Szabadka, 150–153.

GEROLD László

2001 Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon (1918–2000), Újv.

HERCEG János

1991 Nyíló idő, Újv.

HÓZSA Éva

2004 A Szenteleky-kultusz regénybeli lenyomata. Még egyszer az Eszter című regényről és az irodalmi kezdet bódulatáról Börcsök Erzsébet születésének 100. évfordulóján = Híd, 2004. 8. 1109–1114.

KOVAL Erika

1987 A szecesszió és Csáth Géza = Üzenet (1987), 1–3., 71–90.

KRSTIĆ, Boško (szerk.)

2002 Seccessija u Subotici – A szecesszió Szabadkán, Szabadka–Bp.

LÁNCZ Irén

1994 A nyelvi jelek stilisztikai funkciója Szenteleky Kornél műveiben = L. I. Szó, szöveg, jelentés, Újv., 98–114.

PÓK Lajos

1972 A szecesszió, Bp.

THOMKA Beáta

1992 Szenteleky Kornél lírája, útirajzai = T. B. Prózatörténeti vázlatok, Újv., 89–98.

UTASI Csaba

1994 Ákácok alatt = U. Cs. Vér és sebek, Újv., 109–116.

2004 A Szenteleky-kultusz jelenségei = Hungarológiai Közlemények (2004), 1., 69–78.

VADERNA József

1987 Ambrose Bierce és Csáth Géza. Egy amerikai és egy magyar író művészetének összehasonlító vizsgálata = Üzenet (1987), 1–3., 119–142.

VAJDA Gábor

1997 A muszáj-Herkules. Tanulmányok Szenteleky Kornélról és műveiről, Szabadka.

Heltai Nándor

Tóth László levelei Gulyás Pálhoz

A hőszegény sokgyerekes kőműves fiát diákkorában elgyűrizte a *Holnappal* és *Nyugattal* megújuló kortárs magyar irodalom. 1912-ben Ady barátjáról, Bíró Lajosról írt dolgozatával nyerte a református gimnázium önképzőköri pályázatát¹. Lelkesen méltatta a Leányegyesület irodalmi délutánját, mert végre valaki Ady verset is mondott Kecskeméten², és örvendett a kortárs magyar irodalmat bemutató előadásnak, mert kiemelte a „legnagyobbat”, Adyt, „akiről már öt éve kellett volna a Katona József Körben beszélni”³. A korparancsra fogékony diák már gimnazistaként ifjúsági lap indításával próbálkozott.⁴ Az őszirózsás forradalom előtti napokban Kosztolányi és Karinthy kecskeméti meghívásával próbálkozott. „Pár órával később Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső szobájában, a Pesti Naplónál találkoztam a forradalommal. Mindketten már régebben ígéretet tettek, hogy eljönnek Kecskemétre, s irodalmi estélyt rendeznek. Az ígéret dátumára alkuszom s Kosztolányi így felel. »Novemberben nem mehetünk Kecskemétre. Talán már holnapután sem. Nem álmodott idők és átalakulások jönnek.«”⁵

1925-ben Tóth Lászlónak köszönhetően vidéken másodikként közölt – méghozzá kiemelt helyen, garmond betűkkel – a *Kecskeméti Lapok* József Attila-verseket⁶, akivel, „a nyurga kamasszal”, egy makói sakkversenyen ismerkedett össze. 1926-ban már a Magyar Gyümölcs Napjáról lelkesülten tudósító Móricz Zsigmondot tájékoztatta – az író szavaival „kitűnően”, tudható Móricz Zsigmond 1930-ban Kárpáti Aurélnak írt leveléből.⁷ Néhány év múltán Karinthy Frigyeset kalauzolta Kecskeméten és fogadhatta otthonában.⁸

Németh Lászlót a nyomda vezetőjeként kereste fel 1932 júniusában és ajánlotta föl a tipográfia és személyes közreműködését. Kölcsönösen jól jártak egymással, „az eszes homoki magyar”, a *Tanú* volt első irodalmi rendelése, addig csak sakklapot és kalendáriumot nyomott, ma alig van fiatal író, akinek valamiképp a kiadója ne volna, tudatta 1958 novemberében e sorok írójával.⁹

Az irodalomkedvelő kecskeméti nyomdász az itt nyomtatott *Protestáns Szemléből* 1932-ben már biztosan ismerte az önálló kötettel 1928-ban jelentkező Gulyás Pál munkásságát.

A Kéttemplom közí tipográfiában különlenyomat is készült a debreceni költő-kritikus a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság havi folyóiratának júniusi számában közölt Németh László-tanulmányából.

Tóth Lászlónak Gulyás Pálhoz küldött, a Petőfi Irodalmi Múzeumban található¹⁰, ismereteim szerint eddig publikálatlan levelei révén többet tudunk a *Tanú* és a *Válasz* történetéről, a magyar irodalom és közgondolkodás megújulását elsősorban a vidéktől váró Gulyás Pál, Németh László és Tóth László szövetkezéséről.

Először 1933 őszén kereste föl soraival Gulyás Pált Tóth László.

[Gépirat]

Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Részvénytársaság fejléces, A/4 alakú levélpapírja

Kecskemét, 1933. október 10.

Nagyságos

Dr. GULYÁS PÁL urnak

Debrecen

Amint a Tanú mostani száma jelzi, kiadását az új évfolyamtól kezdődően az első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt veszi át. Törekvésünk az, hogy a folyóirat köré minél nagyobb tábort gyűjtsünk. Marad az évi 3 pengős előfizetési ár, a terjedelem pedig legalább a mostani lezárt évfolyam 23 íve.

Tudjuk, hogy Nagyságodnak a Tanú szívéhez nőtt és hogy Debrecenben igen értékes propagandát fejtett ki érdekében. Épen ezért bátorkodunk tisztelettel megkérni arra, legyen szíves nekünk 30–40 sort írni a Tanúról, összefoglalásért és méltatást a folyóirat törekvéseiről, változatos tartalmáról, Németh László dr. írói és kritikai erényeiről stb. A lap érdekében megindítandó propagandánál kívánjuk ezeket a sorokat felhasználni név nélkül, mint reklám-szöveget. [Utólag, tintával írt beszúrárs.] A hét végére elkészül.

A jövő évfolyam első számának megjelenését december elejére tervezzük, és készek vagyunk áldozatokra is, hogy nagyarányú propaganda révén jelentősen emeljük a példányszámot. Nagyságod ebben kívánságunk teljesítésével igen értékes segítséget nyújthat, és ezért azt megismételve ajánljuk fel bármilyen vonatkozásban vizontszolgáltatatainkat.

Öszinte tisztelettel

Tóth László

Bélyegzőlenyomat: Első Kecskeméti
Hírlapkiadó és Nyomda Részvénytársaság
Nyomdája

Erre a biztatásra írta meg Gulyás Pál a *Protestáns Szemle* 1933. decemberi számába *Tanú*-kritikáját. Mászt várt Tóth László, ezért szükségesnek érezte Németh László tapintatos értesítését az egyszemélyes folyóirat jelentőségét kiemelő, de a barát aggályait is kifejező kritikáról. Erre utalt Németh László Gulyás Pálnak 1933. november 27-én küldött levelében: „Tóth László különben is előkészített rá, hogy a Pr. Szemle Tanú-tanulmánya nem »reklám-cikk«.”¹¹

A következő fennmaradt levélből, valamint Gulyás Pál és Németh László levelezéséből következtethetően rendszeres munkakapcsolatba kerültek. A debreceni írótanár a *Tanú* szerkesztőjének is megírta 1934. február 5-én, hogy első találkozásukon megismerte Tóth László segítő aktivitását, ügybuzgóságát, találatkonyságát.

„Kedves Laci, Tóth L.-val étkezőkocsiban ültünk, s fekete (ő rántotta) mellett kényelmesen leszögezzük a pontokat. Nagyon értelmes, gyorsmozgású ember, egy óra alatt kész lettem a Válasszal.” (Ekkor tegeződtek össze?)

Több mint egy év múltán kereste föl soraival debreceni barátját a kiskunsági tájhazafi.

VÁLASZ
KIADÓHIVATALA, KECSKEMÉT
POSTAFIÓK 146

Kedves Barátom!

Remélem, nem neheztelsz, hogy terhellek a Válasz revíziójával. Erre a gondosságod bátorít fel s az a precizitás, amellyel eddig is segítségünkre voltál. Küldöm a kéziratokat is. Nagyon kérek, különösen a Hamvas-tanulmányt nézd át igen alaposan, mert ezt csak két napja kaptuk s a szerző nem korrigálta. Hatalmas szám lesz, még jön a végére néhány kritika Lacitól. Ez lesz a 3.-4. szám, tehát kettős s december 1-re adjuk az 5. számot.

Jó lesz, ha 2-3 részletekben küldöd vissza az előbb a 64. oldalig, aztán 96-ig, s végül a végét.

Szeretettel ölel
híved
Tóth László

Kecskemét, 1934. október. 8.

Egy hét múltán, kiadói ügyekben újabb levél ment Debrecenbe.

VÁLASZ
KIADÓHIVATALA, KECSKEMÉT
POSTAFIÓK 146

Kedves Barátom!

[A] Válasz új száma 120 oldallal egy-két nap múlva megy. Nagyon kérek, ragadd meg most az alkalmat és igyekezz a kilátásban levő előfizetéseket szorgalmazni, a bizományosokat elszámoltatni. Az új szám a nagy terjedelem ellenére csak 1. 20 P. lesz.

Külön megkérlek, légy szíves a Független Ujságnál utána nézni annak, mi történt az odaküldött 50+ 50, összesen 100 Tanúval. Valami újságírónak adták tovább eladás végett, de mi még egyetlen fillért sem kaptunk a 100 példányért.

Köszönöm a gondos revíziókat.

szeretettel ölel igaz
híved
Tóth László

Kecskemét, 1934. október 15.

A nyomdavezető minden kecskeméti vonatkozású megnyilvánulásra odafigyelt, és ha valamit fontosnak érzett, értékteremtő buzgalmában igyekezett rokonérző ismerőseit, barátait is erre odafigyeltetni. Gulyás Páltól is szívesen kikovácsolta volna a Katona Józsefről kialakult kép árnyalását.

Kecskemét, 1934. december 24.

Kedves Barátom!

Az *Ember és szerep* elkészült, megkezdtük expedálni, és úgy látom, hogy Debrecenből csak kevesen rendelték meg, és Részre sem volt előjegyezve. Mindazonáltal eljuttattam azzal a kéréssel, hogy propagáld a baráti táborban.

Bizonyára olvastad a Nyugatban Babits tanulmányát Bánk bánról. Mellékelem a Kecskeméti Lapok vasárnapi számát,¹² amelyen erről megemlékeztünk. Ezzel kapcsolatban az a kérésem, lennél szíves Te is hozzászólni ehhez a kérdéshez. Emlékezetem szerint foglalkozol Katona-tanulmányal, és talán nem terhellek nagyon, ha 40–50 soros cikket kérek Tőled ezzel kapcsolatban. Hálás leszek, ha a karácsony után legkésőbb január 1-ig e sorokat eljuttatnod.

Neked és Gézának és boldog karácsonyi ünnepeket kíván

*igaz híved
Tóth László*

A levél megírása után jött lapod. *Ember és szerep* utolsó íveit nyomtatott szövegről írtuk s így nem terhelünk a reoízióval. Kardoséknak elment az öt példány. Válasz is megy ma. Jó szám. G. Szabó fametszete nem jött, de jöhet a januárban vagy később, mert hiszen megszűnésről szó sincs. Éppen tegnap döntöttek a jövő évfolyamról Pesten. Laci havi 600 P-öt hónapok óta letétbe helyez a Válasz javára, s aligha hiszem, hogy a Ti hozzájárulástokat elfogadja. Mindenesetre felállítom majd az első évfolyam mérlegét. Bizony Lacival nehéz volt az érintkezés a sok munka súlya alatt. Külön-külön kellett kiverednem a Válasz egyes számainak kéziratait, külön az *Ember és szerep* folytatásait. A Tanú X. száma pár napon belül szintén elkészül. Ennek kéziratait is szorgalmazom hat hete. Nagyon hálás lennék a Németh breviáriumért. Jöhet ez a Tanú új évf. első kötetébe is, vagy külön is. Jólesett leveled s még egyszer nagyon kérem a Katona-cikket.

*Szeretettel ölel
Tóth László*

Valószínűsíthetően a tiszántúli nagyvárosból nem érkezett cikk a *Bánk bán* szerzőjéről, legalábbis egyetlen bibliográfia, repertórium sem említi. További előfizetők toborzását kérte új levelében Tóth László Gulyás Páltól.

A mozgékony, befolyásos Németh Imre újságíró, író, politikus neve először 1934. augusztus 27-én bukkan föl Németh László és Gulyás Pál levelezésében. A *Tanú* írója, mint tényt közli, hogy ő a *Válasz* felelős kiadója. Tóth László nagyra becsülte a közvetlen politikai szerepet is vállaló, reformokat sürgető, akkor éppen a *Magyar Országos Tudósító* felelős szerkesztőjét, a Hétfői Körben előadást is tartatott vele 1936 januárjának végén¹³. A kecskeméti nyomdaigazgató a pápai irodalmi estről is tudósító levelében is érződik, hogy Németh László később kissé bizalmatlanul kezelte Németh Imrét, noha közbenjárásának is köszönhette, hogy kinevezték a Magyar Rádió irodalmi tanácsadójának. (Részben az ezért kapott tiszteletdíjából fedezhették a *Válasz* deficitjét.)

Kecskemét, 1935. február 27.

Kedves Barátom!

Nagyon sajnálom, hogy debreceni utam elmaradt. Noha rövidesen rákerül a sor, mégis kitértek az alábbiakban azokra, amiket valójában csak előszóval lehet elmondani.

Németh Imre nagyszerű pozícióban jó összeköttetéssel rendelkezik, munkaerővel, egyébként is élesszemű és eleven ember. Kitérő tollal. Laci kívánta őrá bízni a kiadóhivatalt, utóbb a szerkesztést is, miután a rádió és Tanu őt teljesen lekötötte, és mert a reformnemzedékhez Németh Imrét erős kapcsolatok fűzik. Eleinte lassan haladtak a Németh Imrére bízottak és Lacit már ez is kedvetlenné tette. További lehangolást okozott az írók két- (3, 4, 5, 6 ...) lakisága. Tudom, hogy az írónál az anyagiak sok mindenre mentségül szolgálnak, de mégis furcsa egyidejűleg szolgálni a Nyugatot, a Népszavát, Választ, Viggiliát [helyesen: Vigiliát, H. N.] és Isten tudja hány irányzatot. Jöttek olyan hírek, hogy a Válaszban olyan novella és vers került közlésre, amit a Nyugatot visszautasított. Miután pedig többen mindkét folyóiratban írtak, nem volt kellő alap az ilyen hírek visszautasítására. Az elhatározást Laciban mégis a pápai kirándulás érlelte meg. Ott voltam magam is, sőt talán hibáztam magam is. Laci remek előadása után nagyszerűen beszélt Németh Imre, este bankett volt, Imrének jó kedve kerekedett, huszártiszt volt és Illyés Gyulával együtt egy másik vendéglőben hajnalig dalogtunk. Imrét még ott is hagytuk a vendéglőben, mert nem akart hazajönni. Két pápai teológiai tanár utólag írt Lacinak, hogy az írásainak értékét a magatartással való azonosságuk adja és ehhez szerintük nem passzolt Németh Imre hangos jó kedve. Lacinál ez a levél szörnyen hatott és nagy nehezen értem el, hogy még utána eljött Kecskemétre előadást tartani.¹⁵ Itt persze minden rendben ment, ragyogó este volt, díszes, zártkörű vacsorával, ahol Lacit igen melegen ünnepelték. Közben történt, Kozma unszolására elment két hétre San Remoba pihenni feleségével és azzal a kisleányával, aki karácsonykor beteg volt. Innen csak egy lapot kaptam, viszont Ellát mindenről kimerítően tájékoztattam, arról is, hogy Németh Imre a Válasszal elutazásuk óta is sokat ért el. A Franklinnal előnyös szerződést kötött a terjesztésre és ma talán egyetlen baj a megfelelő kéziratok hiánya. Géza tanulmánya Lacinál van, pedig azt már ő is hozni akarta, egyébként várjuk a cikket Matolcsytól, Cs. Szabótól.

Lacival a Tanú idejéig megbeszéltük: következik benne az Ember és szerep kevesebb személyi vonatkozással és reform címen nagyobb tanulmány. Remélem, hogy még márciusban meg is jelenhet.

Nagyon megörvendeztetnél, ha valóban írnál a Tanú II. évfolyamáról. Örömmel adunk közre a jelzett breviáriumot is. Legutóbbi verseid mindenkit megragadtak, Pesten is levették a kalapot és csak Marconnay mondta, hogy Te is tőle tanultál.

Egyelőre ennyit. Remélem, hogy személyesen rövidesen ott leszek és akkor Lacival való beszélgetés után a jövőt is tisztábban látjuk.

Szeretettel köszönt

Igaz híved.

Tóth László

Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Részvénytársaság fejléces, A/4 alakú levélpapírja

Húsz hónap múltán postázott újra levelet Debrecenbe Tóth László.

A Kecskeméti Lapok fejléces papírján

Kecskemét, 1936. december 12.

Kedves Barátom!

Hosszú hallgatás után szeretném újból felvenni Veled az összeköttetést. Remélem, nem veszed zokon, hogy mindjárt kéréssel kezdődik. A Kecskeméti Lapok komoly tartalommal jelenik meg és a lapot megtisztelő írók sorában, szeretnénk Téged is köszönteni. Az lenne a kérésünk, légy szíves karácsonyi számunkban Németh Laci új regényét ismertetni. Lacinak itt sok a tisztelője és barátja is van, és illőnek tartjuk, hogy a regényről nem kiadói recenziót adjunk

Sárközi örömmel említette, hogy ilyen szorgalmasan dolgozol és milyen remek verseid várnak közlésre.

Hát a Tanú breviáriumra számíthatunk-e? Mint folyóirat az idei évfolyammal megszűnik a Tanú és a breviárium a jövő nyáron esedékes, lenne. A jövő ősszel valószínűleg tanú kötetet adunk ki.

Szeretettel köszönt és cikket december 22-ig kéri.

őszinte híved

[Alul]

Nagyságos

Dr. Gulyás Pál úrnak

Debrecen

A debreceni pályatárs kolumnás írását karácsonyi számában közölte a *Kecskeméti Lapok*.

A történetet ismertető, Németh László eszme-injekcióinak a regénytestre gyakorolt hatását elemző kritikából mindenképpen idekíváncozik néhány mondat. „Ennek a regénynek az a hibája: a fantomok csak félig látomások, félig fényképek. Más a portré, más a fénykép igazsága. [...] Németh László harmadik regénye önként kínálja az összehasonlítást. Az első problémákban és lehetőségekben a leggazdagabb, a legnagyobbak a feszültségei, a második szinte egy képletre van leegyszerűsítve, bár még tovább lehetett volna redukálni, a harmadik, a Bűn, a legaktuálisabb.”

Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Részvénytársaság fejléces papírján

Dr. Gulyás Pál úrnak

Debrecen

Kecskemét, 1939. január 23.

Kedves Barátom

A Kalevala külön lenyomatok után járó összeget átutaltuk.¹⁴ A köteteket készséggel megküldjük neked is, ha [?] készséggel vállaljuk azt is, hogy közvetlen innen küldjük a rendelkezés szerint, a portóköltés felszámításával.

Ami a Németh-kötetrel illeti, vállaljuk a kiadást. A munkáért 100 tiszteletpéldányt adunk, továbbá 50 P rendelkezésedre áll a kéziratok gépelésére, tehát kézzel írott részek nem lehetnek. További kívánságunk az lenne, hogy a kötet 12 ívet ne haladjon meg.

Egyébként Laci a Kalangyában tett bejelentése szerint tényleg nem hajlandó egyelőre a nyilvánosság számára írni.

Szeretettel köszönt
Tóth László

[A borítékra valaki tintával ráírta: *Németh-breviárium*]

Borítékcím: Nagyságos
DR GULYÁS PÁL urnak
Debrecen

Kedves Barátom!

Bár Te végleg elhallgattál a Németh breviáriummal, nekem - elsősorban természetesen az eseményeknek - sikerült Laciból új tanulmányt kiszorítani.¹⁶ Ma megküldöttem Neked ezt a művet; ha kedved tartja, hálásak lennénk a kötet rövid ismertetésért. Azért is, ha véleményedet csak mint nem közölhetőt juttatnád el.

Szeretettel köszöntöm Gézáát is. Számára is küldöttem ma példányt.

Szíves üdvözléssel

híved
Tóth László

Kecskemét, 1939. június 1.

Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt. cégjelzéses borítékban
Nagyságos
Dr. Gulyás Pál úrnak
Debrecen
Dobozi-bérház C/9

Kecskemét, 1942. március 2.

Kedves Barátom,

Az az elégtétel, amit a Magyar Csillag adott Laci barátunknak,¹⁷ eszembe juttatta régi terved: tömör szemelvényeket adni írásaiból.

Ez a prózai antológia ma időszerűbb, mint valaha. Gondolom: sem a Franklin, sem a Magyar Élet nem, zárkózik el attól, hogy a náluk megjelent művekből idézhessünk,

A terv megvalósítása kétféleképpen lehetséges: vagy terjedelmesebb kötetet adni olcsó kiadásban, vagy a lehető legszűkebbre mérni, s azt esetleg az elit réteghez eljuttatni. Arra is hajlandó vagyok, hogy a tetszetős kis könyvecskét nyújtsunk a legszűkebb tábornak, mint a mint a nyomda ajándékát. Ez esetben kézzel is szedhető lehetne. Az első elgondolás esetén várom propozíciót a honoráriumra nézve; a második megoldásnál sem zárkozunk el munkád némi honorálásától.

Magadnak lenne-e kiadódó köteted? Minden vonatkozásban rendelkezésedre állok.

Szeretettel köszönt Gézával együtt

hívetek
Tóth László

[Tintával]

Hol fog megjelenni Gézának a rádióban előadott irodalomtörténeti összefoglalása.

Tóth László fennmaradt iratai között nem találtam Gulyás Pál (esetleges) válaszát.
A barát több mint fél éve a debreceni temetőben porladt, amikor 1944 decemberében Tóth László részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés alakuló ülésén.

Jegyzetek

- 1 Tóth László (1895–1963) életrajzi adatairól, munkásságáról bővebben Heltai Nándor: *„Szívem szerinti értelmiségi ember”* Tiszatáj 1965. dec. p. 921–924 – Orosz László: *Tóth László és a magyar irodalom* In: Forrás antológia 1969-1979. Kecskemét 1979 – Heltai Nándor: *Tóth László, a hírlapíró és szerkesztő* Kecskeméti Lapok Kft. 2000 192 p.
- 2 A leányegyesület irodalmi délutánja. Kecskeméti Lapok (a továbbiakban: Kl). 1914. febr. 7.
- 3 A magyar írókat Kl 1914.jan. 6.
- 4 Tóth László: *Iskolai emlékeim* In.: 400 éves a Katona József Gimnázium, 1965. p. 74–75.
- 5 Tóth László: *Napló* Kl 1918. dec. 25.
- 6 Hat versét közölte 1925-ben a Kecskeméti Lapokban.
- 7 Heltai Nándor: *„Az alföldet csak a gyümölcs állíthatja talpra”* Kiskunság 1967. okt. p. 51–60.
- 8 Karinthy Frigyes: *Naplóm* Kecskemét, Északsarki útinapló Pesti Napló 1929. február 17.
- 9 Bővebben Heltai Nándor: *„A kecskeméti oltóág”* Kecskeméti Lapok Kft. 1997. 160 p.
- 10 Gulyás hagyaték V 4324/244/
- 11 A Németh László és Gulyás Pál levelezéséből vett idézetek megtalálhatók a Petőfi Irodalmi Múzeum 1990-ben kiadott, *Egy barátság levelekben* kötetben.
- 12 Az említett, a *Bánk bán plágium?* című írás Schöpflin Aladárnak, a Nyugatban a Waldapfel Imre által kimutatott, mintegy 250 sornyi szövegátvétellel foglalkozó tanulmányának következtetéseivel vitatkozik. Tudatja, hogy állásfoglalást kér több magyar írótól. Ismereteim szerint Gulyás Pál nem reagált a kérésre. Kecskeméti Lapok, 1934. december 23.
- 13 *A kecskeméti életközösség* címmel hosszabb részletet közöl előadásából 1936. február második számában a *Kecskeméti Lapok*.
- 14 Gulyás Pálnak a *Válasz* 1937-es évfolyamában megjelent, *Út a Kalevalához* című tanulmányáról van szó.
- 15 Második kecskeméti előadását február 13-án, az Újkollégium zsúfolásig telt dísztermében tartotta *Lesz-e reform?* címmel
- 16 1939-ben az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt. kiadásában jelent meg a *Kisebbségben*
- 17 A folyóirat áprilisi számában jelent meg a *Fantomok ellen – a „Kisebbségben védelme”* tanulmánya első része, a *Kivonulás Európából*, a májusiban a második rész, a *Mély magyarság*.

Farkas László

„Egyszál magam”

Raffai Sarolta arcvonásai leveleiben

Nem ismertem nála vívódóbb, szenvedélyesebb, önemésztőbb, szókimondóbb, lelkiismeretesebb, kételyesebb, hálásabb, igazságsumjasabb, racionálisabb alkotót. Egy tucat jelzőt sorolhatnék még kedélye és etikája megközelítésére, de hitelesebbnek és érzékletesebbnek gondolom, ha a saját szavaival jellemzem őt. Leveleiből idézek, kiemelő hangsúlyokkal.

Levélkapcsolatunk akkor kezdődött, amikor első verseit gépelte az uszódi tanári szobában és eljuttatta az *Új Írás* szerkesztőségébe, amelynek munkatársa, versgondozója voltam ekkoriban, 1963-ban. A munkalevelezés baráti levelezéssé változott, a kapcsolat családi barátsággá szilárdult. Amikor a lírától elkalandozott az epikába, s megírta első regényét, megtisztelt a bizalmával: olvassam el szigorúan, és széljegyzeteljem a kéziratot. Az alábbi levélrészletek ennek a regénynek, az *Egyszál magamnak* a történetét idézik fel, a korral és a körülményekkel együtt, s talán megérezkeltetnek valamit ennek a szikrázó, színes kedélyű írónőnek a természetéből és küzdelmes sorsából.

„...a »regényem« nagyszerűen halad az utolsó konfliktus felé” – írja 1964. június 10-én. A szerény idézőjelet nem kell túlértékelni, a maga s munkája megítélésében a józan önismertet éppen annyira jellemezte, mint a viszolygás a túlértékelő gógtól. Ugyanilyen szerénységgel küldi el a kéziratot: „A kisregénnyel kapcsolatban: mivel első komolyabb próbálkozásom a prózában, és csinálni is akarok belőle valamit, nagyon kérem, őszintén széljegyzeteljen, nem baj, ha későbben kapom is meg, és az sem baj, ha odamondogat jó vastagon – szóval a szerző tiltakozik a kíméletesség ellen, mert abból a világon semmit nem tanul... Persze magamnak is megvannak már a hibajegyzeteim, érdekes lesz összevetnem, ha ugyan nem túlságosan nagy teher Magának ezt velem végigcsinálni...”

A bírálatot és a változtatási javaslatokat hálásan köszöni. *„...kiderült, hogy én sokkal szigorúbb kritikusa vagyok önmagamnak ... nekimentem teljes mellel a munkának...amikor elkészülök, újra Magának szeretném küldeni: szabad? Sejtelmem sincs, mit kell kezdeni egy kisregénnyel, ha már megvan... – Még mindig nincs cím!”*

Két hónap múltán jelezte, hogy *„...ma feladom a regényt – pillanatnyilag nem tudok egyéb változtatni valót, hanem ha megint hozzáfognék, soha be nem fejezném... Nagyon kérem, vegye pártfogásába...”*

Amíg csináltam, rettentő boldog voltam... most vettek elő a kétségek... Megszeppenve várom a különböző villámlásokat, ebből ugyanis kaptam már izelítőt a nyáron, mégpedig éppen Tóth Sanyitól (Somogyi Tóthról van szó, baráti támogatójáról), aki óriási hangerő kíséretében skizofrén pasasnak becézett, mert ugye én csak nekiülök az isten háta mögött egyszál magamban, és azt képzelem ... és így tovább...a költőt feltette bennem, tudom én...

A hetvenöt éve született Raffai Saroltára, szerkesztőségünk egykori munkatársára emlékezünk.

...ha Annámmal (a hősnővel) nem ért egyet, azt is kérem, írja meg. Bár egy kicsit közös gyerek, ugye tudja?" – Ez kedves játéka volt később is, azzal köszönte meg a segítségemet, hogy egyenrangúsította a szülőanyát és a bábát.

Talán biztattam, hogy egy részlet az Új Írásban is megjelenhet, „...úgy látom, hogy a 45. oldaltól a 177-ig bármelyik fejezet érthető lenne.” Erre nem került sor, még az elutasításra is várnia kellett. Ő a Szépirodalmi Kiadóban reménykedett, éppen ekkor szerkesztették a verseskötetét. „Horváth Zs. akarja megnézni a regényt – majd meglátjuk.” Ekkor írja, hogy „az Egyszál magam címre gondoltam”.

Más sem kapkodja el a döntést. „A Szépirodalmi hallgat, Mátyás Ferenc is hallgat a (vers) kötetéről...” Hónapok múltán jön a hír. „...a közös gyerek sorsa egy időre megpecsételődött, a Szépirodalmi elmarasztalta... Indulatosan írtam, epikailag nem végiggondolt... Engem ők sokkal jobban szeretnek annál, semmint kitegyenek egy politikai vesszőfutásnak!”

Természetesen megviseli a visszaadás. „...nagyon szépen kérem, ne erőltesse az Új Írásban sem... Nem érzem, hogy rossz lenne a regény... jó dolgot mindig csak indulatosan tudok írni – talán ez a baj? Higgadtan és kiszámítottan kellene gyártani az optimista műveket – de hát az már nem lennék én... Utálom a megerőszakolt magyar nyelvet, a hús szófűzésből összeokádott egyetlen vég nélküli jelzőt, a holdvilágkanalazást és a hülyék nyálás mosolyát...” A következő levélre megnyugszik, a maga módján: „A Szépirodalmitól a magánlevél után jött egy hivatalos is, éktelen dorgálással, amint elolvastam, megnyugodtam: hát ennyire sikerült kimon-danom, amit akartam? Akkor semmi hiba: fel a fejjel!”. „– A regénnyel várok egy ideig, talán elküldöm Iliának, legalább a véleményét halljam. Ő biztosan őszinte lesz. Nem tudom, hol van benne a politikai bukfenc, inkább az egész az...”

Júniusban a regényt elküldi a Tiszatájba, „...majd meglátjuk, ők is vészterhesnek találják-e, bár közlést nem is kértem, csak hádd maradjon Maguknál, amíg valami nem adódik...” „...A Kortársban nem bízom – nem voltam náluk öt éve, valahogy nem tudok tolokodni... Mikor indultam, Garai nagyon jó volt hozzám: elkerült az És-től. Tolnai is, Diószegi is pártfogolt, rövidesen elmentek a Kortárstól.” Ilyenféle vigasza van: „Képzelve, lehet, sőt, majdnem biztos, hogy június 30-án Moszkóba megyek, a járási tanács csinál itt ilyen repülőutat egy kisebb csoportnak, vagy hat pedagógust visznek jutalomként. Mit szól hozzá? Soha sehol nem voltam, még csak a Balatonon sem. Jó, igaz? De ezt ne nagyon mondja el senkinek / már hogy ilyen földhözragadt János vagyok. / De most már boldog, és ez a fő, nem igaz?...”

Ősz lesz, november vége, mire megint jó hírt küldhet a regényről. „...emlékszik, egyszer megbeszéltük, hogy küldjem el a Tiszatájhoz is a regényt. Nos, Ilia Mocsár Gábornak adta tovább... Mocsár Gábor írt nekem, hogy...szeretné a Tiszatáj Magvető keretében kiadni...” Két hét múlva izgatottan, lázasan leírja ugyanezeket, a félreértésekkel együtt, hogy Mocsár azt hitte, már Pesten elfogadták a regényt, sajnálkozott, hogy lemaradt róla, mert hogy „mostanság nőtől ilyen erős sodrású írást ... meg hasonlók”.

Verseket ír és küld, novellákat ír, sokáig megint nem esik szó a regényről. Megjelenik viszont a levelekben egy sötét árny, a betegség, egyre többször. „Nem vagyok jól és alig látok, örökké szédülök” – mondja mellékesen, s később is ilyen szűkszavúan. Három hét múlva: „Ha nem javulok, rövidesen kórházba megyek. Nincs nagy baj.”

A verseskötet még mindig nem készült el a Szépirodalmi Kiadóban. Mint a veterán katonák a háborús élményeiket, mesélhetik az akkori költők, milyen tortúra, halogató, bizonytalanság szenvedtette meg akkoriban szinte minden kötet megjelenését. Raffai Sarolta leveleiben is főszereplő ez a gyötrő huzavona. A lektor új, pozitív verseket kért, kivett kettőt, újakat kért, s a költőnek legkedvesebbeket hagyta ki, óvatoskodott... Megérteni ma ezt nem lehet, csak találgatni: talán csak sorban állás volt, ki kellett hordani a gyereket, mert egy évben csak ennyi s ennyi könyvre volt pénz, papiros (!), és a sor hosszú volt, ki kellett tölteni a várakozási időt, ha mással

nem, kínzó hallgatással vagy hitegetéssel. Ez a kihordási idő Raffai első versköteténél három év volt, a regénynél négy.

„Irgalmatlanul fáradt vagyok, irgalmatlanul hajtom magam – még súroltam is. Egy óriási szobát. Komolyan, az a munka ment mostanában a legjobban, és rögtön meg is hozta a maga gyümmölcset, leülök egy székre és nézem a ragyogó, szép padlómat... Még bevasalok egy padlás ruhát, aztán nekilátok a regényünket utolszor átfésülni, hogy az a nő mégse beszéljen egészen úgy, mint egy mosónő, vagy mint én.” Később jobban beleláltam az életébe, akkor még csak ezekből a fél mondatokból sejtettem, hogy ennek az öngyötrő munkás életnek a tempóját nemcsak a körülményei diktálták, hanem a természete is. Rengeteget vállalt. A napi rabszolgás tanári munkája mellett / heti 26 óra az iskolában, ezt a pedagógusoknak mondom /, a gyerekek nevelése mellett / „napi két-három órát ülök velük” /, a példás háztartás minden gondja is, felső fokon. „...ez a húsvét-dolog nem megy, mégpedig azért, mert éppen három hetesek lesznek a kicsirkéink ... a kicsiket 2 óránként etetni kell, fűteni rájuk, szóval egész nap lefoglalnak egy embert... A baromfitartásról lemondani nem lehet, nincs hentes, nincs közért, mit esztek, ha eljöttök? Még csak egy zöldséges bolt sincs. Ma délután kezdünk veteményezni...”

Készülnek hozzánk Ecserre, családi látogatásra, de közbeszól megint a betegség. „...begörcsöltem teljesen váratlanul, a szokásos kísérőjelenséggel, de olyan mértékben, hogy ez már ijesztő – képtelen vagyok mozdulni... A főorvos már novemberben szanatóriumba akart küldeni, és megjósolta, hogy ez lesz ... de én félévi munkát nem akartam a más nyakába varrni. Szanatóriumba meg sehogy sem mehetek, mi lesz a gyerekekkel? Nálunk nincs nagymama... állítólag ki vagyok merülve – / tíz éve ki vagyok merülve, marhák ezek mind! /...” A férje, a kedves, nyugodt, segítő Angeli Tamás lábjegyzetet ír a levélhez, korholva Sárít a hajszoltságért: „25 kellene a fenekére!”

Tíz nap múlva Szegeden van, viszi a dédelgetett, tisztába tett „gyereket”. Tudósít Mocsár Gábor apostolkodásáról: már le is adta a kiadónál a könyvet, szerkesztik. „...most aztán ott a lányka a Magvetőben kócosan... Biztosan elolvasták a lektori véleményeket, na, bezsonghattak, félek nagyon, hogy a Tiszatájék túl-túl-túlozták a dolgot. Bata Imre, meg Ilia ilyenekkel javasolták: Kaffka Margit óta asszony regényt illet nem írt – vagy: az önelemzésnek és önszemléletnek olyan foka van meg itt, hogy az élő irodalomból hozott példák csak Raffai Saroltára nézve lennének degradálók... Meg hasonlók. Na, gondolhatja, még most is pirulok, bár én ott is magára kentem a dolog jó részét, hogy bizony segítség kellett hozzá...Maga azt hinné, odáig vagyok, pedig nem vagyok odáig. – Sőt, senki másnak nem mondom: iszonyúan félek... ha visszadobják, sokáig nem tudok majd dolgozni, az hétszent, indulhatok vissza a bús magyar éjszakába, egyszerűen nincs tovább... ez az elutasítás még jobban megtörne, mint a Szépirodalmié, elhiheti...”

Két hét múlva, a moszkvai út után ugyanitt tart, a szorongásnál. A folyóiratközlés sem sikerült: „A regénnyel kapcsolatban: igaz van, részlet-kiválasztásra alkalmatlan, én is bogarásztam, én is így látom. Hanem a jelek szerint másra is... A kötetről sem tudok semmit, pedig megkértem Mátyást, hogy értesítsen, ha tudja, mikor jön...”

Aztán február végén kisüt a nap: „...örült örömhírrrel jelentkezem: a regényt kiadják, a regényünket, képzelve, Kardos Györgytől kaptam levelet... fel kellene mennem, híznak, de a fizetés-rendezés óta forintosított tanítás folyik, az istennek se engednének el, még akkor sem, ha levonják... Így marad a tavaszi szünet... (másfél hónap múlva...) ...Kardos György azt írja, neki nagyon tetszett, olvasta, meggyőződése szerint jó mű, tisztességes alkotás. Na tessék. Alkotás, mit szól hozzá? Én csak melózni szoktam, nem alkotni, de ez maradjon köztünk...”

Elküldi az átdolgozott regényt, majd egy új novellát. „...ha nem tud vele semmit csinálni, nagyon kérem, küldje vissza, egyetlen példányom sincs...” (Nem tudok vele semmit „csinálni”, visszaküldöm. Az Új Írás sem regényrészletet, sem novellát, semmi prózát nem közölt Raffaitól tíz éven át... Kritikát, amiket én írtam, s egy portrét Kabdebó Lóránttól.)

„Jövő héten megpróbálom összefoltoztatni magam, talán rendbe hoznak, most már kutyaül va-

gyok, nem húzhatom tovább. De én mindig gyorsan felépülök, igazi igavonónak készültem” – írja kétségbeesés nélkül.

A visszaadásra nem reagál, beadja a megigazított regényt a Magvetőbe. „...túl vagyok a műtéten. Sikerült, csak nagyon gyenge vagyok még. Máris jobban vagyok, mint előtte, de dolgozni még képtelen. Fájdalmaim alig vannak, a tehetetlenség öl meg, tudja.” S a következő levélben, május elején, boldogan: „...ma kaptam értesítést Matolcsynétől, hogy a gyerek szerkesztésével elkészültek. Ez azt jelentené, hogy karácsonyra még kijöhet?... Értem meg ne aggódjék, írtam, hogy igáslónak születtem. Hál’ Istennek, igaz is. Már dolgozom, hétfőtől tanítok is, nem kényszer, saját kérés. Három hetem maradt ismétlésre! Mindegy, hagyjuk az iskolát... Egy másik regény gyűlik bennem: Diplomások. / Falusi diplomások, gondolhatja. / Jó rohadt kis írás lesz, ha megcsinálom. Most kipihentem magam, már hallom a figuráimat beszélni.”

Terjed a Magvetőből az *Egyszál magam* híre, kezdenek érdeklődni a szerkesztők. „...a rádió Gondolat rovatában műsorra tűzték a regényünk valamelyik részletét – aztán elmaradt... A TV-től / Ascher Gabriellától / kaptam egy levelet, Kardos jóvoltából olvasta a regényt – valami novellákat kért. Gyorsan legépeltem kettőt, elküldtem, tetszett, kaptam egy forgatókönyv mintát – írjak nekik azt... De ez a tény azt is jelenti, hogy a regényt talán csak nem szedik ki a nyomdából!” Fotós keresi őt, maga Gink Károly, a Körkép 67-be kerül be egy írása... És „...kerek hatvan perce rogott el tőlünk Sándor Zsuzsa.”

Vannak a sikerek mellett kudarcok is. „Hanem a regény körüli dolgokat kicsit sem értem. Maguknál nem megy – ez rendben. Miért nem? Kardos nem egyezett bele? Meg sem kérdezték?... S miért vitték ki a filmgyárba?...Kérte valaki? Maguk akartak már szabadulni tőle?... Nagyon kérem, írja meg, mi a csoda a helyzet, látja, semmit sem tudok, csak itt vagyok egy döngnagy frászban, egészségileg megint jobban valamivel. Azt hiszem, engem ketrecbe kéne zárni, de hangfogósba, akkor nem lenne semmi hiba...”

Betegsége nem akar múlni, rosszulleteit idegi eredetűnek vélik, fáradtsággal magyarázzák. „Két hét alatt eldőlt, megúszom-e kórház nélkül a dolgot... Különbön addig maradhatok betegszabadságon, amíg én nem jelentkezem munkára, azonban az engedéllyel visszaélni sem akarok, tudjátok, hogy van.” Meg-megújuló betegségei mellett született meg ez a legkedvesebb első regény, majd amikor állandó, kíméletlen betegsége, a pikkelysömör is győzti őt, írja meg legjelentősebb regényét, a *Föld, ember, folyót*.

Marad az izgalom az újszülöttért. „Kardos mindenféle támadásra előkészített... Gondoljátok, hogy az Anna után ideggyógyba kerülök? Kardos talán nem hagy megölni...Februárban jön az az átok regény ... azóta semmit nem tudok. Magunk között azért bevallhatom: soha kedvesebb könyvem nem lesz.” „A regényünk még mindig sehol. Februárról volt szó! Vagy ráérek kikapni érte?” – aggódik 67 márciusában. „Jólesz (László) kórházban van, értesített, hogy a regényünk megjelent. A Holdban!” – kesereg áprilisban.

Majd a hó derekán, szelíden ujjongva: „...íme a közös gyerek, végre megvan, alig kaptam, a környéken egy nap alatt elfogyott ... megünnepeljük, mindent elkövetünk, hogy május 1-re felmehezzünk ... ugye szép lett?” S mint az anya a szülés után: „Kicsit félek a következőktől, de ... csakhogy megszületett! Nagyon boldog vagyok. Dolgozom, mint egy őrült, majd elmondom, miért...”

Jönnek a tiszteletpéldányok szép izgalmai, meg hogy „Ekkora példányszámról nem tudtam, hanyatt estem!”. Jó kritikák, ősszel pedig „Jólesz a hamburgi rádióban ismertette a regényünket, 3 flekken, ebből talán fordítás lesz...”, „Jogvédő kért egy példányt a regényből, mert nem tudják sehol megszerezni, egy milánói cég érdeklődik iránta... Bízót írt, hogy a Madách Színház lekötötte a darabot a jövő évre...”

Mert közben dolgozik, mint egy őrült, írja a regényt színpadra, Kecskeméten fogják bemutatni hamarosan, és írja a verseket, a novellákat, és neveli a csirkéket, és metszi a barackfákat, neveli a gyerekeit és a másokéit, és betegszik és gyógyul – alkotja a műveit és az életét.

Kerényi Ferenc

Az írói szótárak hasznos voltáról

(Beke József *Zrínyi*-szótára kapcsán)

Jó hír a magyar nyelv művelőinek és tudatos használóinak, mégis készül az új magyar nagyszótár, 100.000 szócikkkel. Minthogy senki nem használ ekkora szókincset, a szám magyarázatra szorul: felöleli azt az archaikus nyelvi réteget is, amely mára kiavult nyelvünkéből. A nagyszótár törekszik arra, hogy értelmező példamondataiban a lehetségesig felvonultassa a legkorábbi előfordulás adatait. Ehhez pedig – kell-e további bizonyítás? – nagyon fontosak, kincset érnek az írói szótárak, hiszen a nagyszótár bázisa egy szépirodalmi és publicisztikai szöveggyűjtemény, számítógépen tárolva.

Ami a teljes életműveket áttekintő írói szótárakat illeti, nem állunk valami jól: Beke József és segítő munkatársai *Zrínyi*-szótára a harmadik ebben a műfajban. Elsőként Petőfié készült el: *Petőfi-szótár. Petőfi Sándor életművének szókészlete I–IV.*; szerk. J. Soltész Katalin, Szabó Dénes, Wacha Imre; Gáldi László irányításával, Bp. 1973–1987. Több mint 20.000 szócikket tartalmaz. Újabban jelent meg Jakab László és Bölcskei András *Balassi-szótára* (Debrecen 2000), amely a versek és a *Szép magyar komédia* áttekintett szókincséből 4735 szócikket közölt. Szűkebb körben dolgozott Benkő László, *Juhász Gyula költői nyelvének szótárában* (Bp. 1972): 1373 versből 12.000 szócikk készülhetett. Végül léteznek egyes művekre, értelemszerűen az életmű meghatározó, fődarabjaira korlátozódó szótárak is. Elsőként Szily Kálmán készített ilyet, még 1906-ban, II. Rákóczi Ferencék hamvainak hazahozatala alkalmából; Mikes Kelemen *Törökországi leveleiből*. (Az emlékkiadás utószavaként jelent meg, de ugyanabban az esztendőben a *Magyar Nyelv* című szakfolyóiratban is kiadták.) Újabban Pásztor Emil *Toldi-szótára* 1986-ban, Beke József *Bánk bán-szótára* pedig (a kecskeméti Kationa József Társaság kiadásában) 1991-ben, a bicentenáriumra jelent meg. Most tehát a szótárkészítő Tanár Úr, Beke József is magasabb osztályba lépett.

Vannak persze álszótárak is: ilyen az Unikornis Kiadó *Jókai*-összkiadásához készült „Jókai-szótár”, amely azonban nem felel meg címének, hiszen az életmű mára elavult szavainak magyarázatát adja csupán, utalásai pedig csak az adott edícióra érvényesek.

Az írói szótárak – lévén az egynyelvű szótárak sajátos fajtája – a magyar nyelv, irodalom, működés tárgykörében használhatók eredménnyel. Példának vegyük azt a tételt, hogy a magyar alteritás korából Zrínyi Miklós hatott leginkább későbbi írónkra, költőinkre. A *Zrínyi-szótár* szócikkei között tallózva több olyan helyet találhatunk, amelyek szóvisszhangot váltanak ki bennünk. Már Orosz László felfigyelt ar-

ra kitűnő *Bánk bán* kritikai kiadásában (1983), hogy Katona József nem a reformkorban szokásos 'levente' alakot használta, hanem az archaikus *leventa* változatot, mégpedig nagyon is tudatosan, hiszen a dráma szövegében négyszer fordult elő 'vitéz; lovag' értelemben, egy ízben pedig személynévként (*Bánk bán-szótár*, 192.). Orosz László Zrínyire vezette vissza a szóhasználatot. Most a *Zrínyi-szótár* nyolc előfordulással a költő és hadvezér életművében igazolta állítását.

Petőfi esetében bonyolultabb a helyzet. Nála (több művében is) feltűnő, hogy a -ság, -ség főnévképzőt nemcsak elvont tulajdonság megnevezésére használta, hanem a már a 19. században is ritkább és régiesebb gyűjtőnév-képző funkciójában, ahogyan ma is él a 'népség, katonaság' (= mindenféle gyűlevész népek) kötött szókapcsolatban. Petőfi kimondottan kedvelte ezt a képzést; az *Egy gondolat bánt engemet* (1846) helyes értelmezésekor a *zsarnokság* nem elvont tulajdonság, hanem az önkény hadserege, akik a „minden rabszolga-nép”-pel állíthatók szembe. Előszeretettel használta továbbá nemzetnév-képzőnek: a *János vitéz*ben (1844) *magyarság* és *törökség* harcol egymással, míg a néplapba írt, kimondottan mozgósító szándékú *Bánk bán* c. versében (1848) „...magyarság a németiséget / Hányta mind kardjára.” A *németiség* a *Zrínyi-szótár*ban is szerepel, egyik előfordulása ráadásul 'a Habsburg-ház, ill. az osztrákok' értelemben. (Az inkább várt *magyarság* és *törökség* nem.) Csakhogy kizárólag Zrínyi levelezésében fordult elő, így nem feltételezhető, hogy Petőfi ismerte volna. A vers témaelőzménye, Katona József drámája csak a *magyarságot* használta (az ellenfél jelölésére a pontosabb *Meránia* alakot használta gyűjtőnévként). A három írói szótár használata sem tette egyértelművé a helyzetet: természetesen nem pótolhatják a stilszta és/vagy az irodalomtörténész munkáját – és a kérdés bizony újabb, további vizsgálódást kíván.

Hasonló a helyzet Jókai Mór szóhasználatával. Zrínyi a *Szigeti veszedelemben* használta – egy alkalommal – a *dávori* [= *dávoria*, 'hősenek'] horvát szót. Méltán, hiszen Szigetvár védői között szép számmal voltak horvátok. Jókainál az 1849 utáni novelisztikában bukkan elénk mint szerb szó, azonos jelentésben. A nagy elbeszélő ekkor az „Írjunk mitológiát!” jelszó szellemében dolgozta fel a szabadságharc friss történetét: a *dávoria* ebben a mitizáló szöveggörnyezetben a magyarok ellen harcoló, de kemény harcoknak ábrázolt szerbek diadalmi éneke. Nem tudjuk, hogyan jutott Jókai a szóhoz.

Bizonyosabbak lehetünk Arany János esetében, hiszen ő Zrínyi életművének alapos ismeretével rendelkezett. „Adassék ez levél az magyar királynak” – olvasható a *Szigeti veszedelemben* és – értelemszerűen – a *Zrínyi-szótár* példamondatai között. A szöveggörnyezetből az is kiderül, hogy „Az földin levélnek” állt a címzés, azaz a felső hajtáson. Amikor Arany 1854-ben a *Mátyás anyját* írta, ez a régi címzésformula segítette az archaizálást: „Adassék /A levél/ Hunyadi Mátyásnak...” Hasonló példát Arany klasszikus Shakespeare-fordításából, a *Hamlet*ből (1866) is idézhetünk. „Én csak fölszéllel vagyok bolond” – mondja magáról a dán királyfi a II. felvonás 2. színeiben; utalva arra az egykorú felfogásra, hogy a hideg, északi szél súlyosbítja, míg a déli szél enyhíti a lelki és kedélybetegség állapotát. Shakespeare az eredetiben meteorológiailag is pontos megnevezést adott: „north-north-west”, azaz „észak-északnyugati” szél. Nem tehetett másként: a londoni színházak közönségét nagy számban alkották tengerészek is, akiknek élete függött a helyes szélmeghatározástól. A *fölszél* – noha csak egy esetben fordul elő a *Szigeti veszedelemben* – a szállóigévé lett Zrínyi-sorok közé tartozik: „Mint mikor az fölszél Késmárkbul kiszalad...” Jelentése: 'északi szél'. Arany fordítási fordulata aligha nevezhető véletlennek.

De találunk elgondolkodni valót 20. századi költészetünkben is. József Attila egyik, összefoglaló versében, a *Hazám* c. szonettfűzérben (1937) így vezeti be a hazaszeretet fájdalmas vallomását: „... lelkem sikoltva megriad –”. A sornak köznyelvi értelme is van: megriad = ‘megijed, ijedtében cselekszik’. A vers egyik autográf tiszta-
tázatából tudjuk, hogy a költői szándék ennél messzebbre mutatott; első változata „lelkem sikoltva felriad” volt. Jobb a végleges, a *megriad* – de csak akkor, ha archaikus értelmében vesszük; úgy, ahogyan *megriad* alakban a *Szigeti veszedelemben* is szerepelt már. Beke József magyarázata szerint: ‘felharsan, riasztó hangon megszólal’.

Elkezdjük használni a *Zrínyi-szótárat*. Hogy megtehetjük: köszönet érte, Tanár Úr!

Jenei Gyula

Az újrateremtett múlt

(Körmendi Lajos: A táltos kincse)

Körmendi Lajos utóbb egyre karcagibb könyveket írt. Szinte tüntetőleg (vagy csak természetesen?) vállalta írásaiban szülőhelyét: Karcagot, a Nagykunságot. Úgy is igaz persze, hogy egész életében a „Barbaricumot” fogalmazta versbe és prózába. Számára – ahogy egy interjúban mondta – a vidéki szó helyhatározó. Földrajzi, és nem szellemi megjelölés. Ám mivel ezt nem mindenki így gondolja, vélhetjük, hogy az ebből eredő dachból nem lett pesti író. Pedig lehetett volna. Első könyve (*Barbaricum*, 1981) a Kozmosz Könyvek sorozatban jelent meg, a következők (*Boldog emberek*, JAK-füzetek, 1985; *Művész Pista huszonégye*, 1987) a Magvető Kiadónál. A régi *Mozgó Világ* csapata barátaként, alkotóként befogadta, tagja volt korosztálya fontos antológiáinak (*Isten tenyerén ülünk*, 1980; *Ver(s)ziók*, 1982). A rendszerváltás után azonban egyre kevésbé volt jelen az irodalmi köztudatban; évente jelentkezett újabb és újabb kötetekkel, ám ezek nagy részét Karcagon adta ki – tavalý a legutolsót, *A táltos kincset* –, s nyilván ez is az oka, hogy sok könyve irodalmi berkekben méltatlanul visszhangtalan maradt.

De Körmendi, ahogy Szigeti Lajos Sándor írja róla, nemcsak az alulról jöttekról, hanem az alulról jötteknek is szólt. Akadnak hát olvasói is – leginkább a Kunságban. Különbén pedig miről is írhatna egy író, honnan vehetné a témáit, figuráit, ha nem közvetlen környezetéből? Így van ez nagyjából akkor is, ha más időkbe és terekbe helyezi őket.

A táltos kincse furcsa könyv. Helyi járatú monda- és mesegyűjteménynek tűnhet ránézésre, amelyhez hasonlót az országban másutt is kötetbe rendeznek lelkes helytörténészek. Feladat-könyvnek. Körmendi egy interjúban azt mondta: „Az irodalom vállalás. Feladat, amelyet az ember önmagának szab, és hogyha, mondjuk, én nem vállalom ezt a feladatot, ami a szülőföldemmel kapcsolatos, akkor ki vállalja?” Ez a vállalás azonban öröm, természetes létforma volt számára. Témáihoz, amelyek Karcagon és környékén játszódnak, időben pedig a török hódoltságtól a múlt századelő parasztpolgári társadalmáig ívelnek, rutinos íróként nyúl. Régi mondákat, betyár-, boszorkány- és katonatörténeteket, anekdotákat vet papírra. Furfangos vitézek, korhely bojtárok, garabonciások, kincásók, pandúrok, rímgyártó mesteremberek, negyvennyolcas huszárok, dohánycsempézsek népesítik be a lapokat, de feltűnik az írásokban Rózsa Sándor és Csokonai Vitéz Mihály alakja is.

Furcsa könyv ez. A sokszor egyszálú kis történeteket mintha lejegyezni is egyszerű lenne, s különben is, az író többnyire készen kapja őket öregektől, gyűjtőktől, régi dokumentumokból. Körmendi persze nem adja olcsón. Folytonosan kísérletezik, játszik a históriákkal, s mivel azok sokfélék, szinte mindet másfajta köntösbe öltözteti.

Az időben legmesszebről hagyományozódott törökkori legendákban (*Bengecseg*, Mákos Balázs) a cselekmény helyszíneinek földrajzi, kultúrtörténeti leírását is megadja, tipográfiaailag különböztetve meg magától a mesétől. Pl.: „(*Bengecseg: határrészt Karcag keleti részén. Először egy 1720 körüli asszonyzállási határperben említik, hogy Bengecseg egy halom és egy laponyag neve a Taskond halom közelében. Kun eredetű szó, jelentése: örököske. A Bengecseg-halmot rizstelep építése miatt elhordták. Ma a határész és egy út őrzi a Bengecseg nevet. A vízszabályozás előtt e halom mellett folydogált a Hortobágy, melyen itt volt egy gázló, s ezért a területért hosszú határperek folytak Karcag és Püspökladány között. Ma Karcaghoz tartozik. Szűcs Sándor Régi magyar vízivilág című könyvében ír erről és a halomhoz fűződő mondáról Bengecsek halma címmel. Györffy István a monda egy másik változatát dolgozta fel A lőzerhalmi eset című művében.)”*

Ezekben az írásokban hemzsegnek a kunsági tájszavak, olyannyira, hogy a szerző lapalji jegyzetekben kénytelen elmagyarázni jelentésüket (pl. *kátyogós*: gödrös, rázós földút; *tepedelem*: rossz, haszontalan ember; *sappog*: tehetetlenül jön-megy; *laponyag*: a környezetből alig kiemelkedő hely, enyhe domborulat; *búrzsák*: kurva; *vaszka*: girhes), ám ezt látható élvezettel teszi, lubickol a szavak hangulatában, hangzásvilágában. Ugyanakkor, feltehetően a könnyebb befogadás érdekében, az első két monda után kevésbé használja őket, s ha egy-egy írásban mégis előkerülnek ismeretlenül csengő kifejezések, azoknak a jelentését a szövegekörnyezetből többnyire, nagyjából ki lehet következtetni.

Szűkszavú, lecsupaszított, balladisztikus szövegeket tartalmaz a könyv, csupa rövid, egyszerű mondatokkal. Jellemző rájuk a jelenetesség, a gyors váltások. Az *Apavára* című monda hőse a tatárok ellen viszi embereit, kedvese pedig keresésükre indul a mocsárban: „Hirtelen úgy érezte, izzó szempárok figyelik. / Farkasok. / Belevágta az evezőt a vízbe, röpitette a csónakot. Mikor kifulladt, visszanezett. Már nem érezte tarkóján azokat a pillantásokat. / – Nem éhesek – mondta hangosan. / Evezett tovább, de néhány csapás után döbbsen abbahagyta. / – Ezek Keteléből laktak jól! / Elsírta magát.” Körömdi sokszor nem is annyira leírja, megjeleníti, inkább csak jelzi a fájdalom, az öröm, s a különböző tulajdonságok archetípusait.

A tömör fogalmazást az egész könyvben talán csak a tájázás költőisége oldja, illetve, ahogyan a természeti jelenségeket (főleg a szelet) rímelteti a szereplők lelki történéseihez. Pl. amikor elenséges csapatok tűntek fel a mindennapjait morzsolgató falu környékén, „megborzongtak a fák” (*Apavára*); „A máskor izgága szél most egy nagy fa alatt heverészett álmatagon. Öblös karosszékekben bóbiskolt a bíró.”; amikor pedig a pogány vezér megjelent, „a felrezzent szél riadtan eliszkolt a mocsarak felé.” (*Bengecseg*); „Csak a szél jöszmékelt a házak között. A férfi boldogan ballagott a porban...” (*Máros Balázs*). A kötet egyik leglíraibb természetleírása, megszemélyesítése így szól: „Égi madarak füttyét, trilláit, csicsérgését fésülte ki haloványan fénylő hajából a tollászkodó, álmos hajnal, halkán szuszogott, ült még egy ideig, aztán fáradt sóhajással feltápáskodott, s napi dolga után látott. Topogott, tett-vett, akár egy lestrapált asszony.” (*Máglya*)

A *Máglya* egyébként a kötet harminc írása közül a történelmi hűség szempontjából a két-három rendhagyó közé tartozik. A Kunságban ugyanis nem lehet boszorkányperekre vonatkozó forrásokat fellelni, így a szerző egy hajdúsági jegyzőkönyv anyagát adoptálta saját környezetébe. A *Szökött huszárok* cselekménye pedig kitalált. Pontosabban az eleje, amikor is két kötéllel sorozott, Althofenben szolgáló karcagi huszárgyerek az itthoni események, a szabadságharc hírére társakat verbuvál és hazaszökik. Útközben azonban nem tudják kikerülni a császáriakkal való ütközetet, fogságba esnek, hadbírószám elé állítják őket, s bizony hiába vágnak már borozgatni a Morgó vagy Tibuci csárdába, a bécsi hadilevéltárban őrzött iratok tanúsága szerint kivégezték a két katonaszökevényt, Gyökeres András huszonkilenc éves tizedest és Farkas Péter huszonnyolc éves huszárt. Ennyi a történelmi tény; a hazakivándozást, a szabadságvágyat, a szervezkedést, a szökést, az ütközetet az írói fantázia költötte hozzá. Miként a *Kolera* című elbeszélés atmoszféráját, figuráit is Körömdi Lajos képzelete teremtetten meg azon az alapon, hogy Karcagon is végigsöpört a nagy járvány, és akadtak családok szép számmal, amelyek majdnem vagy teljesen elpusztultak benne. Ez a történet nem az ellenség ki-játszásáról, legyőzéséről, túléléséről szól, hanem a mindennapokéről, amelyeket olykor betegségek, járványok tettek kiszámíthatatlanná. A család fő fejét („fűtől való fát”) farag öregség által legyengített, halni készülő apjának, amikor a karcagi piacon forgolódo asszony és a nagyobbik lány hazaviszi a tanyára a nyavalyát. A feja végül a nagylányé lesz, de a kolera elviszi az anyát és az apát, s megkapja a betegséget a kisebbik lány is, akit haldokló nagyapja szeretete, gondoskodása segít meggyógyulni. Mikorra kitavasodik, meghal az öreg is. A lány fejének való után néz, s az istálló ajtajának támasztva megleli, amit saját magának faragott és írt meg az öregapja. A házhoz vezető ösvényen pedig feltűnik halott nővére jegyese.

Akad olyan történet is, amelynek nincs hőse, illetve több van, sok, mondjuk, az egész város. Ilyen a *Kurucok Karcagon*. Az alig kétoldalas szövegben a konfliktus nem személyek, hanem csoportok között adódik, ezért a dicső múltban megesett példa az általánosság, a hazafias tanítás szándéka szintjén mozog.

Sajátos szint képviselnek a kötetben a garabonciásokról, kincslátókról, rontókról, boszorkányokról szóló legendák, amelyeket még most is igaz, megélt történetekként mesélnak az öregek a Nagy-kunságban, de más vidékeken is. Hogy azután, akikről a mendemondák szólnak, a „tudományos” vagy javas emberek, akikkel mindenféle csodák megesnek éjféli keresztutakon, akik vadállatokkal, tüzes hintókkal, félelmetes fekete bikákkal szemben állják ki a próbákat, akik lovakat irányítanak gondolatlanul, akik éjszakánként fekete kutya képében rontják-zaklatják a szomszédokat, vagy legé-

nyeket fejnek, mint a tehenet szokás, nos, hogy ezek a táltosivadékok mennyire a mese vagy a valóság részei, olykor nem is könnyű eldönteni. Mert a mágikus cselekvésben való hit formálja, meghatározza az egyének viselkedését, gondolatait, s így alakítójává válik a mindennapoknak. Az istenhit pogány változatává.

Mese és valóság gyakran egymásba úszik, mint például *A pandúrok jutalma* című Rózsa Sándoról szóló írásban, amelynek kezdő sorai erre az összecsúszásra játszanak rá, hiszen Valóságos személy történetét kezdi az író a népmesék modorában: „Egyszer volt, hol nem volt, a Lőzér halmon túl, de a Hortobágy folyón innen, volt egyszer egy csárda. Híres hely volt az Ágota csárda abban az időben, amikor a Tisza árvizei megfutották még a karcagi határt is.” A néphagyományban ma is tartja magát, hogy az Ágota és Morgó csárdát föld alatti alagút kötötte össze, amelyen keresztül kereket oldhattak a pandúroktól fenyegetett betyárok – akár lóháton is. S mindez a folyószabályozás előtti Alföldön, amely vizenyős, mocsaras vidék volt – hisz az áradó folyók is gyakran „megfutották”. Ám az alagút létezésének gondolata oly erősen befészkelte magát a karcagiak képzeletébe, hogy így vált „valóvá”: „Csendes napokon, amikor a határban nem zúgnak gépek, a fülét földre tapasztó ember néha mintha ma is lódobogást hallana a föld alól.”

Kapcabyárról is szó esik a könyvben, az alja betyárról. Aki olyankor bátor, amikor azt gondolja, nincs otthon a birgés, s lyukat ás a hodály fala alatt, hogy azon másszon be lopni. Hanem a gazda mégis ott volt, s amikor a kapcabyár feje a falon túl felbukkant, „kampójával a juhász akkorát odaszózott neki, hogy hangot sem ejtett, köszönés nélkül távozva ebből az árnyékvilágból kilehelte párját. A juhász kijött a hodályból, kívülről megkereste a tolvaj holttestét, s a lábánál fogva húzta egészen a mocsárig, s ott behajította a nád közé. Tudta, az ilyen tekerdő embert nem keresi senki.” Targyszerű, szenvtelen leírás. Nem lehet, hogy ne jusson eszünkbe Móricz *Barbárokja*. Bizonyára Körmendinek is eszébe jutott.

Csokonai a könyv két írásában szerepel. Az egyikben (*A deák tudománya*) garabonciás vándordiókként, a másikban (*Poéta a hóban*) a karcagi Varró János vendégeként. Varró annyira megszerette, hogy „szinte már a saját fiának tekintette a szegény vers-varró”. Csokonainak olyan volt a Varróház, „mint egy sziget a hajótöröttnek... napokig, néha két-három hétig is megpihent a nagykunok metropolisában. Úgyhogy az elcsigázott poétának minden útján megdobbant a szíve, amikor meglátta végre azt az áldott Karcagot.” (Az utóbbi fél sort Körmendi első verseskönyvében is olvashatjuk, a *Barbaricum*-ban, a *Rögtönzések Csokonaihoz* című versben: „...megláttam végre / Azt az áldott Karcagot: / Kamaszként, szuszogva szendereg, / Hitemre, lánnyal álmodhat, / Hisz tornya reggelig égre mered...”)

A kis történet egy Csokonai számára balul sikeredett szánkózást elevenít meg (a költő leesett a szánról, ám a víg cimborák ezt nem vették észre, úgyhogy gyalog kellett hazamennie a nagy hóban), de az igazi főszereplő talán nem is a legátus, hanem Varró János, az értéket felismerő karcagi, aki Csokonai szánkózást megrímelő verséről így nyilatkozik: „– Csak egy kis elmefuttatás – mondta Varró uram. – A hatóköre családi, de a huszonegy éves Csokonai írta. / Ő már tudta, hogy a legátus nem akar ki!”

Körmendi Lajos néha csak egy Karcagon ismert szólás (Bátor, mint a Kálmán hadnagyai!) eredetét dolgozza kis elbeszéléssé, máskor anekdotákat mesél a távoli és a közelebbi múltból (*A dohánycsempész és a fináncok; Egy bécsi úr Karcagon*), de még a soványka témákhoz is olyan szeretettel nyúl – s mindegyikbe beleviszi írói tudása javát –, hogy *A táltos kincse* nagyszerű olvasmány.

Az író korábbi köteteiben a kunsági hétköznapok szinte szociografikus számbavételét adja, utolós – még életében megjelent – könyvében pedig mintegy újraterteti a szülőföld mondáit, meséit, a múlt megőrzendő darabkáit.

Zelei Miklós

Kényszerzubbonny után zubbonnykényszer

Tódor János: Aluljárók népe

A *Két évad a Bahamákon* című börtönirodalmi remekkel, s benne a *dühöngővel* indul Tódor János *Aluljárók népe* című szociográfia-kötete: „Ez egy koromsötét, szivaccsal bélelt, műbőrrel szigetelt odú, ahová azokat az ön- és közveszélyes őrgöngyöket dugják, akiket másként nem lehet megfékezni. Ide került volna az a szemét cigány is – mondja a törzsőrmester, ha nem hagyja abba. [...] Meztelenre kell vetköztetni a delikvenst, mert a pucérság még kiszolgáltatottabbá tesz. [...] odabenn még a legkeményebb vagány is hamar *lelassul*.”

Ne tépelődjünk azon, hogy a tudásalapú társadalomban nevelő hatását a sötétség miképpen fejti ki. Képzelnék el inkább, amint egy világfeltáró műsor Tódor Jánost megelőzve behatol a dühöngőbe, és megmutatja nekünk. A reflektorok a sötétcella minden zugát bevilágítják, hogy sorozatgyártásban készült Médiatanfolyami 12 Móni irányításával a sötétséget alaposan szemügyre vehessük.

A vakító, mutogatós médiumok villogását leárnyékolva, továbbra is nagy tisztelettel illene állnunk a befelé mutató, csendes médiumból, a könyvből kiáradó fényben.

Tódor börtönszociográfiája másfél évtizeddel ezelőtt született, Baracska színhelyen. Mostanság, a sorozott hadsereg megszüntetésének idején nagyon tanulságos a rács mögé dugott katonai szolgálat-megtagadókról olvasni. Történetük arról beszél, hogy az örökké fékezhetetlen állam az emberi lét és lélek milyen mélységeibe, benső köreibe avatkozik (és avatkozhat) bele, erőszakosan bizonygatva, hogy erre létezik, az emberi lét és lélek mértékeit, méreteit, érdekeit meghaladó joga. Visszatér e műben téesz és főkönyvelője is, meg az elsikkasztott több százezer – és hogy ennyiért valaha ülni lehetett... Mely idillikus kor! A tolvajt nem kell vagyonszerzőnek, hanem lehet bűnözőnek nevezni. És ahogy ez megfordult, azt ama idillikus kor megoldásainak is köszönhetjük: „Az az abszurd helyzet állt elő, hogy a kapuban és az őrtornyokban elítéltek teljesítenek szolgálatot, az épületen belül úgyszintén. A fogvatartottak tehát a Bahamákon *saját magukat őrzik*.”

Élég súlyos társadalmi metafora: önőrző bűnözők. Miközben a tőlük megvesztegetést elfogadó, velük szemben törvénytelenégeket elkövető smasszereiket ugyancsak közéjük lehetne csukni. De még milyen előnyös helyzetbe jutottak azok a bűnözők, akik az önőrző társadalom nyitásokor, úgy 1990 táján, a kapukban, az őrtornyokban álltak... Netán éppen smasszerek voltak.

Tapasztaljuk is a saját bőrünkön, hogy mennyire nehéz tartós értékrendet ápolni egy olyan világ-folyamatban, amelyben a többi rabot felügyelő rabot egyszer kápónak, másszor „önkormányzónak” nevezik. De ez csak egy mellékszála a két évadnak, amelyet Tódor János vezetésével 1989-ben a Bahamákon tölthetünk. Legfőbb úti élményem, hogy Magyarországot se 1990 előtt, se azután nem jöghálam. Az igazságszolgáltatás egyik alaphelyszíne, a büntetésvégrehajtás ma is eleve törvénytelen, miután egy négyzetméteren több foglyot őriznek annál, mint amennyit az érvényben lévő törvény megenged. Egy ilyen országban az igazságügyi miniszternek nemhogy óránként kellene lemondania, de el sem foglalhatná hivatalát...

Igazából azonban nincs is szükség ilyen hivatalra egy olyan társadalomban, ahol a támadás a védelemnek nem ellentét, hanem színönimája. Ahol a rendőrségen beismerik, hogy nem tudnak megvédeni bennünket, hogy semmi másra nem alkalmasak, csak arra, hogy lesállásból trafipaxozzanak: „G.-éknek ezek után azt javasolták a rendőrségen (!), hogy fogadjanak föl egy biztonsági embert, egy testőrt valamelyik védő-óvó káéteftből.

– Éjszakánként most is ott ücsörög a bejárat mellett egy fegyveres gorilla, napi tizennyolcezer forintért. Azóta, hogy megbíztuk a védelemmel ezt a káéftét, megszűntek a zaklatások.” (Pénzbehajtók [1994.]

Csak haladok a könyvben és időrendjében, mint a nyomtatoló. És az előző mondatokat erősítő, a következő oldalakon a debreceni főiskolás, Mészáros Tamás tragédiája következik. „Ott agyonverték azt a fiút” – összegez az 1995-ben írt szocióriport címe. Elolvasása után egyetlen egy kérdés maradt bennem. Tud-e egy fiatalember egy jogállamban annyira másnapos lenni (esetleg!), hogy azért mindenféle eljárás, jogi processzus (és esetleg! detoxikáló) mellőzésével, az ítélet: azonnali agyonverés – rendőrhatalósági közreműködéssel súlyosbítva?

És akkor keletkezik bennem egy másik kérdés is, magára a csinálásra vonatkozóan. Ezeknek a történeteknek utánuk kell járni! Utazni kell. Vonatjegyet vagy benzint venni, kötelező biztosítást, autószerelőt fizetni, ott aludni. Ha ez az utóbbi netán szívességháznál, ingyen történik, a kaland akkor is a pénztárban kezdődik, mert illő valamit vinni. És mindebből következően a kérdés: szüksége van-e egy államnak arra, hogy olyasmiket irkáljanak róla, amiket például Tódor János meg én, a Tódor János könyvét pertraktálva?

Nincs.

Csak hogy a politikai cenzúra másfél évtizeddel ezelőtt deklaráltan megszűnt. Ebből azonban nem következik, hogy a hatalmi ágazatokban (parlament, kormány, bíróság, ügyészség) igény támadt volna az önismeretre. Nem kevesebb a titkolnivaló, mint azelőtt. És hát nem szerencsés, ha mindenféle szerzők, a maguk civil intellektusától vezérelve, belebeszélhetnek mindabba, ami a jelen csúcspontján uralkodó egykori kapuállók, őrtoronyőrök és smasszerek érdekeit szolgálja.

A legegyszerűbb volt hát szétzilálni a társadalomnak azt a védelmi vonalát is, amelyet a kultúra, benne az irodalom, s a különböző valóságfeltáró műfajok jelenthetnének.

A politikai cenzúra pénzügyi cenzúrává változott át. (Maradt, ami volt? Hiszen a pénz mögött a politika áll, a politika mögött a pénz?) A cenzúra fordult egyet, és itt van: nem a szabadság kezdődött el, hanem ez folytatódik.

Nincs fedezet rá, hogy egy dokumentarista a civil-egymaga választotta témát saját szakállára összegyűjtse, feldolgozza, megírja, és ha megjelentette, akkor meg is éljen belőle – alig merem leírni: addig, amíg el nem készül a következővel. A dokumentumműfajokban dolgozni költségvonzatos vállalkozás, ami azonban egyáltalán nem jelentkezik a honorálásban. Alapeset, hogy azért a flekkért, amelybe mondjuk egy kétezer forintos telefonbeszélgetés van beledolgozva, ezer-ezerötszáz forintnál többet nem fizetnek.

De hogy mindez mégse látszódjék ilyen kendőzetlenül, abból a célból van a támogatás. Havi 60–70 ezer forint egy éven, fél éven, öt hónapon át. Ha ezeket az összegeket lefordítom a hétköznapok nyelvére, akkor:

– az író nem ír;

– nem idősebb huszonöt-harminc évesnél;

– nőtlen, gyermektelen;

– otthon lakik a szüleinél;

– az „öszöndíj” számára csak zsebpénz, s nem kell arra is futnia, hogy az – egyéni kényszervállalkozóvá züllesztett – író, a sok ingyenmunka közepette hosszas késésekkel, nagy nehezen kipróbált létminimum honorok után befizesse az iparüzési adót! Az eleve kiszegényített kultúrát továbbtarolók adók közül ez a legarcátlanabb. Ipar! a kétezer forint költséggel elkészült flekk ezerforintos díja: „A koldust, akinek térdből hiányzott mindkét lába, reggel kilenc óra körül szokták kirakni [...] Román cigányok rabszolgája (munkaeszköze) volt ez a szerencsétlen ember, aki akkor sem tudott volna meglogni, ha lett volna hozzá bátorsága, hiszen egyedül képtelen volt a helyváltoztatásra. Egy téli kora este a Bacsó Béla utcából gyalogoltam a villamos-végállomás felé, amikor a sötétben egy fennhangon méltatlankodó asszonyra lettem figyelmes. A túlsó oldalra mutogatott, és sópáncodott, hogy lépjek már közbe. Ott ül a földön a koldus, háta a falnak döntve, kabátja föltépve és hárman dolgoznak rajta. [...] Alig fél perc alatt játszódtott le az egész. Miután módszeresen kiürítették az élő pénzautomatát, a fiatalabbik férfi, akár egy batyut, a vállára kapta, úgy szállt fel vele a 37-es villamosra. Mögöttük, akár egy méltóságteljes oroszzlánszelídítő, peckesen lépkedett a prémgalléros, szakállas gazda”. A tulajdonos. Aki a lábatlan törpe keresményét esténként privatizálja. Privo, privare: megrabol, megfoszt. Latin. (Az idézet az *Aluljárók és piacok népe* című, 2002-ből keltezett korrajzból való.)

Ha az íróiparosnak mégis sikerült végigküzdenie a Magyar Köztársaság nevezetű akadályveresnyet, és megjelentette művét, akkor még mindig megtörténhet vele, hogy egyik nagy terjesztő sem veszi át a könyvét. Ez is a cenzúra megjelenési formája: a terjesztő annak a politikai erőnek a szem-

pontjai szerint mondhat igent vagy nemet, amelyek a markában tartja. (De ha át is vesznek egy-egy rakomány könyvet a terjesztők, az se jelenti föltétlenül azt, hogy a boltokba [kirakatba?!] kerül a könyv. Gyakran küldik vissza egy fél év múlva a könyvcsomagot a kiadónak bontatlanul, raktárporosan. Ez pedig a leépülés cenzúrája...)

Törvénybe kell foglalni, hogy a terjesztő a kortársi művek terjesztésére ne mondhasson nemet, ne bírálhassa el, hogy melyik nem való és melyik nem való karácsonyra, melyik illik nyárra, melyik meg őszre... És hogy raktáraiban se sikkasztassa el az átvett köteteket.

Ha az író mindezek után fennmaradt, és foglalatossága közepette elröptült fölötte két-három évtized – ha nem tartozik valamelyik politikai erőközponthoz, sem alcsoportjaihoz, a kultúrpolitika-csináló kocsmái önkéntesekhez, akkor inkább három, mint kettő – még akár középdíjat is kaphat! A húsz-harminc évi munkálkodás pályabére alacsonyabb a díjat átadó miniszter (államtitkár) egyhavi fizetésénél. És semmi olyan további anyagi vonzata nincs, mint például a színművészek hasonló díjainak.

De hogy ingyentippet adjak mindazoknak, akiknek érdekük, hogy Magyarországon ne álljon helyre a kulturális értékek önképviselő ereje, be kellene vezetni, hogy bármilyen támogatást csak annak a könyvnek a megírására, illetve megjelentetésére adjanak, amelynek átvételére az összes nagy könyvterjesztő előre igent mond. Ha ez nincs, akkor támogatás sincs! Ha ezt sikerülne elérni, teljesen fölöslegessé válna a cenzúra összes többi változata.

Ezek a viszonyok, amelyek ellenére megszületett Tódor János 336 oldalas könyve 1989–2004 között. Tizenöt év: huszonkét oldal valóságábrázolás évente. Normális körülmények között egy ilyen kiváló minőségű dokumentarista író, mint amilyen Tódor János, három-négy évenként kihozhatna egy ilyen méretű szociográfia-gyűjteményt, miközben nem volna akadály, hogy megszülessen a fülszövegben emlegetett hat másik kötet sem. Amelyek közül az 1998-as *Skinheadkönyv* egyébként ma is kéziratban van. Miért?

Magyarország és felfedezése mindig rossz viszonyban volt. Az 1937-ben indult könyvsorozatot az ügyesség ugyanabban az évben perelte; a következő évben meg is szűnt.

Az új sorozat 1970-ben indult és 1992-ben leállt. Pontosan akkor, amikor föl kellett volna, hogy szabaduljon! Életerős, gyors, a párbeszédet, közgondolkodást, közösség- és országépítést (ah, minő ósdi szó!) elősegítő szellemi vállalkozássá növe ki magát; ellentétben 70–80-as évekbeli utó-előéletével, amikor négy-öt esztendeig is elbogarásztak (a szóhasználat a hóhérok szinonimájának tekintendő!) egy-egy kéziratot, ami valóságfeltáró művek esetében különös kegyetlenség, hiszen ennyi idő alatt nagyon megváltozhat a mű tárgya.

Lásd Tódor: *Skinheadkönyv*, 1998. Kézirat.

Lásd: fölszabadulás helyett a ráncszabadulókat. Egyik (mára elfeledett) kulcsráncszabaduló Szabó Albert, Hungaristák (1996): „A Corvin közben megint több a fotós és az újságíró, mint a »civil« emlékező. Szabó most az eddigieknél is gondosabban »állítja be« híveit”. Később: „Többek szerint a rendőrség már a Batthyány téri gyülekező óta figyelemmel kíséri a megmozdulást, hála az alternatívok közé beépített ifjúságvédelmis tégláknak”. Albertek jönnek, Szabók mennek – az öltönyök maradnak. A kényszerzubbonyok és a zubbonykényszerek csakúgy.

Az utcán harcoló ember meg jön is, megy is. Illata gyakran előtte jár, s miután gazdája távozott, még sokáig érződik. Tódorinak ezt az 1999-es kis mozarti remeklését nem szemmel, hanem orral olvastam. És elolvasás után még sokáig az orromban élt a hajléktalanok, a tömegszállások szaga.

A vízöntő kor hajnalán, a harmadik keresztény évezred negyedik évének majdnem utolsó napján írom ezt az ismertetőt, az Európai Unióban, ahol az Örömdától lassan már aludni se tudok.

Voltak itt kormányok, akik azt mondták, hogy ők keresztények.

Más kormányok meg, hogy ők szocialisták.

Én pedig szagolom a kondenzcsikot, amelyet maguk után húznak a hajléktalanok, nem tudva úgy lelassulni, hogy a keresztény vagy a szocialista eszmék utolérjék őket, és hajlékot adjanak nekik.

Már szinte poén is, ahogy a hajléktalanokra rákövetkezik az „Elkezelt” SZOT-üdülők esete 2001-ből. Az elkezelőben olyan kiválóságok is lemeztelenednek, mint például Szolnoki Andrea doktornő, akin Tódor szociográfiája óta annyira rajta marad, hogy másság ide, azonosság oda, amikor a cigány gyerekek balatoni üdülőjéért konkrétan tehetett volna, a hetedik főbűnben, a restségben leledzett.

„Menjetez ki az életbe, harsogták a funkciók, és saját harsogásukat akarták életként visszahallani. Akaratuk teljesült. De emiatt nem az életet kell utálni, hanem ezeket a funkciókat. Menjetez ki.” Huszonkét évvel ezelőtt, 1982-ben költöztünk ide, ahol most is lakunk, akkor írtam az idézett mondatokat, s kiragasztottam a könyvespolcomra; mindenestre a hátam mögé, hogy egy kis nyugtom

azért legyen tőlük. Most akkor Tódor Jánosnak ajándékozom ezt a néhány szót. Ő kiment. Kemény és következetes harcos az utcán is, a hivatalokban is – meg a fehér papír előtt ülve is. Nem téveszti el, hol áll, holott azon az oldalon, amelyet sorsa választott neki, az elmúlt tizenöt évben nehéz volt kitartani.

A könyvnek a végén vagyunk, a következő tizenöt évnek előtte. Bár ezt az optimista fordulatot, hogy van, és előttünk, csak azért találtam ki, mert a munkában enyhülést találva, jobb kedvvel fejezem be az írást, mint ahogy elkezdtem. Kétségeimre pedig a kötet záródarabjának a címe azért mégiscsak utal: *A Zárt Elmétől az élhető életig* (2004).

Elfelejtettünk ebben a mögöttünk hagyott tizenöt évben egy szót: kizsákmányolás. A minimálbér kifejezés járja helyette, a zsebbe fizetés meg a ki nem fizetés. Tódor új könyvének végigolvasása segít, hogy újra képbe kerüljünk az elfeledett szó összes jelentését illetően. Hogy tudjuk, az történik velünk, politika- és pártsemlegesesen.

És abban is segített ez a könyv, hogy végre megfogalmazzam, amit már tudtam, de még nem volt erőm hangos szóval magam elé mondani: elhittük 1989-ben, hogy ezentúl az emberiség jobbik feléhez fogunk tartozni?

Elhittük, hogy az emberiség egyik fele jobb a másíknál?

(Árgus Kiadó, Székesfehérvár, 2004)

Bán Tünde

A kolozsvári Napkelet

Folyóirat-irodalom a Trianon utáni Erdélyben

A trianoni békediktátum radikálisan új helyzetet teremtett az erdélyi magyarság számára, amelyben a közösség megpróbálta kultúrájának kereteit újjászervezni. Már 1918 elején Szentimrei Jenő lapot indít *Új Erdély* címen, amely Ady Endre *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című írásának közlésével mintegy előre jelzi a küszöbön álló változásokat. Ezt további lap- és folyóirat-alapítási kísérletek követik.

Az átmeneti időben két nagyváradi hetilap indul. Az egyiket Tabéry Géza *Magyar Szó* címen 1919. június 15-én, a másikat Zsolt Béla *Tavaszi* címen 1919. június 21-én indítja útjára. Marosvásárhelyt Osvát Kálmán *Zord Idő* című félhavi szemléje 1919. szeptember elsején jelenik meg először. 1920 elején Temesváron az Endre Károly, Fényes László, Fogarasi Andor, Péter Alfréd, Tóth Árpád és Vértes Tivadar szerkesztette *Szemle* mindössze két számot ért meg. Ezeket követte a trianoni békediktátum után Kolozsváron megjelenő *Napkelet* című félhavi folyóirat, amely 1920. szeptember 15-én indult útjára. A *Napkeletet* a kezdeményezések sorában követti Aradon Franyó Zoltán *Genius*, illetőleg *Új Genius* című folyóirata 1924-ben, illetve 1925-ben, valamint a Szántó György szerkesztette *Periszkop* című avantgárd folyóirat 1925–1926-ban. Kolozsvárt 1926 februárjában indult a Dienes László szerkesztette *Korunk*, majd 1928 májusában a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom reprezentatív folyóirata, az *Erdélyi Helikon*, amelynek főszerkesztője Kisbán (Bánffy) Miklós, szerkesztői pedig az egymást váltó Áprily Lajos, Kuncz Aladár, Lakatos Imre, Kós Károly és Kovács László.

A hatalomváltást követő időszak sajtótermékeinek vizsgálata a múlt század hatvanas éveiben indult meg nagyobb lendülettel. Antológiák készültek a kiadványok anyagából: A *Korunk költészete* 1967-ben, a *Magyar Szó – Tavasz* antológia 1971-ben, az *Erdélyi Helikon költői* 1973-ban, a *Genius – Új Genius* antológia 1975-ben, majd a *Periszkop* antológiája 1979-ben. Viszonylag hosszabb szünet után látott napvilágot Marosvásárhelyt a *Zord Idő* antológiája 1998-ban.

Most újabb fontos sajtótörténeti kiadvánnyal bővült a sor, a kolozsvári *Napkelet* című félhavi folyóirat antológiájával. Az antológiát Mózes Huba válogatta, szerkesztette és látta el előszóval, valamint repertóriummal.

A kötet gondozójának irodalomtörténeti munkásságában kiemelkedő hely illeti meg a sajtótörténeti publikációkat. A kolozsvári *Nyelv- és Irodalomtörténeti Közlemények* című akadémiai folyóirat hasábjain huszonöt éven át rendszeresen publikált ilyen jellegű munkákat. Sajtó- és kritikátörténeti könyve, a *Sajtó, kritika, irodalom*, amely 1983-ban a Kriterion Kiadónál látott napvilágot, áttekinti az erdélyi magyar sajtó történetét 1790-beli kezdeteitől (*Erdélyi Magyar Hírvivő*) a kötet megjelenéséig. Az áttekintés keretében a folyóiratok mellett két erdélyi napilap egy-egy korszakának is nagy teret szentel. Ezek közül a kolozsvári *Keleti Újság* az egyik, amelynek első száma az emlékirók szerint épp a Kolozsvárra történő román bevonulás napján, 1918. december 24-én látott napvilágot. A *Napkelet* ennek a lapnak a függetlenített mellékkiadványa.

Mózes Huba *Forrása rég fakadt...* (Kriterion Könyvkiadó, 1985) és A *fejedelemasszony portréjához* (Balassi Kiadó, 1994) című tanulmánykötetében is több fontos irodalom- és sajtótörténeti dokumentumot tárt a nyilvánosság elé, közöttük az erdélyi Helikon szabad írói társaság első marosvécsi találkozójának hiteles jegyzőkönyvét, valamint a *Korunk* előfizetési felhívását és programját 1925-ből.

A kötet gondozója 1993 óta Magyarországon él. A már említett tanulmánygyűjtemény mellett itt jelentette meg a gimnáziumi oktatásban és több egyetemen is használt, kötött formájú költeményekkel foglalkozó kötetét (Balassi Kiadó, 1997), valamint két verstörténeti munkáját, legutóbb 2004-ben a Bíbor Kiadónál a szonettforma változásait vizsgáló *Míves munka a vers* címűt.

*

Az első világháború utáni fél évtized erdélyi magyar folyóirat-alapítási kísérletei közül talán a legkiemelkedőbb a *Napkelet* című kolozsvári folyóirat, amely 1920 és 1922 között félhavonta jelent meg, és tartalmi-formai sokszínűségével vonzotta magához mind az írókat, mind az olvasókat.

A folyóirat főszerkesztője Paál Árpád, társszerkesztői Kádár Imre és Ligeti Ernő, segéd-, illetve helyettes szerkesztője Szentimrei Jenő, valamennyien tagjai voltak a köz- és művelődési élet szervezésében jelentős szerepet játszó *Keleti Újság* című napilap szerkesztőségének is.

A folyóirat írásainak legjavából állította össze Mózes Huba azt az antológiát, amelyet a Kriterion Könyvkiadó 2004-ben jelentetett meg Kolozsváron. A kötet átfogó képet nyújt az orgánuról, „abban a reményben, hogy a válogatás, bár szükségképpen szubjektív, a repertóriummal együtt hitelesen tájékoztat a folyóiratnak a magyarság Trianon utáni irodalmi-művelődési életében vállalt és betöltött szerepéről”.

A kötetet gondozó Mózes Huba bevezető tanulmányában a *Napkelet* történetét mutatja be, majd *Versek, Műfordítások, Szépprózai írások, Színművek, Tanulmányok, cikkek* címmel öt fejezetben nyújtja az újraközlésre kiválasztott írásokat.

A *Napkelet*, amint az antológiából is kitűnik, az erdélyi sajátosságok kidomborítására törekedett, de nyitott volt az egész magyar nyelvterület írói és olvasói irányában is. A feladatok tekintetében szerkesztői és munkatársai nagyjából egyetértettek, a megvalósítás módozatait azonban különbözőképpen képzelték el. A négy szerkesztő négyfelé húzott, a főmunkatársak – Janovics Jenő, Kós Károly, Tabéry Géza, Zsolt Béla, Bárd Oszkár, Nyirő József, Nagy Dániel és Szombati-Szabó István – más-más felfogást képviseltek. Ezt a sokszínűséget hirdeti a folyóirat borítóján olvasható szöveg: „A *Napkelet* a szabad kutatás s a különböző irodalmi irányok és világnézetek szabad fóruma. Nem alkalmaz lelkiismereti kényszert senkivel szemben, s minden irányt szóhoz enged, ha becsületes álláspontot fejez ki, és önmagának mértékével mérve értéket jelent.”

A *Napkelet* hasábjain az erdélyi szerzők mellett megszólaltak a rövidebb-hosszabb ideig Romániában tartózkodó emigránsok is, 1921 januárjától pedig a szerkesztők jeles magyarországi szerzők Schöpflin Aladár közvetítette írásait is közölték. A folyóirat áldozatos munkával megszervezte és felállította bécsi, pozsonyi és szabadkai szerkesztőségét, illetve kiadóhivatalát is. „Ezeknek a változásoknak a révén válik a *Napkelet* – több ország viszonylatában – az adott pillanat egyik legjelentősebb magyar nyelvű irodalmi orgánumává” – állítja bevezetőjében Mózes Huba.

Az antológia igazi csemegéket kínál. Déry Tibor jelentős korai egzisztencialista alkotása, az *Utolsó pillanatban*, a *Napkelet*ben jelent meg először, Szabó Lőrinc Mallarmé-fordítása, a *Tavaszi*, azóta sem találta meg helyét a fordító gyűjteményes kötetekben, Karácsony Benő, a kiváló regényíró tulajdonképpen itt megjelent *Dimyebefőtt* című elbeszéléssel lépett az irodalomba. De a *Napkelet*ben látott napvilágot Balázs Béla *Isten tenyerén* és Tabéry Géza *Októberi emberek* című regénye, Barta Lajos *Új világ, új ember, új művészet* című aktivista manifesztuma, Bartalis János *Az erdőről hazatérő favágók* és Tompa László *Éji szálláson egy vén vártorony alatt* című költeménye, valamint Bartók Béla *Zenefolklor* és Janovics Jenő *Shakespeare* című tanulmánya is. A *Napkelet* közölte leggyakrabban az avantgárd képviselői között számon tartott, mára méltatlanul elfelejtett Becski Irén verseit, és nagy gyakorisággal publikálta a napjainkban széles körű olvasottságnak örvendő Márai Sándor írásait is.

A folyóirat repertóriumában Mózes Huba közel ezer közlemény adatait tárja fel és rendszerezi.

(*Napkelet 1920–1922. Antológia. Válogatta, az előszót írta és a függelékét összeállította Mózes Huba. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.*)

Folyóiratunk megjelentetését a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.